

ΕΦΗΜΕΡΙΟΣ

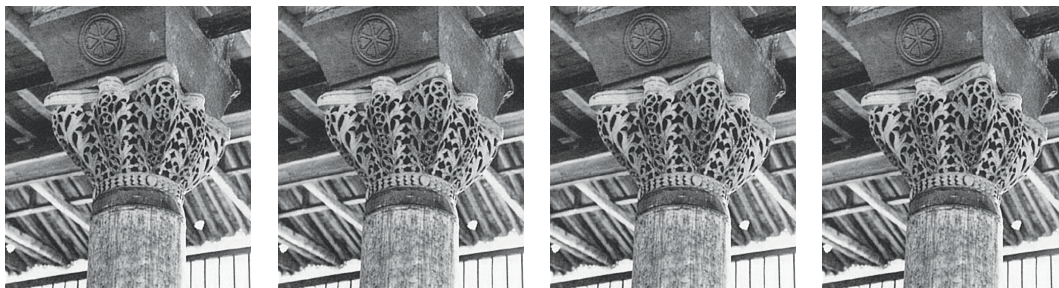
ΔΙΜΗΝΙΑΙΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΣΥΝΟΔΟΥ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Έτος 74ον - Τεύχος 5ον

«Ο φόβος της τεχνολογικής απόστασίας»

Σεπτέμβριος - Οκτώβριος 2025

ΕΚΔΙΔΕΤΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑ του Μακ. Αρχιεπισκόπου Αθηνών και πάσης Ελλάδος
κ. ΙΕΡΩΝΥΜΟΥ

ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ: Κλάδος Έκδόσεων της Έπικοινωνιακής και Μορφωτικής
Υπηρεσίας της Εκκλησίας της Ελλάδος

ΕΚΔΟΤΗΣ - ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΚΛΑΔΟΥ: Σεβ. Μητρ. Θεσσαλονίκης κ. Φιλόθεος
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΣΥΝΤΑΞΗΣ: Αλέξανδρος Ί. Κατσιάρας

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ 2023-2025 ΜΕ ΔΙΕΤΗ ΘΗΤΕΙΑ: πρωτ. Γεώργιος Σελλής
(Πρόεδρος ΙΣΚΕ), πρωτ. Γεώργιος Βαμβακίδης, πρωτ. Βασίλειος Χρηστίδης, πρωτ.
Γεώργιος Κωνσταντίνου, πρωτ. Χρυσοβαλάντης Θεοδώρου, Αρχιμ. Θεόφιλος Λεμοντζής,
Πέτρος Παναγιωτόπουλος (Επίκ. Καθ. Α.Π.Θ.) – ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΥΛΗΣ: Ζαμπία Άγριμάκη –
ΕΙΚΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: Αλέξανδρος Κατσιάρας – ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ ΚΕΙΜΕΝΩΝ: Ζαμπία
Άγριμάκη, Έμμανουήλ Πλούσος – ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ: Ζαμπία Άγριμάκη – ΕΚΤΥΠΩΣΗ
- ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ: Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος – Προϊστάμενος
Τυπογραφείου: Β. Μπίτσης, Πρωτομαγιάς 3 - 145 68 Κρυονέρι Αττικής, Τηλ.: 210-8160.127
– Fax: 210-8160.128. Τιμή τεύχους 1 € (για όσους δέν τό δικαιούνται δωρεάν).

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ:

Αθηνάς 30, 105 51 ΑΘΗΝΑ | Τηλ.: 211 18.25.298, Fax: 211 18.25.317
e-mail: efimerios@ecclesia.gr

Πληροφορίες για συνδρομές: 2111824316 (Γραμματεία), 2111825299 (Λογιστήριο)

Προμετωπίδα εξωφύλλου: Τίτλος του «Εισοδικού» του παρόντος τεύχους

Φωτογραφία εξωφύλλου: Ροτόντα (Άγιος Γεώργιος), άποψη της έξωτερικης όψης
του τμήματος του άμβωνα μέ παράσταση του ταξιδιού των μάγων
(φωτο: R. Weir Schultz - S.H. Barnsley, 1888-1890)

Εικονογράφηση τεύχους: Φωτογραφίες βυζαντινών μνημείων της Θεσσαλονίκης (19ος αί.)
Πηγή: αποτυπώματα / impressions. Η βυζαντινή Θεσσαλονίκη σε φωτογραφίες και σχέδια
της Βρετανικής Σχολής Αθηνών (1888-1910), Θεσσαλονίκη: Κέντρο Βυζαντινών Ερευνών
Α.Π.Θ. - Φιλόπτωχος Αδελφότης Ανδρών Θεσσαλονίκης 2012

Τό περιοδικό Έφημέριος δέν εϋθύνεται για τό γλωσσικό ιδίωμα των άρθρογράφων του.

Δέν επιτρέπεται ή άναδημοσίευση, ή άναπαραγωγή –όλική ή μερική– του περιεχομένου
του περιοδικού Έφημέριος καθ' οίονδήποτε τρόπο. Έπιτρέπεται μόνον ή παράθεση
άποσπασμάτων άποκλειστικώς για έπιστημονικούς και εκπαιδευτικούς σκοπούς, μέ
άναφορά της πηγής προελεύσεως.

ΕΦΗΜΕΡΙΟΣ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΙΕΡΕΙΣ

Ἔτος 74ον

Σεπτέμβριος - Ὀκτώβριος 2025

Τεῦχος 5ον

Περιοχόμενα

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΚΑΤΣΙΑΡΑ, Εισοδικόν	3
ΕΚ ΤΗΣ ΣΥΝΤΑΞΕΩΣ, Β΄ Διεθνές Ἐπιστημονικό Συνέδριο Ἱ. Συνόδου Θεσσαλονίκης, 29 Σεπτ.-1 Ὀκτ. 2025	5
π. ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΜΠΑΘΡΕΛΛΟΥ, Ἡ ἰδεολογική χρήση τῆς θεωρίας τῆς ἐξέλιξης	6
ΜΙΛΤΙΑΔΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ, Προϋποθέσεις μιᾶς ἀληθινῆς σχέσης μέ τόν Θεό	8
π. ΙΩΑΝΝΟΥ ΣΚΙΑΔΑΡΕΣΗ, Πεντηχοστή (Μέρος Β΄)	11
ΔΗΜΗΤΡΗ ΜΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ, Σχόλια στήν Κυριακή προσευχή, Γ΄	14
ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ Ι. ΣΚΑΛΤΣΗ, Ἱερά Λείψανα κατά τή Μεγάλη Εἵσοδο (α)	17
πρωτ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΔΟΡΜΠΑΡΑΚΗ, Ἡ Παγκόσμιος Ὑψωσις τοῦ Τιμίου Σταυροῦ	21
πρωτ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΘΕΡΜΟΥ, Ἀγίου Δημητρίου	23
ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Ν. ΜΟΣΧΟΥ, Τό Κογκλάβιο – ἱστορική ἐξέλιξη τῆς ἐκλογῆς τῶν παπῶν Ρώμης καί ἡ σημασία της	25
Ἀρχιμ. ΑΜΦΙΛΟΧΙΟΥ ΜΗΛΤΟΥ, Ἰχνηλατώντας τήν συνοδικότητα (XVIII)	27
Ἀρχιμ. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ-ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΥΜΠΑ, Πρός ἓνα ὄρισμό τῆς Ποιμαντικῆς. Προκλήσεις	30
πρωτ. ΧΡΥΣΟΒΑΛΑΝΤΗ ΘΕΟΔΩΡΟΥ, Λεξικό Λειτουργικῶν Ὁρῶν: Ἀρχιεπίσκοπος - Ἀσπασμός	32
Ἀρχιμ. ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΟΝΟΣ ΤΣΟΡΜΠΑΤΖΟΓΛΟΥ, Vβ. Ἡ ἀποστολή, οἱ πηγές	34

πρωτ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Α. ΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟΥ, Ί. Καλβίνος: Μία υποτιμητική αναφορά στο Σύμβολο Πίστεως της Α΄ Οικουμενικής Συνόδου	37
Ἀρχιμ. ΘΕΟΦΙΛΟΥ ΛΕΜΟΝΤΖΗ, Ἡ ἀρχαία αἵρεση τῶν «ἀντιδικομαριαμιτῶν» καί οἱ σύγχρονες αἵρετικές ἀμφισβητήσεις τῆς ἀειπαρθενίας τῆς Παναγίας	39
ΣΤΑΥΡΟΥ ΓΟΥΛΟΥΛΗ, «Κἀκεῖθεν εἰς Φιλίππους» (Πράξ 16.12-40): Πρώτη ἀποστολική Ἑκκλησία στή ρωμαϊκή Εὐρώπη	41
Μακαριστοῦ Μητρ. Ζιχνῶν καί Νευροκοπίου ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ, Τελετουργικά Θέματα. 4. Γενικές τελετουργικές ὑποχρεώσεις	43
ΚΩΣΤΑ ΤΣΙΑΝΤΗ, Ἐπίπεδα τεχνολογικῆς ἀνάπτυξης (γ)	45
Βιβλιοπαρουσίαση	47
Ἑφημεριακά	48

Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος*

Μὴ γὰρ τοῦτο ἐπαιδεύθης, ἄνθρωπε; οὐκ ἐκελεύσθης ἀργίαν ἐγκαλεῖν, οὐδὲ κακίαν κατηγορεῖν, οὐδὲ νωθρείαν ὀνειδίζειν, ἀλλὰ πενίαν διορθοῦσθαι, καὶ συμφορὰν ἰᾶσθαι, καὶ χεῖρα τοῖς κειμένοις ὀρέγειν. Μὴ τοίνυν βίους καὶ πράξεις πολυπραγμόνει, μέλλων ἐλεημοσύνης ποιεῖν· καὶ γὰρ ἐσχάτης τοῦτο ἀπειροκαλίας ἐστίν, ὑπὲρ ἐνὸς ἄρτου ζωῆν ὁλόκληρον περιεργάζεσθαι.

Αὐτό λοιπόν διδάχθηκες, ἄνθρωπε; δὲν σοῦ δόθηκε ἐντολή νὰ κατηγορεῖς τὴν τεμπελιά, οὔτε νὰ κατακρίνεις τὴν κακία, οὔτε νὰ ὀνειδίζεις τὴν ραθυμία, ἀλλὰ νὰ ἀνακουφίζεις τὴν πενία, νὰ θεραπεύεις τὴν συμφορὰ καὶ νὰ ἀπλώνεις τὸ χέρι σου σὲ ἐκείνους ποὺ ἔχουν πέσει. Μὴ γίνεσαι λοιπόν περίεργος γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τίς πράξεις τῶν ἄλλων, ὅταν πρόκειται νὰ προσφέρεις ἐλεημοσύνη· διότι εἶναι ἐνδειξὴ βαθεῖας ἀναλγησίας νὰ ἐρευνᾷς ἐξονυχιστικὰ ὁλόκληρη τὴ ζωὴ κάποιου γιὰ ἓνα κομμάτι ψωμί.

* Ἰωάννου Χρυσοστόμου, Ἐκλογαὶ ἀπὸ διαφόρων λόγων. Ὁμιλία κα΄. Περὶ ἐλεημοσύνης καὶ φιλοξενίας (PG 63:728)

Ὁ φόβος τῆς τεχνολογικῆς ἀποστασίας

Σεβαστοί πατέρες,

Ἀπό τίς πρῶτες κιόλας μέρες τῆς Βιομηχανικῆς Ἐπανάστασης, στά τέλη τοῦ 18^{ου} καί τίς ἀρχές τοῦ 19^{ου} αἰώνα, ἡ εἵσοδος τῶν μηχανῶν στήν ἀνθρώπινη ἐργασία καί καθημερινότητα προκάλεσε ἀντιδράσεις φόβου καί ἀντίστασης. Στήν Ἀγγλία, οἱ Λουδίτες ἔσπαγαν καί κατέστρεφαν τίς ὑφαντουργικές μηχανές (1811-1813), φοβούμενοι πῶς αὐτές οἱ κατασκευές θά ἀντικαθιστοῦσαν τόν ἀνθρώπινο μόχθο, κάνοντας τόν ἐργάτη περιττό. Ἡ ἀγωνία αὐτή, πού ἡ ἱστορία ἀπέδειξε ἐν πολλοῖς βάσιμη, εἶχε κοινωνική καί οἰκονομική διάσταση. Πέρα ἀπό αὐτές ὅμως, ἐδῶ θά ἀσχοληθοῦμε μέ τήν ὑπαρξιακή ἀνησυχία πού συνοδεύει τήν τεχνολογική πρόοδο: τόν φόβο πῶς κάποτε οἱ ἴδιες οἱ μηχανές θά πάψουν νά ὑπακοῦν στόν “δημιουργό” τους.

Βεβαίως, ἡ ἀγωνία αὐτή δέν εἶναι σύγχρονη. Τήν ἐντοπίζουμε σέ πλῆθος ἀφηγήσεων, μύθων καί ἔργων τέχνης ἀπό τήν ἀρχαιότητα ἀκόμη. Ἀπό τόν μῦθο τοῦ Προμηθέα, πού ἔκλειψε τή φωτιά τῶν θεῶν γιά νά τή δώσει στόν ἄνθρωπο, μέχρι τόν Γκόλεμ, τό μυθικό ἀνθρωπόμορφο πλάσμα τῆς ἐβραϊκῆς λαογραφίας, πού δημιουργήθηκε ἀπό πηλό ἢ λάσπη, καί τόν Φρανκενστάιν τῆς νεώτερης λογοτεχνίας, ἐπαναλαμβάνεται τό ἴδιο μοτίβο: ὁ ἄνθρωπος δημιουργεῖ κάτι ἰσχυρότερο ἀπό τόν ἴδιο, γιά νά τόν ἐξυπηρετήσῃ (π.χ. τίς μηχανές), καί κάποια στιγμή, τό “δημιούργημα” ἐπαναστατεῖ. Εἶναι δέ ἐνδιαφέρον ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἀπέδωσε τόν ἴδιο φόβο στούς θεούς πού ἐπινόησε, ὅπως ὁ Δίας, π.χ., πού ἀπαγορεύει στούς ἀνθρώπους τή χρήση τῆς φωτιᾶς, ἐπειδή φοβᾶται ὅτι θά ἐξεγερθοῦν ἐναντίον του. Στήν ἐποχή μας, ὁ ἀρχέγονος αὐτός φόβος ἀναζωπυρώνεται ἀπό τήν ἀνάπτυξη τῆς ψηφιακῆς τεχνολογίας, καί δῆ τῶν ρομπότ καί τῆς τεχνητῆς νοημοσύνης.

Γιατί ὅμως φοβᾶται ὁ ἄνθρωπος ὅτι ἡ τεχνολογία θά ἀποκοπῇ ἀπό τόν ἔλεγχό του καί θά καταστῇ αὐθύπαρκτη; Θεολογικά μιλώντας, ἡ ἀπάντηση ἴσως βρίσκεται στόν τρόπο πού σχετίστηκε ὁ ἄνθρωπος μέ τόν Δημιουργό του, ὅπως φαίνεται ἀπό τήν προπατορική ἀνυπακοή.

Ὁ ἄνθρωπος, μέ τήν τεχνολογία, νομίζει ὅτι ξεπερνᾷ τή φθορά, τή σωματική ἀδυναμία, τόν θάνατο, ὅπως μέ τή γεύση τοῦ καρποῦ στήν Ἐδέμ. Ὁδηγεῖται πάλι στήν ψευδαίσθηση μιᾶς σχεδόν θεϊκῆς δύναμης: “δημιουργεῖ”, ἐξελίσσει ψηφιακούς κόσμους, παράγει “ζωή” (ὅπως στά βιοτεχνολογικά πειράματα) ἢ ἔστω τήν

προσομοίωσή της, καί μετατοπίζει διαρκῶς τὰ ὅρια τοῦ δυνατοῦ (π.χ., ταξίδι στο διάστημα, γενετικές τροποποιήσεις φυτῶν κ.ἄ.).

Ἡ τεχνολογία, ἐπομένως, εἶναι ἡ θεατρικὴ σκηνή στὴν ὁποία ὁ ἄνθρωπος βιώνει ἓναν ρόλο “δημιουργοῦ”, χωρὶς βεβαίως νὰ εἶναι. Καί, σέ αὐτόν τόν ρόλο, ἀνακατασκευάζει τὴν ἀνθρωπολογία του. Δέν θεωρεῖ πλέον ὅτι εἶναι τό κτίσμα πού ὀφείλει νὰ στρέφεται πρὸς τόν Θεό-Δημιουργό. Ἔχει τὴν ψευδαίσθηση τῆς θεϊκῆς κυριότητος πάνω στὴν κτίση, στὸν χῶρο, τὸν χρόνο, τὸν ἄνθρωπο. Ξεχνᾷ ὅμως ὅτι, παρ’ ὅλα αὐτά, παραμένει μιὰ ὑπαρξὴ φθαρτὴ, δεσμευμένη ἀπὸ τὴν κτιστότητα της, δηλαδὴ τὸν θάνατο.

Ὁ βαθύτερος φόβος τοῦ ἀνθρώπου, λοιπόν, ἀναδύεται ἀπὸ τὴ ἀνησυχία του ὅτι θά τοῦ κάνουν αὐτά πού ὁ ἴδιος ἔκανε. Ὅπως ἐκεῖνος ἀπομακρύνθηκε ἀπὸ τόν Θεό-Δημιουργό του διὰ τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος, ἔτσι καί τό δικό του “δημιούργημα”, ἡ τεχνολογία, φοβᾶται ὅτι μπορεῖ κάποτε νὰ ἀπομακρυνθεῖ ἀπὸ τόν ἴδιο. Ὁ ἄνθρωπος γνωρίζει ὅτι ἡ ἀποστασία εἶναι δυνατή, διότι τὴν ἔχει ἤδη διαπράξει. Ἐφ’ ὅσον αὐτός, ὡς κτίσμα τοῦ Θεοῦ, ἐπέλεξε τὴν αὐτονόμησή του καί τὴ διακοπὴ τῆς σχέσης μέ τόν Θεό, τότε καί ἓνα τεχνολογικό ὄν –ἔστω κι ἂν δέν εἶναι προικισμένο μέ συνείδηση– εἶναι πιθανό νὰ ἀκολουθήσει τὴν ἴδια πορεία, ἀποδεσμευόμενο ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη πρόθεση. Μὲ ἄλλα λόγια, φοβᾶται ὅτι τό ἔργο του θά τὸν ἐγκαταλείψει, θά τὸν ὑπερβεῖ, θά πάψει νὰ τὸν ὑπακούει, ἐπειδὴ βαθιά μέσα του βιώνει τὴ δική του ἀποστασία ἀπὸ τόν Θεό.

Ἀλλά, γιὰ ποιό λόγο ὁ ἄνθρωπος, μολονότι φοβᾶται τὴν τεχνολογία, ἐξακολουθεῖ νὰ τὴν ἀναπτύσσει; Διότι μέσα ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἀνάπτυξη ἐλπίζει ὅτι θά θεραπεύσει τὴν προπατορικὴ ἀποτυχία του. Δηλαδή, θά καταφέρει ἐπιτέλους νὰ αὐτοδημιουργηθεῖ καί νὰ γίνει ἀθάνατος, ἐπειδὴ αὐτὴ ἡ κλήση τοῦ Θεοῦ πρὸς τὴν ἀθανασία εἶναι ἀνεξίτηλη. Ὡς ἐκ τούτου, ὁ ἄνθρωπος δέν μπορεῖ νὰ τὴν παραβλέπει οὔτε νὰ τὴν ἀγνοήσει. Ἀπὸ τὴν ἄλλη, ὅμως, δέν μπορεῖ νὰ τὴν ἱκανοποιήσει μέ κανένα ὑποκατάστατο. Ἀπ’ ὅ,τι φαίνεται, οὔτε μέ τὴν τεχνολογία.

Ἀλέξανδρος Ἰ. Κατσιάρας

Β' Διεθνές Έπιστημονικό Συνέδριο Ίεράς Συνόδου Θεσσαλονίκη, 29 Σεπτ.-1 Οκτ. 2025

Σέ συνέχεια του προηγούμενου ενημερωτικού σημειώματος σχετικά με τό Β' Διεθνές Έπιστημονικό Συνέδριο του περιοδικού *Θεολογία*, με θέμα: «*Ἡ Ὁρθόδοξη θεολογία καί ἡ ὄντολογία τῆς τεχνολογίας: ἀνθρωπολογικές, πολιτικές, οἰκονομικές, κοινωνικές καί πολιτισμικές συνέπειες*», τό ὁποῖο διοργανώνεται ἀπό τήν Ίερά Σύνοδο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, παραθέτουμε τό γενικό πρόγραμμα τῶν ἐκδηλώσεων:

Δευτέρα 29 Σεπτεμβρίου 2025, Μέγαρο Μουσικῆς Θεσσαλονίκης:

11.00-13.00: Στρογγυλή Τράπεζα, με θέμα: «*Ἡ κοινή ἱστορική ἐμπειρία τῶν Βαλκανικῶν χωρῶν καί οἱ σύγχρονες τεχνολογικές προκλήσεις*». Συντονίζει ὁ Εὐάγγελος Βενιζέλος, Ὁμότ. Καθηγητής Α.Π.Θ., πρ. Ὑπουργός καί Ἀντιπρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως.

14.00: Ἐγκαίνια Φωτογραφικῆς Ἐκθεσης με θέμα: «*Σὲ ὑπέρμαχον ἡ Οἰκουμένη*». Ὁ ἅγιος Δημήτριος ὁ Μυροβλήτης στά Βαλκάνια: ἐμβληματικοί λατρευτικοί χώροι, φορητές εἰκόνες καί τοιχογραφίες.

Δευτέρα 29 Σεπτεμβρίου 2025, Καθεδρικός Ἱ. Ναός τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας:
18.30-19.30: Τελετή Ἑναρξῆς τοῦ Συνεδρίου

Τρίτη 30 Σεπτεμβρίου 2025, Αἴθουσα Τελετῶν Α.Π.Θ.

Α' Ἡμέρα Ἑργασιῶν Συνεδρίου

9.00-13.00: Α' καί Β' Συνεδρίες

15.00-19.30: Γ' καί Δ' Συνεδρίες

Τετάρτη 1 Ὀκτωβρίου 2025, Μέγαρο Μουσικῆς Θεσσαλονίκης

Β' Ἡμέρα Ἑργασιῶν Συνεδρίου

9.00-13.30: Ε' καί ΣΤ' Συνεδρίες

15.00-19.00: Ζ' καί Η' Συνεδρίες

20.30: Συναυλία «*Μαζί, ἀπό τά Βαλκάνια γιά τήν Οἰκουμένη*»

Περὶ περισσότερες πληροφορίες εἶναι διαθέσιμες στήν ἱστοσελίδα <https://www.ecclesiagreec.gr/2theologia100/>, ὅπου θά ἀναρτηθεῖ καί τό Ἀναλυτικό Πρόγραμμα.

Ἐκ τῆς Συντάξεως

Ἡ ιδεολογική χρήση τῆς θεωρίας τῆς ἐξέλιξης

π. Δημητρίου Μπαθρέλλου

Ἐφημ. Ἱ.Ν. Ἀναλήψεως Ντράφι - Ἀναπλ. Καθ. Θεολ. Σχολῆς Τιμίου Σταυροῦ Βοστώνης

Ἀποτελεῖ μᾶλλον κοινοτοπία ἡ ἐπισήμανση ὅτι ἡ θεωρία τῆς ἐξέλιξης δέν ἀντιβαίνει στήν πίστη στήν ὑπαρξη τοῦ Θεοῦ. Ὡστόσο, ἀρκετά συχνά γίνεται ιδεολογική χρήση τῆς θεωρίας πρὸς αὐτὴ τὴν κατεύθυνση. Ὁ σχετικός ἰσχυρισμός εἶναι ὅτι, ἐφόσον ἡ θεωρία τῆς ἐξέλιξης ἐξηγεῖ τὴν ἐμφάνιση τῶν εἰδῶν, συμπεριλαμβανομένου τοῦ ἀνθρώπου, ἡ πίστη στήν ὑπαρξη Θεοῦ Δημιουργοῦ καταρρέει. Διαθέτουμε ὅ,τι ἀπαιτεῖται γιὰ τὴν ἐρμηνεία τῆς πραγματικότητας καὶ κατὰ συνέπεια ἡ πίστη στήν ὑπαρξη τοῦ Θεοῦ θά πρέπει νὰ ἐκλαμβάνεται ὡς ἀπαρχαιωμένη καὶ ἀναληθής. Ἐπομένως, ἓνας συνεπής καὶ ιδεολογικά ἐντιμος βιολόγος, ἢ γενικότερα ἐπιστήμονας, δέν μπορεί παρά νὰ εἶναι ἄθεος. Τό ἀντεπιχείρημα στά παραπάνω εἶναι προφανές: δέν ὑπάρχει θεολογική δυσκολία στοῦ νὰ δεχθῶμε ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Θεός δρομολόγησε τὴ διαδικασία τῆς ἐξέλιξης. Ἡ ἴδια ἡ Γένεση, ἄλλωστε, ἀναφέρει ὅτι τὰ πιὸ ἐξελιγμένα εἶδη ἐμφανίζονται μεταγενέστερα, μέ τελευταῖο τόν ἄνθρωπο. Κατὰ συνέπεια, ἡ ἰσχὺς ἢ μὴ τῆς θεωρίας τῆς ἐξέλιξης δέν παρουσιάζει ἰδιαίτερο θεολογικό ἐνδιαφέρον. Γι' αὐτό τόν λόγο, στίς γραμμές πού ἀκολουθοῦν θά διατυπώσουμε ἐπιγραμματικά κάποιες σκέψεις πού ἀφοροῦν ὅχι τὴν ἴδια τὴ θεωρία ἀλλὰ τὴν ιδεολογική της κατάχρηση.

Πρῶτον, ἡ θεωρία αὐτὴ δέν ἐξηγεῖ τὰ πάντα. Τό σύμπαν ἦρθε στήν ὑπαρξη δισεκατομμύρια χρόνια πρὶν ἀπὸ τὴν ἐναρξη λειτουργίας τῆς ἐξέλιξης καὶ μάλιστα μέ τρόπο (βλ. σχετικά τὴ θεωρία τῆς μεγάλης ἔκρηξης) πού θυμίζει τὴ χριστιανική θεωρία τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου ἐκ τοῦ μὴ ὄντος. Ἡ θεωρία τῆς ἐξέλιξης ἐρμηνεύει ἓνα μικρὸ μόνο καὶ σχετικά πρόσφατο μέρος τῆς πραγματικότητας.

Δεύτερον, ἡ λειτουργία τῆς ἐξέλιξης προϋποθέτει τὴν ἐμφάνιση τῆς ζωῆς. Ὡστόσο, δέν ἔχουμε ἀκόμα κάποια γενικά ἀποδεκτὴ θεωρία σχετικά μέ τὸ πῶς ἐμφανίστηκε ἡ ζωὴ. Πολλοὶ μάλιστα ἐπιστήμονες ἐκτιμοῦν ὅτι ἡ ἐμφάνιση τῆς ζωῆς ὀφείλεται στὴ συνέργεια τόσο ἐξαιρετικά “τυχαίων” παραγόντων πού νὰ ἰσοδυναμεῖ μέ “θαῦμα”. Ἄλλοι τὴν θεωροῦν ἀναπόφευκτη ἀλλὰ καὶ στήν περίπτωση αὐτὴ μπορεί κανεὶς ἄνετα νὰ σχολιάσει ὅτι κάτι τέτοιο τὴν ἐντάσσει στίς ἀρχικές προδιαγραφές τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου ἀπὸ τόν Θεό.

Τρίτον, ἐάν κανεὶς ἰσχυρίζεται ὅτι ἡ θεωρία τῆς ἐξέλιξης ἐξηγεῖ τὰ πάντα, καὶ ἐπομένως ἀφ' ἐνός δέν ὑπάρχει Θεός καὶ ἀφ' ἐτέρου ἐμεῖς εἴμαστε ἀπλῶς καὶ μόνο μιὰ μορφή ἐξελιγμένων ζώων καὶ τίποτα περισσότερο, δέν φαίνεται νὰ διαθέτει ἐπαρκές ιδεολογικό καὶ ἠθικό

όπλοστάσιο για νά ἀρνηθεῖ ὀρισμένες ἰδεολογικές συνέπειες πού θά μπορούσαν νά προσέλθουν ἀπό ἤ νά στηριχθοῦν σ' αὐτή τή θεωρία. Ἄν εἴμαστε, λοιπόν, ἀπλῶς καί μόνο ζωικά προϊόντα αὐτῆς τῆς κυρίαρχης ἐξελικτικῆς διαδικασίας, γιατί νά μὴν ὑποβοηθήσουμε τόν μηχανισμό τῆς φυσικῆς ἐπιλογῆς ἐξοντώνοντας τοὺς ἄρρωστους, τοὺς ἀδύναμους, τοὺς ἡλικιωμένους, καί τοὺς λιγότερο προσαρμόσιμους; Γιατί, ἀντίστοιχα, νά μὴν ἐνισχύσουμε τήν ἀναπαραγωγὴ τῶν βιολογικῶν ἰσχυρότερων καί νά μὴν στερῶσουμε τοὺς λιγότερο προνομιούχους; Γιατί νά μὴν δομήσουμε τήν κοινωνία μέ βάση τίς ἀρχές τῆς μόνης “ἀλήθειας”, πού εἶναι ἡ φυσικὴ ἐπιλογή τοῦ κατάλληλου γιὰ ἐπιβίωση καί ἀναπαραγωγὴ πληθυσμοῦ; Οἱ ἄλλοι ἅς πεθάνουν ἢ τοῦλάχιστον ἅς μὴν ἀναπαραχθοῦν. Ὁ κοινωνικὸς δαρβινισμὸς ἅς τεθεῖ –γιατί ὄχι;– στὴν ὑπηρεσία τοῦ βιολογικοῦ δαρβινισμοῦ (πράγμα πού ἤδη γίνεται μέ τὴ συνεχιζόμενη νομιμοποίηση τῆς εὐθανασίας). Ὁ νοῦς τοῦ ἀναγνώστη πηγαίνει δικαιολογημένα στὴν ἰδεολο-

γία τοῦ ναζισμοῦ. Ἡ ἀπάντηση στὴν ἰδεολογία αὐτὴ προϋποθέτει τὴν πίστη στὴ μοναδικὴ ἀξία κάθε ἀνθρώπου, συμπεριλαμβανομένου τοῦ ἀδύναμου, τοῦ ἄρρωστου, τοῦ φτωχοῦ, τοῦ ξένου, τοῦ ἡλικιωμένου, τοῦ “ἄχρηστου” καί “ἀπροσάρμοστου”, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τίς ἐξελικτικὲς του προγνώσεις, θετικὲς ἢ ἀρνητικὲς. Γνωρίζουμε ὅτι ἡ ρίζα τῆς πίστεως αὐτῆς εἶναι χριστιανικὴ.

Ὑπάρχει ὥστόσο, τέταρτον, καί ἓνα ἀκόμα θεμελιωδέστερο πρόβλημα μέ τοὺς ὑποστηρικτὲς τῆς θεωρίας ὅτι ἡ φύση καί ἡ ἐξέλιξή της ἀποτελοῦν τὴ μόνη ἀλήθεια. Ἄν εἴμαστε ἀπλῶς καί μόνο ζῶα-προϊόντα τῆς ἐξέλιξης, τότε ὁ ἐγκέφαλός μας ἔχει ἐξελιχθεῖ μέ τρόπο πού διευκολύνει τὴν ἐπιβίωσή μας καί ὄχι τὴν εὕρεση τῆς ἀλήθειας. Ἐπομένως δέν θά πρέπει νά τόν ἐμπιστευόμαστε ὅταν ὑποστηρίζουμε τίς ἐπιστημονικὲς ἢ ἰδεολογικὲς θεωρίες μας ὡς ἀληθεῖς. Στὴν περίπτωσή αὐτῇ, ἡ προαναφερθεῖσα ἰδεολογικὴ χρῆση τῆς θεωρίας τῆς ἐξέλιξης ὑπονομεύεται ἐκ τῶν ἔσω ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς ὑποστηρικτὲς της.

Ἅγιος Παντελεήμων,
ἄποψη ἀπὸ τὰ νοτιοανατολικά
(φωτο: R. Weir Schultz - S.H. Barnsley,
1888-1890)

Προϋποθέσεις μιᾶς ἀληθινῆς σχέσης μέ τόν Θεό

Σχόλια στή γιορτή τῆς μνήμης τοῦ προφήτη Ὡσηέ
(17 Ὀκτωβρίου): Ὡση 6:4-6

Μιλτιάδου Κωνσταντίνου

Ὁμ. Καθηγ. Α.Π.Θ. - Ἀρχ. Διδασκάλου τοῦ Εὐαγγελίου τῆς ΜτΧ Ἐκκλησίας

Ἡ 17η Ὀκτωβρίου εἶναι, σύμφωνα μέ τήν παράδοση τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας, ἀφιερωμένη στή μνήμη τοῦ προφήτη Ὡσηέ. Ἀπό τίς πληροφορίες πού προκύπτουν ἀπό τό βιβλίο πού φέρει ὡς τίτλο τό ὄνομά του, ὁ Ὡσηέ καταγόταν ἀπό τό βόρειο Βασίλειο τοῦ Ἰσραήλ, καί ἔδρασε ἐκεῖ ἀπό τά τελευταῖα χρόνια τῆς βασιλείας τοῦ Ἱεροβοάμ Β' (787-747 π.Χ.) μέχρι τήν καταστροφή τοῦ βασιλείου (722 π.Χ.) ἀπό τοὺς Ἀσσύριους.

Τό οἰκογενειακό δρᾶμα τοῦ προφήτη (ἡ γυναίκα μέ τήν ὁποία ἀπέκτησε τρία παιδιά τόν ἐγκατέλειψε) τοῦ προσφέρει τό κλειδί γιά τήν ἐρμηνεία τῶν σχέσεων Θεοῦ – Ἰσραήλ. Ἔτσι, ὁλόκληρη ἡ ζωή τοῦ προφήτη γίνεται ἕνα σημεῖο πού εἰκονίζει μέ παραστατικό τρόπο τό περιεχόμενο τοῦ μηνύματός του. Ὅπως ἡ σύζυγος τοῦ Ὡσηέ, παρά τή μεγάλη ἀγάπη πού τῆς δείχνει ὁ προφήτης, τόν ἐγκαταλείπει γιά νά ἐξασφαλίσει καλύτερη καί πιό ἀνετη ζωή, ἔτσι καί ὁ Ἰσραήλ, παρά τήν ἀγάπη πού τοῦ ἔδειξε ὁ Θεός, τόν ἐγκαταλείπει ἀναζητώντας ἀσφάλεια καί εἰρήνη στίς συμμαχίες μέ τοὺς Ἀσσύριους καί τοὺς Αἰγύπτιους,

στηρίζοντας τίς ἐλπίδες του στά ὀχυρωματικά ἔργα καί βρίσκοντας πνευματική πλήρωση στήν εἰδωλολατρία. Τά παραπάνω συνιστοῦν γιά τόν προφήτη ἕνα εἶδος πορνείας, ἡ ὁποία ὀφείλεται στήν ἀδυναμία τοῦ λαοῦ νά συλλάβει τό πραγματικό νόημα τῆς ἀγάπης καί τῆς ἐπίγνωσης τοῦ Θεοῦ. Οἱ δύο αὐτές ἔννοιες δέν ἔχουν γιά τόν προφήτη ἠθική ἀλλά θεολογική σημασία. Ἔτσι, ἡ βάση τῆς Διαθήκης δέν εἶναι ἡ τήρηση νομικῶν καί τελετουργικῶν ὑποχρεώσεων, ἀλλά ἡ ἀγάπη πού συνδέει τόν Θεό μέ τόν Ἰσραήλ. Ἐπίσης, ἐπίγνωση δέν σημαίνει θεωρητικό προβληματισμό γιά τήν ὕπαρξη τοῦ Θεοῦ, ἀλλά δυνατότητα ἀναγνώρισης ἀπό τόν λαό τῆς παρουσίας τοῦ Θεοῦ στήν ἱστορία του. Παρ' ὅλα αὐτά, ὁ Θεός ἐξακολουθεῖ νά ἀγαπᾷ τόν Ἰσραήλ, γι' αὐτό μετά τή δοκιμασία θά ὁδηγήσει καί πάλι τόν λαό του στήν ἔρημο ὅπου εἶχαν σφυρηλατηθεῖ ἀρχικά οἱ δεσμοί τους καί θά συνδιαλλαγεῖ μαζί του. Τήν καταστροφή θά ἀκολουθήσει ἀποκατάσταση.

Ὁκτακόσια χρόνια πρὶν ἀπό τόν Χριστό ὁ προφήτης Ὡσηέ συνοψίζει τό προφητικό, ποιητικό του κήρυγμα στή

φράση: «Ἐλεος θέλω καὶ οὐ θυσίαν καὶ ἐπίγνωσιν Θεοῦ ἢ ὀλοκαυτώματα» (Ωση 6:6). Ὁκτακόσια χρόνια ἀργότερα ὁ Χριστὸς ἐπαναλαμβάνει δύο φορές τὰ λόγια τοῦ προφήτη του, προτρέποντας τὸ ἀκροατήριό του νὰ ἐμβαθύνει σ' αὐτά (Ματ 9:13· 12:7), προκειμένου νὰ κατανοήσῃ γιατί προτιμοῦσε ὁ Χριστὸς νὰ συντρῶγῃ μὲ ἁμαρτωλοὺς καὶ γιατί ἄφηνε, μέρα Σάββατο, τοὺς πεινασμένους μαθητὲς του νὰ κόβουν στάχυα, καθὼς βιάδιζαν στοὺς ἀγρούς. Γιά τρεῖς σχεδόν χιλιάδες χρόνια ἡ προσωπικὴ σχέση τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸν Θεὸ κρίνεται πάνω σ' αὐτὴ τὴ φράση.

Ἡ περικοπή (6:4-6) ἀρχίζει μὲ ἕνα ρητορικό ἐρώτημα τοῦ Θεοῦ πού ἀπευθύνεται σέ ὅλες τίς φυλές τοῦ Ἰσραήλ. Ἐφραΐμ καὶ Ἰούδας, ὡς ἐκπρόσωποι τῶν βόρειων καὶ τῶν νότιων φυλῶν τοῦ Ἰσραήλ ἀντίστοιχα, κατηγοροῦνται γιὰ ἀστάθεια καὶ ἀκανόνιστη μεταβλητότητα στίς σχέσεις τους μὲ τὸν Θεό:

*Ἡ ἀγάπη σας εἶναι σάν τὴν ὁμίχλη
τὴν πρωινὴ / καὶ σάν τὴ δρόσο
τῆς αὐγῆς πού φεύγει.*

Ἀξιοσημεῖωτο στὴν προκειμένη περίπτωσι εἶναι ὅτι, μιλώντας ὁ προφήτης γιὰ σχέση μὲ τὸν Θεό, χρησιμοποιεῖ τὴ λέξη «ἔλεος» (= ἀγάπη). Ὁ ἐβραϊκὸς ὅρος πού ὑπόκειται στὴ λέξη αὐτὴ δὲν δηλώνει ἀπλῶς κάποιο συναίσθημα, ἀλλὰ τὴν ιδέα τῆς ἀφοσίωσης, τῆς πιστῆς ἀγάπης στὴν πράξη. Γι' αὐτό, συχνὰ στὴν *Παλαιὰ Διαθήκη* ὁ ὅρος ἀναφέρεται στὴν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ πού ἐκφράζεται στὴ σχέση τῆς Διαθήκης του μὲ τὸν Ἰσραήλ, ἡ ὁποία περιγράφεται ὡς γαμήλια σχέση (Ωση 2:18,21,22· *Ἡσα*

54:5). Τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ δηλώνει ἐπιμονὴ καὶ ἄνευ ὅρων τρυφερότητα, καλοσύνη καὶ ἀγάπη, ἐκφράζει τόσο τὴν πιστότητα τοῦ Θεοῦ στὴ Διαθήκη του ὅσο καὶ τὴν ἀγάπη του γιὰ τὸν λαό του. Καί, βέβαια, ἐκδηλώνοντας ὁ Θεὸς τὸ ἔλεός του ἀταλάντευτα, ἀξιώνει ἀνάλογη ἀνταπόκριση ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ λαοῦ του.

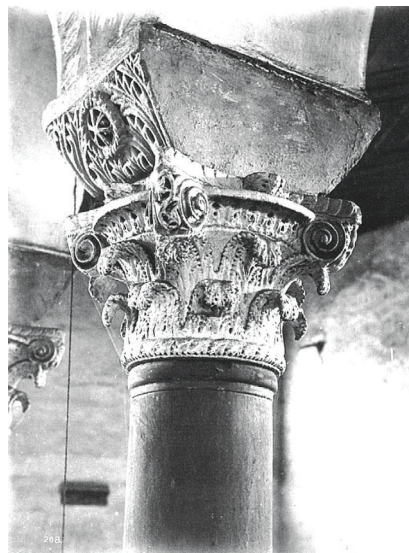
Ἡ ἀστάθεια ὅμως στὴ σχέση τοῦ Ἰσραήλ μὲ τὸν Θεὸ ὁδηγεῖ σὲ αὐτό πού ὁ ἀπόστολος Παῦλος θὰ χαρακτηρίσῃ ὡς «ἐθελοθρησκεία» (Κολ 2:23), μιὰ τυπικὴ, δηλαδή, κατὰ παράδοση θρησκευτικότητα πού διατηρεῖ τὰ ἐξωτερικὰ χαρακτηριστικά τῆς ἀληθινῆς λατρείας τοῦ Θεοῦ, στηρίζεται ὅμως σὲ αὐθαίρετες καὶ βουλησιαρχικὲς ἐρμηνεῖες τοῦ θελήματός του. Μιὰ τέτοια θρησκευτικότητα προκαλεῖ τὸν Θεό, ὁ ὁποῖος θὰ ἐπέμβῃ δυναμικὰ ἐναντίον ὅλων αὐτῶν πού παρασύρουν τὸν λαό του στὴν ἀθέτηση τῆς Διαθήκης, αὐτῶν δηλαδή, πού διακηρύσσουν ψευδῶς ὅτι μιλοῦν ἐξ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ, στὴν πραγματικότητα ὅμως ἐκφράζουν δικές τους σκέψεις καὶ ἀπόψεις (στχ 5αβ). Ὁ προφήτης παρομοιάζει ἐδῶ τὴν κρίση τοῦ Θεοῦ μὲ λαμπρό φῶς πού ἀστράφτει ξαφνικά (στχ 5γ). Ἡ παρομοίωση δηλώνει ὅτι ἡ κρίση τοῦ Θεοῦ εἴτε θὰ εἶναι ἀναπόφευκτη καὶ φανερὴ σὲ ὅλους ὅπως τὸ φῶς τοῦ ἡλίου εἴτε θὰ εἶναι ξαφνικὴ καὶ καταστροφικὴ ὅπως τὸ φῶς τῆς ἀστραπῆς.

Τὸ ἀναπόφευκτο τῆς ἐπέμβασης τοῦ Θεοῦ κατὰ τοῦ λαοῦ του ἐξηγεῖται στὸν ἀμέσως ἐπόμενο στίχο. Εἶναι ἀξιοσημεῖωτο ὅτι ὁ ἴδιος ὅρος (ἔλεος), πού χρησιμοποιεῖται στὸν στχ 4 γιὰ τὴ δήλωση

τῆς σχέσης πού οἱ ἄνθρωποι ὀφείλουν νά ἔχουν μέ τόν Θεό, χρησιμοποιεῖται καί ἐδῶ γιά τή δήλωση τῆς σχέσης πού ὁ Θεός ζητάει ἀπό τούς ἀνθρώπους νά ἔχουν μέ τούς συνανθρώπους τους. Ἐξίσου ἐνδιαφέρον εἶναι ἐπίσης ὅτι τό «ἔλεος» πρὸς τόν συνάνθρωπο ἐξισώνεται στό ἐπόμενο ἡμιστίχιο μέ τή γνώση τοῦ Θεοῦ. Ἀρνηση τῶν ὑποχρεώσεων πρὸς τόν συνάνθρωπο πού ἀπορρέουν ἀπό τή Διαθήκη τοῦ Θεοῦ μέ τόν Ἰσραήλ ἰσοδυναμεῖ μέ ἄγνοια τοῦ Θεοῦ, ἐπομένως ἡ προσφορά λατρείας στόν Θεό δέν ἔχει νόημα ἀφοῦ τό μόνο πού ἐπιτυγχάνει εἶναι νά δημιουργήσει στούς πιστούς τήν ψευδαίσθηση ὅτι κρατοῦν τή θεότητα ἱκανοποιημένη, ὅποτε ἀδιαφοροῦν γιά τήν τήρηση τῶν ὅρων τῆς Διαθήκης καί τήν καλλιέργεια μιᾶς ἀληθινῆς σχέσης μέ τόν Θεό. Ἔτσι, ὁ προφήτης δέν διστάζει νά διακηρύξει τήν πλήρη ἀπόρριψη τῆς λατρείας ἀπό τόν Θεό, ἀντιπροτείνοντας ταυτόχρονα τήν ἄσκηση τῆς ἀγάπης. Γνώση τοῦ Θεοῦ στήν προκειμένη περίπτωση δέν σημαίνει βαθιά θεογνωσία ἢ φιλοσοφικό ἐνδιαφέρον γιά τήν ἐξιχνίαση τοῦ μυστηρίου τοῦ Θεοῦ, ἀλλά δυνατότητα νά ἀναγνωρίσει ὁ λαός τήν παρουσία τοῦ Κυρίου στήν Ἱστορία του. Ἡ μή ἀναγνώριση τῆς παρουσίας τοῦ Κυρίου στήν Ἱστορία ἰσοδυναμεῖ μέ τήν παραδοχή ὅτι αὐτός δρᾷ καί ἐνεργεῖ στόν χώρο τοῦ μύθου καί ἐπομένως ἀδιαφορεῖ γιά τήν πορεία τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων. Στόχος τῆς λατρείας σέ αὐτήν τήν περίπτωση εἶναι ὁ ἐξευμενισμός τῆς θεότητας μέ θυσίες γιά τήν ἐπίτευξη ἀτομικῶν ἐπιδιώξεων καί ὄχι ἡ συνεργασία μέ τόν Θεό γιά

τήν ἐκπλήρωση τῶν στόχων τῆς θείας οἰκονομίας. Ἔτσι ὅμως ὁ ἀληθινός Θεός ἐξομοιώνεται μέ τούς διάφορους θεούς τῶν μυθικῶν ἀφηγήσεων καί ἡ προσφορά λατρείας σέ αὐτόν ἰσοδυναμεῖ μέ εἰδωλολατρία.

Εἶναι, μέ βάση τά παραπάνω, προφανές ὅτι τό κήρυγμα τοῦ προφήτη δέν ὑπαγορεύεται ἀπό ἓνα αἶσθημα κοινωνικῆς δικαιοσύνης, ἀλλά ἀπό τή βασική βιβλική θέση, πού διαφοροποιεῖ τή χριστιανική πίστη ἀπό κάθε θρησκευτικό ἢ φιλοσοφικό-ἠθικό σύστημα, ὅτι ἡ σχέση τοῦ ἀνθρώπου μέ τόν Θεό περνᾷ ἀπό τή σχέση του μέ τούς συνανθρώπους του. Τήν ἴδια ἀκριβῶς θέση θά διακηρύξει καί ὁ Χριστός, ὅταν παραθέτοντας σέ δύο περιπτώσεις τό χωρίο τοῦ Ὡσηέ θά καταδικάσει τίς ἄκαμπτες καί ἀπάνθρωπες συμπεριφορές τῶν Φαρισαίων τῆς ἐποχῆς του.

Ἀχειροποίητος, Κιονόκρανο ἀπό τήν κιονοστοιχία τοῦ ἰσογείου (φωτο: R. Weir Schultz - S.H. Barnsley, 1888-1890)

Πεντηκοστή (Β' Μέρος) Τό Άγιο Πνεῦμα στήν Καινή Διαθήκη

π. Ἰωάννου Σκιαδαρέση
Καθηγητοῦ Α.Π.Θ.

α) Στή σάρκωση τοῦ Λόγου

Ἐκεῖ ὅμως πού τό Ἅγιο Πνεῦμα παίζει ἐμφανέστερο καί καθοριστικότερο ρόλο εἶναι ἡ Καινή Διαθήκη:

Ἡ Θεοτόκος Μαρία, πού προτυπώνεται ἀπό τήν πρώτη σελίδα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ὡς τήν τελευταία, βρέθηκε κατ' ἀρχάς ἔγκυος διά Πνεύματος Ἁγίου. Ἐφερε τόν ὄντα στήν ἀνθρώπινη ὑπαρξη. Ἀπό μηδενός. Χωρίς τή μεσολάβηση τῆς ἀνδρικής ὑποστήριξης. Τό Ἅγιο Πνεῦμα ἐνήργησε μέσα στήν καρδιά της φλογίζοντάς την ἀπό τόν Χριστό πρίν ἀκόμη ἐνεργήσει στά σπλάγχνα της καί τή γεμίσει μέ τόν Χριστό. Εἶναι ἡ μόνη πού ἔζησε πρίν ἀπό τήν Πεντηκοστή τήν ἐμπειρία τῆς νηφάλιας μέθης. Γι' αὐτό καί πέτυχε τά πάντα. Ἀρκεῖ νά κάνουμε μία πνευματική ἀνάγνωση καί νά ἀποκτήσουμε αἴσθηση τῆς πληρότητας καί ἐνότητας τῶν Γραφῶν. Ὅπως ἐκείνη συνέλαβε καί γέννησε τόν Χριστό, τήν ἀνοιξη τοῦ κόσμου, ἔτσι καί τό Ἅγιο Πνεῦμα γονιμοποιεῖ καί ἀναγεννᾷ τόν πιστό, καί γίνεται ἔτσι ἡ ἀνοιξη μέσα στόν χειμῶνα τοῦ κόσμου τούτου καί προάγγελος τῆς ἀνοιξης τῶν ἐσχάτων καί τῆς πλούσιας καρποφορίας Ἁγίων στά ἔσχατα.

β) Τό Ἅγιο Πνεῦμα: παρόν στό ξεκίνημα ἀλλά καί σέ ὅλον τόν ἱστορικό βίο τοῦ Ἰησοῦ

Τό Ἅγιο Πνεῦμα εἶναι γενικά παρόν σέ ὅλη τή ζωή τοῦ Χριστοῦ:

Στό Βάπτισμα λ.χ. βεβαιώνει «τοῦ λόγου τὸ ἀσφαλές» τοῦ Πατρός. Ἡ φράση τοῦ Πατρός πού ἀναγνωρίζει τόν Υἱό, ἔχει ἀνυπέρβλητη χριστολογική ἀξία. Τό ἀνοιγμα ἐξάλλου τῶν οὐρανῶν καί ἡ κάθοδος τοῦ Πνεύματος σημαίνει «δυναμική εἰσβολή τῆς ὑπερκόσμιας στήν ἐγκόσμια πραγματικότητα. Σημαίνει ὅμως καί ταπείνωση καί ὑπαγωγή τοῦ Ἰησοῦ στά δεδομένα τῶν ἀνθρώπων».

Ἀκολούθως, τό Ἅγιο Πνεῦμα ὁδηγεῖ τόν βαπτισθέντα στήν ἔρημο γιά νά ἀναμετρηθεῖ μέ τόν πειραστή. Ἡ ἔρημος εἶναι, ἀνάμεσα στά ἄλλα, ὁ τόπος ἀπό ὅπου ἔπρεπε νά περάσει ὁ Χριστός γιά νά ζήσει ὡς Θεάνθρωπος τήν προπτωτική δόξα ἀλλά καί τό μεταπτωτικό δρόμα τοῦ ἀνθρώπου.

Ἀπό τοὺς πειρασμούς καί μετὰ παρακολουθοῦμε, στόν Λουκᾶ κυρίως, μία ἐκ μέρους τοῦ διαβόλου ἄρνησή του νά πειράζει εὐθέως τόν Χριστό («...ὁ διάβολος ἀπέστη ἀπ' αὐτοῦ ἄχρι καιροῦ» Λκ 4). Καί παραμονές τοῦ Πασχάλιου

γεγονότος τόν βλέπουμε νά ξαναχτυπάει μέ λύσσα («εἰσῆλθε δὲ ὁ σατανᾶς εἰς Ἰούδα...» Λκ 22,3).

Γενικά, τό Ἅγιο Πνεῦμα συνδέεται στενά μέ τόν κάθε βαπτισμένο ἄνθρωπο. Ἐνοικεῖ ἐν ἡμῖν καί μᾶς ζωογονεῖ: «Εἰ δὲ τὸ Πνεῦμα τοῦ ἐγείραντος Ἰησοῦν ἐκ νεκρῶν οἰκεῖ ἐν ἡμῖν, ὁ ἐγείρας τὸν Χριστὸν ἐκ νεκρῶν ζωοποιήσῃ καὶ τὰ θνητὰ σώματα ὑμῶν διὰ τοῦ ἐγείραντος αὐτὸν Πνεύματος ἐν ὑμῖν» (Ρωμ 8,11). Μέ τό βάπτισμα λάβαμε φρόνημα υἱῶν ὥστε νά κράζουμε μέ πολλή τρυφερότητα, πόθο καί παρρησία «Ἀββᾶ ὁ Πατήρ» (Ρωμ 8,15. Γαλ 4,6). Ἄς παρεμβάλλουμε μέ συντομία τοῦτο: Ἰχνη γιὰ τή γνώση καί χρήση τοῦ «Πάτερ ἡμῶν» στήν πρώτη Ἐκκλησία, καί μάλιστα πρό τῆς τελικῆς συγγραφῆς τῶν Εὐαγγελίων, ἔχουμε στά δύο παραπάνω χωρία τοῦ Παύλου. Καί στά δύο κείμενα ἐκπλήσσει ἡ χρήση τῆς ἀραμαϊκῆς λέξης-προσφώνησης «ἄββᾶ», πού θά πεῖ «πάτερ» ἢ καλύτερα «πατερούλη». Μέ τή λέξη αὐτή πιθανό νά ἄρχιζε τό «Πάτερ ἡμῶν» σ' αὐτές. Εἶναι δέ ἐκπληκτική ἡ σύνδεση τῆς προσφώνησης «ἄββᾶ ὁ πατήρ» μέ τό πρόσωπο τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ἀπό τή διαπίστωση αὐτή προκύπτει ὅτι ἡ κραυγή «ἄββᾶ ὁ πατήρ» μόνο ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι μπορεῖ νά ἀναπέμπεται. Συνεπῶς συνδέεται τό «Πάτερ ἡμῶν» ἄρρηκτα μέ τό βάπτισμα.

Χαρακτηριστικό εἶναι ἐπίσης ὅτι τό Ἅγιο Πνεῦμα προσεύχεται γιά μᾶς «στεναγμοῖς ἀλαλήτοις» (Ρωμ 8,2). Γι'αὐτούς τούς ἀλάλητους στεναγμούς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καί τί δέν θά δίναμε νά γνωρίζαμε κάτι περισσότερο:

Τό Ἅγιο Πνεῦμα εἶναι πρόσωπο, πού ἐνώνει τόν ἄνθρωπο μέ τήν Θεότητα διὰ τῆς προσευχῆς, ἡ ὁποία ἐνοποιεῖ καί ἀγιάζει τή φύση μας. Τά προηγουμένα σημαίνουν ὅτι χωρίς τό Πνεῦμα δέν μποροῦμε νά ὁμολογοῦμε τόν Χριστό, ὡς Κύριο. Δέν μποροῦμε νά προσευχόμαστε. Γιατί ὅπως λέει ὁ Παῦλος στούς Ρωμαίους «τὸ γὰρ τί προσευξώμεθα καθὼς οὐκ οἶδαμεν, ἀλλ' αὐτὸ τὸ πνεῦμα ὑπερεντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν στεναγμοῖς ἀλαλήτοις» (Ρωμ 8,26). Στήν κυριολεξία ἐκεῖνο, τὸ Ἅγιο Πνεῦμα, προσεύχεται ὑπὲρ ἡμῶν. Ὅταν προσευχόμαστε ἐμεῖς, τό ἐν ἡμῖν Ἅγιο Πνεῦμα στρέφεται (προσεύχεται) πρὸς τήν ἴδια τή θεότητα ὑπὲρ ἡμῶν. Ἐκεῖνο ἐπικαλεῖται τό ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, «τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα» (Φιλ 2,11). Καί δέν «ἐντυγχάνει» (μεσιτεύει) ἀπλῶς ὑπὲρ ἡμῶν, ἀλλά «ὑπερεντυγχάνει (ὑπερμεσιτεύει) στεναγμοῖς ἀλαλήτοις». Δέν σταματᾷ νά μεσιτεύει γιά μᾶς μέ στεναγμούς ἄρρητους. Ἔτσι, τό Ἅγιο Πνεῦμα συμμερίζεται τόν στεναγμό καί τή λαχτάρα ὅλου τοῦ κόσμου γιὰ τήν δικαίωσή του. Ὁ Θεός δηλαδή ἀντί νά ἰκετεύεται καί νά θερμοπαρακαλεῖται ἀπὸ τόν ἔνοχο ἄνθρωπο, ἰκετεύεται καί θερμοπαρακαλεῖται ἀπὸ τήν ἴδια τή Θεότητα, διὰ τοῦ ἐν ἡμῖν Ἁγίου Πνεύματος (πού μᾶς δίδεται διὰ τοῦ Βαπτίσματος βλ. «ὁ ἄρραβὼν τοῦ Πνεύματος» Β' Κορ 5,5).

Τό Ἅγιο Πνεῦμα φωτίζει καί ὑπομνηματίζει τό ἱστορικό ἔργο τοῦ Χριστοῦ, ἐρμηνεύοντας καί φωταγωγώντας τό πρόσωπό του καί τίς πράξεις του. Ἀλλοῦ μᾶς λέει: «Οὐδεὶς δύναται εἰπεῖν Κύριος Ἰησοῦς εἰ μὴ ἐν πνεύματι ἀγίῳ»

(Α΄ Κορ 12,3). Δηλαδή, βαθεία γνώση του μυστηρίου του Χριστού έχουμε μόνο μέ τό Ἅγιο Πνεῦμα, τό ὁποῖο δείχνει πρός τόν Χριστό πάντοτε. Μέ ἄλλα λόγια, διά τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καταλαβαίνουμε «τί τὸ πλάτος καὶ μῆκος καὶ βάθος καὶ ὕψος τοῦ Χριστοῦ» (Εφ 3,18). Ἄλλοῦ πάλι φωτίζει τὸ πασχάλιο γεγονός λέγοντας «ὁ Χριστὸς διὰ Πνεύματος αἰωνίου ἑαυτὸν προσήγαγε ἁμῶν τῷ Θεῷ» (Εβρ 9,14). Εἶναι χειραγωγός μας τό Ἅγιο Πνεῦμα σ' αὐτό τό γεγονός. Χειραγωγός, πού ὁδηγεῖ στό πλήρωμα τῆς γνώσης καὶ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ, πού φανερώνεται μέ αὐτό. Χειραγωγός, ὁ ὁποῖος ἐλκύει τὸν ἄνθρωπο, πού θέλει νά πορευθεῖ πρός τόν Χριστό. Μέ τὴ δική του χειραγωγία οἱ μαθητές, μετὰ τὴν ἀνάσταση, ἀναδρομικά, κατανοοῦν καὶ ἐπεκτείνουν πλήρως τὸ πρόσωπο, ὅπως θά ποῦμε παρακάτω, καὶ τὸ ἔργο τοῦ Χριστοῦ. Θυμηθεῖτε τὰ λόγια τοῦ εὐαγγελιστῆ Ἰωάννη: «ταῦτα οὐκ ἔγνωσαν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ τὸ πρῶτον, ἀλλ' ὅτε ἐδοξάσθη ὁ Ἰησοῦς, τότε ἐμνήσθησαν ὅτι ταῦτα ἦν ἐπ' αὐτῷ γεγραμμένα» (Ἰω 12,16). Θυμηθεῖτε ἐπίσης τί λέει ὁ Χριστὸς στὸν Πέτρο τὸ βράδυ τοῦ Μ. Δείπνου: «ὃ ἐγὼ ποιῶ, σὺ οὐκ οἶδας ἄρτι. Γνώση δὲ μετὰ ταῦτα» (Ἰω 13,7). Μετὰ δηλαδή τὸν φωτισμὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος (μετὰ τὴν Πεντηκοστή) ὁ Πέτρος καὶ οἱ λοιποὶ θά κατανοήσουν καὶ θά ἐρμηνεύσουν ὅ,τι ἔγινε τὸ βράδυ τῆς

Μ. Πέμπτης ἀλλὰ καὶ καθ' ὅλη τὴν ἱστορική πορεία τοῦ Χριστοῦ πρός τὸ πάθος.

Εἶναι, λοιπόν, τό Ἅγιο Πνεῦμα πρόσωπο, ὃχι κάποια δύναμη ἀπρόσωπη. Πρόσωπο, πού παραπέμπει σέ ἄλλο πρόσωπο, τὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ καὶ κείνος στό πρόσωπο τοῦ Πατέρα (βλ. «ὁ ἑωρακὴς ἐμὲ ἑώρακε τὸν Πατέρα» Ἰω 14,9). Δέν εἶναι κάποια δύναμη, πού καλλιεργεῖ τὴ διανοητική ἱκανότητα. Ἀλλὰ, ξαναλέμε, πρόσωπο πού ὑπομνηματίζει, θυμίζει καὶ πάνω ἀπ' ὅλα κάνει τόν Χριστό προσιτό καὶ οἰκεῖο στοὺς ἀνθρώπους, τοὺς φέρνει σέ κοινωνία μαζί του. Ἔτσι μόνο μποροῦμε καὶ ὁμολογοῦμε τόν Χριστό.

Καὶ ἐδῶ ἀκριβῶς συμβαίνει τό ἐξῆς ἄκρως ὑπέροχο: Οἱ Ἅγιοι εἶναι αὐτοὶ πού, μέ τὴ σειρά τους, θά μαρτυρήσουν ἐντὸς τῆς ἱστορίας γιὰ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα. Αὐτοὶ θά τὸ φανερώσουν στὸν κόσμο καὶ αὐτοὶ θά παραπέμπουν πάντα σ' αὐτό. Εἶναι μιά μεγαλειώδης ὑποχώρηση αὐτό πού γίνεται ἐκ μέρους τοῦ ἔναντι τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν λοιπῶν κτισμάτων: Γίνονται οἱ Ἅγιοι καὶ τὰ κτίσματα οἱ μάρτυρες καὶ οἱ φανερώσεις τοῦ Ἁγίου Πνεύματος στὸν κόσμο. Ὑποχωρεῖ ἐκεῖνο καὶ ἀφήνει τόν Ἅγιο καὶ τὸ κτίσμα νά ἀποκαλύπτουν αὐτὰ τὸ δικό του πρόσωπο. Ἀφήνει τὸ περιστέρι λ.χ. νά εἰκονίζει τὸ πρόσωπό του. Ἀφήνει τὴν πύρινη γλῶσσα νά φανερώνει τὴν ὑπόστασή του κ.λ.π. (συνεχίζεται)

Ἡ ταυτότητα τῆς Ἐκκλησίας, ΕΒ΄ Σχόλια στήν Κυριακή προσευχή, Γ΄

Δημήτρη Μαυρόπουλου

3. Προχωράμε στήν επόμενη εὐχή μας, πού ἔχει σχέση μέ τό θεῖο θέλημα: «γεννηθῆτω τὸ θέλημά σου, ὡς ἐν οὐρανῷ καί ἐπὶ τῆς γῆς».

Τό θέλημα τοῦ Πατρός εἶναι διατυπωμένο μέσα στήν ἱερή μας ἱστορία ὡς λόγος ἀποκάλυψης σέ φίλους του: προφῆτες, μαθητές καί εὐαγγελιστές. Τό θέλημα αὐτό ἐκφράστηκε ὡς μυστήριο τῆς θείας Οἰκονομίας. Τό θέλημα αὐτό γιά τή σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου ὁδήγησε τόν ἐνανθρωπήσαντα Υἱό του νά τό ἀποδεχθεῖ καί νά ὁδηγήσει τήν ἀνθρώπινη φύση του στή δόξα τῆς Ἀναστάσεως. Πολύ χαρακτηριστικά, τό θέλημα αὐτό τό διατυπώνει ἔξοχα ὁ ἀπόστολος Παῦλος: «πάντας ἀνθρώπους θέλει σωθῆναι καί εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν» (Α΄ Τιμ 2,4), καί μάλιστα τό ἀναπτύσσει ὡς μυστήριο τῆς εὐσεβείας: «μέγα ἐστὶ τὸ τῆς εὐσεβείας μυστήριον· Θεὸς ἐφανερώθη ἐν σαρκί, ἐδικαιώθη ἐν Πνεύματι, ὤφθη ἀγγέλοις, ἐκηρύχθη ἐν ἔθνεσιν, ἐπιστεύθη ἐν κόσμῳ, ἀνελήφθη ἐν δόξῃ» (Α΄ Τιμ 3,16).

Οὐρανός εἶναι ὁ τόπος τῆς παρουσίας τοῦ Θεοῦ, ὁ τόπος τῆς ἐλευθερίας καί τῆς ζωῆς. Γῆ εἶναι ἡ δημιουργία τοῦ Θεοῦ πού προσφέρθηκε στόν ἄνθρωπο νά τήν διαχειριστεῖ. Ἡ σύγχυση πού ἔφερε ὁ ἄνθρωπος, καί πού ἐξακολουθεῖ

νά καταθέτει ἀρνούμενος τήν ἀγιαστική δύναμη τοῦ Θεοῦ, ὑψώνει ἕνα τεῖχος ἀνάμεσα στή γῆ καί στόν οὐρανό. Αὐτό τό τεῖχος γκρεμίστηκε, ὅχι μόνον ἀπό ἐνέργειες τοῦ Θεοῦ, ἀλλά καί ἀπό ἐνέργειες τοῦ ἀνθρώπου. Τίς τελευταῖες τίς ἐνήργησε ἡ πάναγνη Κόρη τῆς Ναζαρέτ, ἡ Παναγία. Σέ ἕνα δογματικό θεοτοκίο τοῦ Ἑσπερινοῦ τοῦ α΄ ἡχου, δοξάζουμε τήν Παναγία γιατί «αὕτη τὸ μεσότειχον τῆς ἔχθρας καθελοῦσα, εἰρήνην ἀντεισῆξε καί τὸ βασίλειον ἠνέωξε...».

Ἡ ἐπισήμανση «γεννηθῆτω τὸ θέλημά σου, ὡς ἐν οὐρανῷ καί ἐπὶ τῆς γῆς» ἀποβλέπει ὅχι μόνον σέ μία πραγματοποίηση τοῦ θείου θελήματος, ἀλλά περισσότερο σέ μία προσχώρηση τοῦ ἀνθρώπου σέ ἐφαρμογή του. Τό κατ' ἀρχὴν ἀπρόσωπο «γεννηθῆτω» ἀπευθύνεται τόσο ὡς εὐχή καί παράκληση πρὸς τόν Θεό νά ἐνεργήσῃ διὰ τῆς θείας Χάρως ἐνισχύοντας τοὺς πιστοὺς, ὅσο καί, κυρίως, πρὸς τοὺς πιστοὺς νά ἐνεργοῦν γιά τήν ἀποδοχή τῶν θείων δωρεῶν, ὥστε ὁ πνευματικός ἀγώνας τοὺς γιά ἀποκοπή τοῦ ἰδίου θελήματος καί ἐναρμόνισή του μέ τό θεῖο θέλημα νά ἀποβῇ γόνιμος.

4. Ἡ τέταρτη εὐχή μας ἀφορᾷ τροφή: «Τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δὸς ἡμῖν σήμερον».

Πρόκειται για πρόταση πού ἐνέχει δύο διαφορετικές προσεγγίσεις. Κατ' ἀρχήν ἄς σημειώσουμε ὅτι ὁ ὅρος «ἐπιούσιος» ἐλλείπει ἀπό τήν ἀρχαιοελληνική γραμματεία καί εἰσάγεται γιά πρώτη φορά στό κείμενο τῆς Κυριακῆς προσευχῆς, ὅπως αὐτό παρατίθεται στό *Κατὰ Ματθαῖον* καί στό *Κατὰ Λουκᾶν* εὐαγγέλιο. Οἱ διαφορετικές προσεγγίσεις ἐξαρθῶνται ἀπό τήν ἐτυμολογία τῆς λέξεως, ἃν δηλαδή προέρχεται ἀπό τό ἐπί+οὐσία, δηλ. γιά τήν ὑπαρξη, γιά τή ζωή, ὅποτε ἀναφέρεται στήν καθημερινή τροφή, ἐρμηνεῖα πού ὑποστηρίζεται ἀπό τά βυζαντικά λεξικά (= 'Ὁ ἐπὶ τῇ οὐσίᾳ ἡμῶν ἀρμόζων), καί ἀπό μερικούς Πατέρες, ὅπως, π.χ., ὁ Χρυσόστομος, ἢ ἃν προέρχεται ἀπό τό ἐπί+εἶμι, τό ρῆμα δηλ. ἐπειμι, πού σημαίνει ἐπέρχομαι, ἀκολουθῶ, ἀπό ὅπου παράγεται τό ἐπίθετο ὁ ἐπιών, ἢ ἐπιούσα, τό ἐπίον, πού σημαίνει ὁ ἐπόμενος, ὁ ἐρχόμενος. Τῇ δευτέρῃ προσέγγισι ὑποστηρίζουν Πατέρες ὅπως, π.χ., ὁ Μέγας Βασίλειος, ὁ Κύριλλος Ἱεροσολύμων, ὁ Ἰωάννης Δαμασκηνός, ὁ Μάξιμος ὁ Ὁμολογητής, κ.ἄ. Μέ αὐτή λοιπόν τή δευτέρῃ σημασία, ἐπιούσιος ἄρτος εἶναι ὁ ἀναμενόμενος, ὁ ἐρχόμενος, αὐτός τόν ὁποῖο ὑποσχέθηκε ὁ Χριστός στούς πιστούς, λέγοντας ὅτι «Ἐγώ εἰμι ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς· ὁ ἐρχόμενος πρός με οὐ μὴ πεινάσῃ, καί ὁ πιστεύων εἰς ἐμέ οὐ μὴ διψήσῃ πώποτε (Ἰωάν. 6,35). Εἶναι ὁ ἄρτος τῆς θείας Εὐχαριστίας. Καί ἐνῶ εἶναι ὁ ἐσχατολογικός ἄρτος, ὁ ἄρτος τῆς θείας Βασιλείας, ζητᾶμε νά μᾶς τόν προσφέρει σήμερα, στόν χρόνο τῆς ἱστορίας. Μνημονεύω μερικά ἀπό αὐτά πού μᾶς ἐπι-

σημαίνουν οἱ θεῖοι Πατέρες: ὁ ἅγιος Κύριλλος Ἱεροσολύμων λέει ὅτι «Ὁ ἄρτος ὁ κοινός οὐκ ἔστιν ἐπιούσιος· ὁ δὲ ἄρτος οὗτος ὁ ἅγιος ἐπιούσιός ἐστιν, ἀντὶ τοῦ ἐπὶ τὴν οὐσίαν τῆς ψυχῆς κατατασσόμενος. Οὗτος ὁ ἄρτος οὐκ εἰς κοιλίαν χωρεῖ [...], ἀλλ' εἰς πᾶσάν σου τὴν σύστασιν ἀναδίδεται εἰς ὠφέλειαν ψυχῆς τε καί σώματος» [= 'Ὁ ἄρτος ὁ κοινός δέν εἶναι ἐπιούσιος. Ἐνῶ αὐτός τοῦ Μυστηρίου, ὁ ἅγιος, εἶναι ἐπιούσιος, δηλαδή εἶναι αὐτός πού ἀρμόζει στήν οὐσία τῆς ψυχῆς. Αὐτός ὁ ἄρτος δέν κατευθύνεται στήν κοιλιά, ἀλλά διαχέεται σέ ὅλη σου τὴν ὑπαρξη πρός ὠφέλεια ψυχῆς καί σώματος] (*Μυσταγωγικαὶ Κατηχήσεις*, 5,15). Ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός ἐπιφέρει: «Οὗτος ὁ ἄρτος ἐστὶν ἡ ἀπαρχὴ τοῦ μέλλοντος ἄρτου, ὅς ἐστιν ὁ ἐπιούσιος· τὸ γὰρ “ἐπιούσιον” δηλοῖ ἢ τὸν μέλλοντα, τουτέστιν τὸν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, ἢ τὸν πρὸς συντήρησιν τῆς οὐσίας ἡμῶν λαμβανόμενον. Εἴτε οὖν οὕτως, εἴτε οὕτως, τὸ τοῦ κυρίου σῶμα προσφυῶς λεχθήσεται· πνεῦμα γὰρ ζωοποιῶν ἐστὶν ἡ σὰρξ τοῦ κυρίου, διότι ἐκ τοῦ ζωοποιῶν πνεύματος συνελήφθη» [= Αὐτός ὁ ἄρτος (τῆς θείας Εὐχαριστίας) εἶναι ἡ ἀπαρχὴ τοῦ μέλλοντος ἄρτου, ὁ ὁποῖος εἶναι ὁ ἄρτος ὁ «ἐπιούσιος». Γιατί «ἐπιούσιος» σημαίνει ἢ τὸν μέλλοντα ἄρτο, δηλαδή τῆς μελλούσης ζωῆς, ἢ αὐτόν πού τρῶμε γιά τὴ συντήρησιν τῆς οὐσίας μας. Λοιπόν, εἴτε ἔτσι εἴτε ἄλλιῶς, θά ἐννοηθεῖ κατὰλληλα ὅτι εἶναι ἡ σὰρκα τοῦ Κυρίου, ἐπειδὴ εἰσῆλθε στή μήτρα τῆς Παρθένου διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος] (*Ἐκθεσις Πίστεως*, 86). Καί ὁ ἅγιος Μάξιμος ὁ Ὁμολο-

γητής συμπληρώνει: «Τὸν ἄρτον ἡμῶν, ὃν καταρχὰς ἐπ' ἀθανασίᾳ τῆς φύσεως ἡτοίμασας, δὸς ἡμῖν σήμερον, κατὰ τὴν παροῦσαν ζωὴν οὓσιν τῆς θνητότητος· ἵνα νικήσῃ τὸν θάνατον τῆς ἁμαρτίας ἢ τροφὴ τοῦ ἄρτου τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἐπιγνώσεως» [= Τὸν ἄρτο μας πού στήν ἀρχὴ ἐτοίμασες γιὰ τὴν ἀθανασίᾳ τῆς φύσης, «δῶσε μας σήμερα» πού εἴμαστε μέσα στὴν παροῦσα ζωὴ τῆς θνητότητας, γιὰ νὰ νικήσῃ τὸν θάνατο τῆς ἁμαρτίας ἢ τροφὴ τοῦ ἄρτου τῆς ζωῆς καὶ τῆς γνώσεως] (*Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*). Ὁ ἴδιος μάλιστα Ἅγιος θά ἀποφανθεῖ ὅτι πρέπει νὰ ἀποφεύγουμε τὴ φιλία τῶν ὑλικῶν πραγμάτων, ὥστε «τοῦ ζῆν ἔνεκεν δειχθῶμεν ἐσθίοντες, ἀλλὰ μὴ τοῦ ἐσθίειν χάριν ζῶντες ἐλεγχθῶμεν», δηλαδή νὰ ἀποδειχθεῖ ὅτι τρῶμε γιὰ νὰ ζοῦμε καὶ νὰ μὴ φανεῖ ὅτι ζοῦμε γιὰ νὰ τρῶμε (*Στό ἴδιο*).

5. Στό πέμπτο αἶτημα τῆς προσευχῆς φαινόμεστε σάν νὰ κάνουμε μιὰ συμφωνία μέ τὸν Θεό, ζητώντας του νὰ μᾶς συγχωρέσει ὅπως κι ἐμεῖς συγχωρᾶμε αὐτοὺς πού ἔσφαλαν ἀπέναντί μας: «Καὶ ἄφες ἡμῖν τὰ ὀφειλήματα ἡμῶν, ὡς καὶ ἡμεῖς ἀφίεμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν». Μιὰ τέτοια προσέγγιση δέν εἶναι σωστή. Περισσότερο ἀρμόζει νὰ ποῦμε ὅτι ἔχοντας συμφιλιωθεῖ μέ τοὺς ἀντίδικους, κατὰ τὴν ὑπόδειξη τοῦ Χριστοῦ νὰ ἀγαπᾶμε καὶ τοὺς ἐχθροὺς μας, ἔχουμε νεκρώσει τὰ πάθη τῆς ψυχῆς καὶ ἔχουμε ἐτοιμάσει τὸν ἑαυτό μας ὥστε νὰ μπορεῖ νὰ δεχτεῖ τὴ θεία συγχώρεση. Εἶναι σάν νὰ λέμε: «Κύριε, ἡ ψυχὴ μου εἶναι ἔτοιμη νὰ δεχτεῖ τὴ δωρεά σου, τὴ χάρη σου».

Θυμίζω ὅτι ὁ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης μᾶς λέει στὴν πρώτη ἐπιστολὴ του ὅτι ἀγαπάω καὶ πιστεύω στὸν Θεό καὶ ἀγαπάω τοὺς ἀδελφούς μου εἶναι καταστάσεις ὁμόλογες. Προχωράει μάλιστα ἓνα βῆμα παραπάνω, καὶ ὀνομάζει ψεύτη ὅποιον δηλώνει ὅτι ἀγαπάει τὸν Θεό, ἐνῶ φαίνεται ἀπὸ τίς διαθέσεις του καὶ τίς πράξεις του νὰ μὴν ἀγαπάει τὸν πλησίον του («Ἐάν τις εἴπῃ ὅτι ἀγαπῶ τὸν Θεόν, καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ μισῇ, ψεύστης ἐστίν», *Α' Ἰωάν.* 5,20).

Ἡ κατὰ Χριστὸν ζωὴ εἶναι ἀναγκαίως δεμένη μέ τὴν ἄφεση τῶν ἁμαρτιῶν, τόσο ἀπὸ μέρους τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, ὅσο καὶ ἀπὸ μέρους τῶν ἀνθρώπων πρὸς τοὺς συνανθρώπους τους. Αὐτὴ ἡ ἄφεση μπορεῖ νὰ νοηθεῖ εἴτε ὡς μὴ τιμωρία, εἴτε ὡς ἐξάλειψη τῆς ἁμαρτίας. Στὴν πρώτη περίπτωσι, τῆς ἀτιμωρησίας, ὑπάρχει συγχώρεση ἀλλὰ ὄχι λησμονιά τῆς ἁμαρτίας, ἐνῶ στὴ δεύτερη ὑπάρχει πλήρης ἐξάλειψη τῆς ἁμαρτίας. Ὁ ἀπόστολος Παῦλος μᾶς κατευθύνει πρὸς τὴ δεύτερη ἐκδοχὴ τῆς συγχώρεσης, παραθέτοντας τὴν ὑπόσχεση τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν λαό του ὅτι «ἵλεως ἔσομαι ταῖς ἀδικίαις αὐτῶν, καὶ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν οὐ μὴ μνησθῶ ἔτι» (*Ἐβρ* 8,12). Καὶ γνωρίζουμε πὼς ὅ,τι διαγράφεται ἀπὸ τὴ μνήμη τοῦ Θεοῦ, παύει καὶ νὰ ὑπάρχει, ἡ ἁμαρτία ἐξαλείφεται ἐντελῶς. Αὐτὴ τὴν ἐξάλειψη ὀφείλουμε νὰ ἐννοοῦμε ὅταν καταθέτουμε τὴν ὑπόσχεση ὅτι συγχωρᾶμε τὰ σφάλματα τῶν πλησίον μας, τὰ σβήνουμε ἀπὸ τὴ μνήμη μας. Ὁ ἄνθρωπος δέν καθορίζεται ἀπὸ αὐτό πού εἶναι ἢ πού ἦταν, ἀλλὰ ἀπὸ αὐτό πού θά εἶναι. (συνεχίζεται)

Ἱερά Λείψανα κατά τή Μεγάλη Εἵσοδο (α)

Παναγιώτη Ἱ. Σκαλτσῆ

Καθηγητοῦ Θεολογικῆς Σχολῆς Α.Π.Θ.

Ἑρώτηση: Εἶναι λειτουργικά ὀρθό κατά τή Μεγάλη Εἵσοδο νά λιτανεύονται καί ἱερά λείψανα;

π. Ἱ.Ι.

Ἡμεγάλη εἵσοδος ὡς πράξη μεταφορᾶς τῶν τιμίων δώρων ἀπό τήν Πρόθεση στήν Ἁγία Τράπεζα εἶναι γνωστή ἀπό τόν 6^ο μ.Χ. αἰ. Μέχρι τότε οἱ διάκονοι ἀπό τήν τράπεζα τῆς Πρόθεσης τῶν ἄρτων πού βρισκόταν στό ὕψος τοῦ νάρθηκα προσ-κόμιζαν (μετέφεραν) τά δῶρα στό θυσιαστήριο, ὅπου τά παρελάμβανε ὁ προεστώς τῆς συνάξεως (ὁ ἐπίσκοπος) καί τά τοποθετοῦσε στήν ἁγία τράπεζα προκειμένου νά συνεχισθεῖ ἡ διαδικασία τοῦ καθαγιασμοῦ των. Χαρακτηριστικό παράδειγμα τῆς παλαιᾶς αὐτῆς πράξης ἔχουμε ἀπό τό κείμενο τῆς Λειτουργίας τῶν Ἀποστολικῶν Διαταγμάτων (τέλη 4^{ου} αἰ.). Μετά τήν ἀπόλυση τῶν διαφόρων ομάδων (κατηχομένων, ἀκροωμένων κ.λπ.) καί πρίν ἀπό τήν ἁγία Ἀναφορά γινόταν ἡ προσφορά τῶν δώρων· «Ὁρθοὶ πρὸς Κύριον μετὰ φόβου καί τρόμου ἐστῶτες ὤμεν προσφέρειν. Ὡν γενομένων οἱ διάκονοι προσαγέτωσαν τὰ δῶρα τῷ ἐπισκόπῳ πρὸς τό θυσιαστήριον»¹.

Τόν 6^ο αἰ. ἡ ἀπό τοὺς διακόνους λίγο πρίν τήν Ἀναφορά προσκόμιση τῶν τιμίων δώρων ἀπό τόν νάρθηκα, ὅπου ἀρχικά βρισκόταν τό σκευοφυλάκιον², στό

ιερό βῆμα προσέλαβε συμβολικό χαρακτήρα ὡς ἀναπαράσταση τῆς πορείας τοῦ Χριστοῦ πρὸς τό πάθος. Τά δῶρα πλέον μεταφέρονται ἀπό τήν ἐντός τοῦ ἱεροῦ βήματος πρόθεση στό θυσιαστήριο. Διαμορφώνεται ἔτσι ἡ μεγάλη λεγόμενη εἵσοδος³, ἡ ὁποία στά βυζαντινά λειτουργικά ὑπομνήματα θεωρεῖται «εἰς τύπον τῆς τοῦ κόσμου διαγωγῆς τοῦ Χριστοῦ ἕως τῆς ταφῆς αὐτοῦ»⁴.

Τίς πρώτες μαρτυρίες γιά τή διαμόρφωση τῆς μεγάλης εἰσόδου ἔχουμε ἀπό τόν Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Εὐτύχιο (†582), ὁ ὁποῖος ἐκφράζει κατὰ κάποιον τρόπο τήν κριτική του γιὰ τήν ὥρα πού προσάγονται τά δῶρα ὑπῆρχε ἡ συνήθεια νά ψάλλεται κάποιος ὕμνος μέ τή φράση «βασιλέα δόξης», ἐνῶ ἀκόμη δέν ἔγινε ὁ καθαγιασμός των⁵. Ἡ ἐρμηνεία βέβαια πού δόθηκε στή φράση αὐτή πού προέρχεται ἀπό τόν 23^ο ψαλμό «Τοῦ Κυρίου ἡ γῆ καί τὸ πλήρωμα αὐτῆς», στίχος 7 «Ἄρατε πύλας οἱ ἄρχοντες ὑμῶν, καί ἐπάρθητε πύλαι αἰῶνιοι, καί εἰσελεύσεται ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης», ἀναφέρεται στό μυστηριακό γεγονός πού ἀκολουθεῖ καί στόν βασιλέα πού ὑποδέχονται οἱ πιστοὶ «διὰ τῆς κοινωνί-

ας»⁶. Σέ κάθε περίπτωση λίγο πιό μετά ὁ Ἰουστίνος ὁ Β΄ στό 9^ο ἔτος τῆς βασιλείας του (573-574) εἰσήγαγε στή θεία Λειτουργία τόν χερουβικό ὕμνο «Οἱ τὰ Χερουβίμ μυστικῶς εἰκονίζοντες...», μέ σκοπό τήν κάλυψη τοῦ χρόνου τέλεσης τῆς μεγάλης εἰσόδου⁷.

Σχετικά τώρα μέ τό ποιά ἀντικείμενα, ἐκτός τοῦ δισκαρίου καί τοῦ ποτηρίου, κρατοῦν οἱ ἱερεῖς καί οἱ διάκονοι κατά τήν μεγάλη εἴσοδο ἡ εἰκόνα ἱστορικά ἔχει ὡς ἑξῆς. Στίς παλαιότερες πηγές ἡ περιγραφή εἶναι ἀπλή. Στά Ἀρεοπαγιτικά συγγράμματα π.χ. σημειώνεται ὅτι μετά τήν ἀπόλυση τῶν διαφόρων τάξεων, ὅπως τῶν κατηχουμένων, ἐνεργουμένων, ἐν μετανοίᾳ, «οἱ δὲ τῆς λειτουργικῆς διακοσμῆσεως ἔκκριτοι (διάκονοι) σὺν τοῖς ἱερεῦσιν ἐπὶ τοῦ θείου θυσιαστηρίου προτιθέασιν τὸν ἱερὸν ἄρτον καὶ τὸ τῆς εὐλογίας ποτήριον, προσομολογηθείσης ὑπὸ παντὸς τοῦ τῆς ἐκκλησίας πληρώματος τῆς καθολικῆς ὑμνολογίας (συμβόλου τῆς πίστεως)»⁸. Σέ ἄλλο σημεῖο τοῦ κειμένου τοῦ ὁ ἅγιος Διονύσιος ἀναφερόμενος στά δῶρα, τά ὁποῖα κατά τή μεγάλη εἴσοδο τίθενται στό ἱερὸ θυσιαστήριον, γράφει ὅτι δι' αὐτῶν «ὁ Χριστὸς σημαίνεται καὶ μετέχεται»⁹. Μέ τὸν τρόπο αὐτό προβάλλεται στόν Χερουβικό ὕμνο ἡ θεώρηση τῆς ἐπίγειας Λειτουργίας ὡς ἀπεικόνιση τῆς οὐράνιας¹⁰.

Μάξιμος ὁ Ὁμολογητὴς δέν γράφει γιὰ τήν τάξη τῆς μεγάλης εἰσόδου ἀλλὰ ἀναφέρεται στόν συμβολισμό πού τῆς προσδίδει χαρακτηρίζοντάς την ὡς «τῶν ἁγίων καὶ σεπτῶν μυστηρίων εἰσοδον, ἀρχὴ καὶ προοίμιον τῆς γενησο-

μένης ἐν οὐρανοῖς καινοῖς διδασκαλίας περὶ τῆς οἰκονομίας τοῦ Θεοῦ τῆς εἰς ἡμᾶς»¹¹. Συνεχίζεται ἔτσι ἡ μέ βάση τὴν Ἀρεοπαγιτικὴ σκέψη θεώρηση τῆς μεγάλης εἰσόδου μέ ἰδιαίτερη ἀναφορά στήν ἐσχατολογικὴ τῆς προοπτικῆς ὁπότε καὶ «θὰ ζήσουμε ἀπὸ κοινοῦ μέ τὸν Χριστὸ τὴν πλήρη χαρὰ τῆς ἔνωσης»¹².

Κατὰ τοὺς ἀμέσως ἐπόμενους αἰῶνες ἡ τάξη τῆς μεγάλης εἰσόδου ἐμπλουτίζεται, σαφῶς ἐπηρεασμένη ἀπὸ δύο βασικούς παράγοντες, πρῶτον τό αὐτοκρατορικὸ τελετουργικὸ καὶ δεύτερον τοὺς ἀπὸ τὸν 9^ο αἰ. χριστοκεντρικούς συμβολισμούς τῆς Ἀκολουθίας τῆς Προσκομιδῆς. Λόγω τῆς φράσης «ὡς τὸν βασιλέα τῆς δόξης» πού ὑπάρχει στόν Χερουβικό ὕμνο, ἡ μεγάλη εἴσοδος ταυτίστηκε μέ βασιλικὴ πομπή. Γι' αὐτὸ καὶ στή σχετικὴ λιτάνευση-εἰσόδευση τῶν τιμίων δώρων ἐκτός τοῦ πατριάρχου καὶ τῶν ἱερέων συμμετεῖχε καὶ ὁ αὐτοκράτορας-βασιλεὺς¹³. Στό περί βασιλείου τάξεως ἔργο Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογέννητου (10^{ος} αἰ.) ἀναφέρεται ὅτι μέ τοὺς διακόνους καὶ τοὺς ἱερεῖς εἰσόδευε καὶ ὁ αὐτοκράτορας «ὀψικευόμενοι ὑπὸ τῶν σκήπτρων καὶ τῶν λοιπῶν σκευῶν, καὶ ἀπέρχονται ὀπισθεν τοῦ ἁμβωνος· ἐκεῖσε γὰρ τὰ ἅγια σκεύη ἴστανται ἐκδεχόμενα, καὶ αἱ τῶν δεσποτῶν λαμπάδες ἐκεῖσε οὕτως ἴστανται ἄπτουσαι»¹⁴. Ἀνάλογες πληροφορίες μᾶς δίδει καὶ ὁ ψευδο-Κωδινός ὁ Κουροπαλάτης στό περί ὀφφικίων ἔργο του. Κατὰ τὸν Κωδινὸ ὁ αὐτοκράτορας ἐνδεδυμένος «χρυσοῦν μανδύαν» «κρατῶν οὖν ἀμφότερα (σταυρόν καὶ ἓνα χεῖρ καὶ νάρθηκα καὶ ἄλλο) ὁ βασιλεὺς προηγείται τῆς εἰσό-

δου πάσης... εὐθὺς μετ' αὐτόν ἔρχονται οἱ τε διάκονοι καὶ οἱ ἱερεῖς, σκεύη τε ἄλλα τῶν ἱερῶν κρατοῦντες καὶ δὴ καὶ αὐτὰ τὰ ἅγια»¹⁵.

Τὴν τάξιν αὐτὴν αὐτοκρατορικὴ εἶχε ὑπ' ὄψιν του παλαιότερα ὁ ἅγιος Γερμανός Κωνσταντινουπόλεως προκειμένου νὰ περιγράψει τὴ συμβολικὴ, διὰ «ἀπεικονισμάτων» εἴσοδο τοῦ βασιλέως Χριστοῦ, προπορευομένων τῶν Χερουβικῶν δυνάμεων. Στό ἐρμηνευτικὸ τῆς θείας Λειτουργίας ὑπόμνημά του σημειώνει ὅτι κατὰ τὴ μεγάλη εἴσοδο καὶ τὴν ψαλμωδίαν τοῦ Χερουβικοῦ προπορεύονται οἱ διάκονοι μέ τὰ ριπίδια (παλαιὰ ἐξαπτέρυγα) εἰς τύπον τῶν «Χερουβικῶν δυνάμεων, καὶ ἀγγελικῶν στρατιῶν, καὶ χορῶν ἀσωμάτων καὶ ἀύλων τάξεων ἀοράτως προτρεχουσῶν, καὶ ὕμνουσῶν καὶ δορυφορουσῶν ἔμπροσθεν τοῦ μεγάλου βασιλέως Χριστοῦ, προερχομένου εἰς μυστικὴν θυσίαν»¹⁶. Οἱ διάκονοι κρατοῦν ἐπίσης, ὅπως οἱ αὐτοκράτορες, «τὰ σκήπτρα καὶ τὰς ρομφαίας, ὡς σύμβολα βασιλέως»¹⁷. Λαμπάδες λοιπόν, ριπίδια, σκήπτρα (βασιλικές ράβδους), ρομφαῖες καὶ ἄλλα ἱερά κρατοῦσαν ὅσοι συμμετεῖχαν στὴ μεγάλη εἴσοδο τουλάχιστον μέχρι τὸν 10^{ον} αἰ.

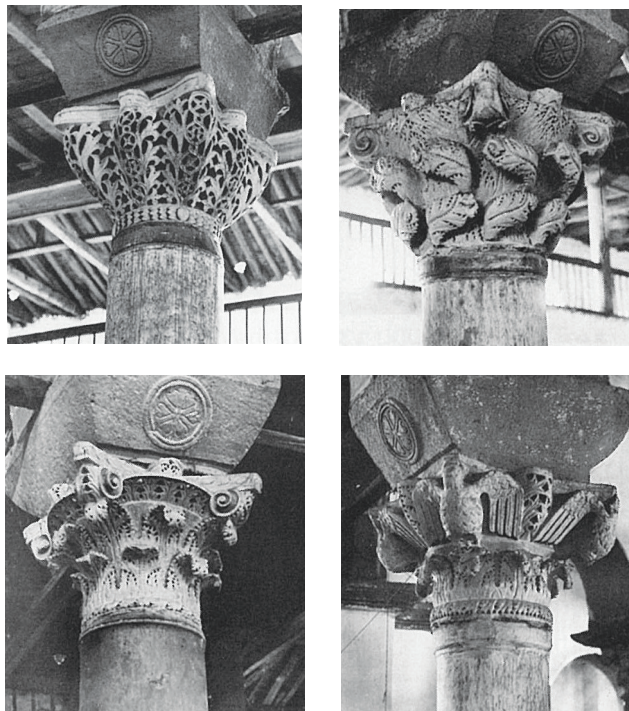
Ἐκτός ἀπὸ τὸ αὐτοκρατορικὸ τυπικὸ στὴ διαμόρφωση τῆς μεγάλης εἰσόδου, ὅπως ἤδη ἀναφέρθηκε, συνέβαλαν καὶ οἱ χριστολογικοὶ συμβολισμοὶ ποὺ δόθηκαν στὴν Προσκομιδὴ ἀπὸ τὸν 9^ο αἰ. Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ἡ «Προσκομιδὴ ἢ γενομένη ἐν τῷ θυσιαστηρίῳ ἤτοι ἐν τῷ σκευοφυλακίῳ, ἐμφαίνει τοῦ κρανίου τὸν τόπον ἐν ᾧ ἐσταυρώθη ὁ Χριστός»¹⁸. Ἡ δὲ ἀγία τράπεζα θεωρεῖται «κατὰ

μίμησιν τοῦ ἐνταφιασμοῦ τοῦ Χριστοῦ, καθ' ἣν ὁ Ἰωσήφ καθελὼν τὸ σῶμα ἀπὸ τοῦ σταυροῦ, ἐνείλησε σινδόνι καθαρᾷ καὶ ἀρώμασι καὶ μύροις αὐτὸ ἀλείψας, ἐβάστασε σὺν Νικοδήμῳ καὶ ἐκθήδυσεν αὐτὸ ἐν μνημείῳ καινῷ λελατομημένῳ ἐκ πέτρας»¹⁹. Οἱ συμβολισμοὶ αὐτοὶ συνέβαλαν στὸν ἐμπλουτισμὸ τῆς Ἀκολουθίας τῆς Προσκομιδῆς καὶ ὅλα τὰ σκεύη ποὺ κρατοῦν οἱ μετέχοντες στὴ μεγάλη εἴσοδο σχετίζονται μέ τὸν νεκρικὸ χαρακτήρα τῆς²⁰. Ἐνδεικτικὰ ἀναφέρουμε τὸν ἀέρα ποὺ ὡς σινδόνα στὸ σημεῖο αὐτὸ τοῦ νεκροῦ Χριστοῦ λιτανεύεται κατὰ τὴ μεγάλη εἴσοδο. Ἀπὸ τὸν 14^ο δὲ αἰ. ἐξελίχθηκε σὲ ἐπιτάφιο, τὸ «ἱερὸν ἐπιπλόν»²¹, ποὺ ἐκτός ἀπὸ τὴ Μεγάλῃ Παρασκευῇ λιτανευόταν ἐπίσης καὶ στὴ μεγάλη εἴσοδο (νεκρικὴ πομπή) μέχρι τὸν 15^{ον} αἰ.²²

(συνεχίζεται)

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ. 1. Διαταγαὶ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων VIII, 12, 2-3, SC 336, 176-177 (PG 1:1092AB). 2. Ε. Ἀντωνιάδης, *Ἐκφράσεις τῆς Ἀγίας Σοφίας*, Ἀθήνα: τυπ. Σακελλαρίου 1908, σ. 131-146. 3. Βλ. Π.Ν. Τρεμπέλας, *Αἱ τρεῖς Λειτουργίαι κατὰ τοὺς ἐν Ἀθήναις κώδικας*, Ἀθήνα 1982, σ. 69-86. Ἰ.Μ. Φουντούλης, *Ἀπαντήσεις εἰς Λειτουργικὰς Ἀπορίας*, τ. Β', Ἀθήνα 1989, σσ. 47-51, πρωτ. Κων. Καλλίνικος, *Ὁ χριστιανικὸς ναὸς καὶ τὰ τελούμενα ἐν αὐτῷ*, Ἀθήνα 1969, σσ. 304-307. Τ.Π. Τσομπάνης, *Ἡ μεγάλη εἴσοδος στὴν εἰκονογραφία, Θεσσαλονίκη* 1997. Π.Ι. Σκαλτσῆς, «Μυσταγωγία ἐστὶ τὰ τελούμενα». *Ερμηνευτικὰ Ὑπομνήματα τῆς θείας Λειτουργίας κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα* [Λειτουργικὰ καὶ Ὑμνολογικὰ Παράλληλα -3], Θεσσαλονίκη: Κυριακίδης 2014, σ. 79-94, 116-133. Χάνς Γιοακίμ Σούλτς, *Ἡ βυζαντινὴ Λειτουργία, Μαρτυρία πίστεως καὶ συμβολικὴ ἔκφραση*, μτφ. π. Δημ. Β. Τζέρπος, Ἀθήνα: Ἀκρίτας 1998, σ. 77-81, 235-240. π. Δημ. Β. Τζέρπος, «Ἡ Ἀκολουθία τῆς Προθέσεως

(Προσκομιδής)», στο *Λειτουργική Ανανέωση. Δοκίμια λειτουργικής αγωγής κλήρου καί λαοῦ* Α', Αθήνα: Τήνος 2001, σ. 70-72. Robert Taft, *The great Entrance...*, [Orientalia Christiana Analecta 200], Roma 1978. 4. Σωφρονίου Ἱεροσολύμων, *Λόγος περιέχων τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἅπασαν ἱστορίαν...*, PG 873:4001B. Πβ. Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως, *Ἱστορία ἐκκλησιαστικὴ καὶ μυστικὴ θεωρία...*, PG 98:420C-424C. Θεοδώρου ἐπισκόπου Ἀνδίδων, *Προθεωρία κεφαλαϊώδης...*, PG 140:441B, 444A. 5. Εὐτυχίου, *Λόγος εἰς τὸ Πάσχα καὶ περὶ θείας Εὐχαριστίας*, PG 862:2400C-2401AB. Βλ. καὶ πρωτ. Κων. Καλλίνικος, *ὁ.π.*, σ. 332-334. Σούλτζ, *ὁ.π.*, σ. 79-80. 6. Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως, *ὁ.π.*, PG 98:420D-421A. Θεοδώρου Ἀνδίδων, *ὁ.π.*, PG 140:441B. 7. Γεωργίου Κεδρηνοῦ, *Σύνοψις ἱστοριῶν* 9, PG 121:748B. 8. Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου, *Περὶ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱεραρχίας*, 3,2, PG 3:4-25C. 9. Αὐτ., 3,9, PG 3:437C. 10. Βλ. Σούλτζ, *ὁ.π.*, σ. 77-79. 11. Μαξίμου, *Μυσταγωγία*, ΙΣΤ', PG 91:693C. 12. *Μυσταγωγία τοῦ ἁγίου Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ*, Εἰσαγωγή-Σχόλια πρωτ. Δημήτριος Στανιλοάε, μτφ. Ἰγνάτιος Σακαλῆς, Αθήνα 1973, σ. 199. 13. Ἱερώνυμος Κοτσώνης (Ἀρχιμ. μετέπειτα Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος), «Ἡ θέσις τοῦ αὐτοκράτορος ἐν τῇ θεῇ Λατρείᾳ», *Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς Σχολῆς τῶν Νομικῶν καὶ Οἰκονομικῶν Ἐπιστημῶν* 8 (1960-1963) 109-120. 14. PG 112:168A. 15. PG 157:104-109. Βλ. καὶ πρωτ. Χρυσόστομος Νάσσης, «Αὐτοκρατορικὴ ἐθιμοτυπία καὶ λατρεία. Συνοπτικὴ παρουσίαση τῶν σχετικῶν πηγῶν», στο *Πρόσωπα καὶ Σταθμοί, ὁρόσημα στὴ διαμόρφωση τῆς θείας Λατρείας. Πρακτικὰ ΙΒ' Πανελληνίου Λειτουργικοῦ Συμποσίου Στελεχῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων*, Αθήνα 2014, σ. 571, Τ.Π. Τσομπάνης, *ὁ.π.*, σ. 68-69. 16. Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως, *ὁ.π.*, PG 98:420A. 17. Αὐτ., PG 98:420D. 18. Αὐτ., PG 98, 420C. 19. Αὐτ., PG 98:98, 420C. 20. Βλ. Π.Ι. Σκαλτσῆς, *ὁ.π.*, σ. 79-84, 116-122. 21. Συμεὼν Θεσσαλονίκης, *Περὶ τε τοῦ θείου Ναοῦ*, PG 155:728B. Τοῦ ἰδίου, *Διάλογος...*, 4 ΣΤ', PG 155: 288A. 22. Βλ. Τ.Π. Τσομπάνης, *ὁ.π.*, σ. 156-158.

Ἅγιος Δημήτριος, Κιονόκρανα ἀπὸ τὴν κοινοστοιχία τοῦ κεντρικοῦ κλίτους
(φωτο: R. Weir Schultz - S.H. Barnsley, 1888-1890)

Ἡ Παγκόσμιος Ὑψωσις τοῦ Τιμίου Σταυροῦ

Πρωτ. Γεωργίου Δορμπαράκη
Ἐφημ. Ἱ.Ν. Ἀγίας Παρασκευῆς Καλλιπόλεως, Ἱ.Μ. Πειραιῶς

Ἡ Δεσποτική ἐορτή τῆς ὑψώσεως τοῦ τιμίου Σταυροῦ τοῦ Κυρίου χαρακτηρίζει τή ζωή τῆς Ἐκκλησίας. Διότι ὁ Σταυρός ἀποτελεῖ τό κατ' ἐξοχήν σύμβολο τοῦ χριστιανισμοῦ, τήν «καθέδραν τῆς ὀρθοδόξου θεολογίας» κατὰ πατερική ἔκφραση, ὁπότε κάθε τι στήν Ἐκκλησία κατανοεῖται σέ σχέση μέ τή Σταυρική θυσία Ἐκείνου πού ἀπεστάλη ἀπό τόν Θεό Πατέρα ἀκριβῶς γιά νά ὑψωθεῖ στόν Σταυρό καί νά ἐλκύσει ἔτσι κοντά Του ὅλα τά ἔθνη. «Κἀγὼ ἐάν ὑψωθῶ ἀπό τῆς γῆς πάντας ἐλκύσω πρὸς ἑμαυτόν». Θεῖος μαγνήτης ὁ Σταυρός, δηλαδή ὁ ἐπ' αὐτοῦ ἀνυψωθεὶς ὡς ἄνθρωπος Υἱός καί Λόγος τοῦ Θεοῦ, ἀπό τήν ἐλκτική δύναμη τοῦ Ὁποίου δέν μπορεῖ νά ἀντιδράσει κάθε καλοπροαίρετος ἄνθρωπος ὅπου γῆς.

Τρεῖς εἶναι οἱ κύριες διαστάσεις τῆς ἐορτῆς: ἡ ἱστορική, ἡ θεολογική, ἡ πνευματική.

Ἡ ἱστορική διάσταση πρῶτον, διότι τήν ἀφορμή ὥστε νά καθιερωθεῖ ἡ συγκεκριμένη ἐορτή τήν ἔδωσε καί τό ὄραμα τοῦ Μ. Κωνσταντίνου μέ τό «ἐν τούτῳ νίκα» πρίν ἀπό τή μάχη μέ τόν συνάρχοντά του Μαξέντιο, ὁπότε πιστευόνας στό ὄραμα τοῦ Σταυροῦ ὀπλίστηκε κι αὐτός καί τό στράτευμά του μέ πολλή δύναμη καί νίκησε τόν ἀντίπαλό του· καί ἡ θαυμαστή εὕρεση τοῦ τιμίου

Σταυροῦ μέ τίς ἀνασκαφές τῆς ἀγίας Ἑλένης στά Ἱεροσόλυμα, γεγονός πού ὁδήγησε στήν πρώτη ὑψώσή Του (4^{ος} αἰ.)· καί ἡ ἐπαναφορά τοῦ Σταυροῦ ἀπό τόν αὐτοκράτορα Ἡράκλειο (ἀρχές 7^{ου} αἰ.), ὅταν ἐξεστράτευσε νικηφόρα κατὰ τῶν Περσῶν πού Τόν εἶχαν διαρπάσει, γεγονός πού ὁδήγησε στή δευτέρη ὑψώσή Του καί στά Ἱεροσόλυμα καί στήν Κωνσταντινούπολη.

Ἡ θεολογική διάσταση ἔπειτα. Τί κηρύσσει ἡ Ἐκκλησία γιά τόν Σταυρό, χωρίς τόν Ὅποιο ἡ σωτηρία γιά τόν ἄνθρωπο ὡς ἀποκατάσταση τῆς σχέσεώς του μέ τόν Θεό θά ἦταν ἀνύπαρκτη;

α. Ὅτι ὁ Σταυρός ὡς ἀποκορύφωση τῶν Παθῶν τοῦ Κυρίου δέν μπορεῖ νά κατανοηθεῖ ἀνθρώπινα. Πρὸς κατανόησή Του ἀπαιτεῖται ἡ χαρισματική δύναμη τῆς πίστεως, ἡ δύναμη δηλαδή ἑνός μέλους τῆς Ἐκκλησίας πού ἐνσωματώνεται διά τοῦ βαπτίσματος στό μυστικό σῶμα τοῦ Χριστοῦ, ὥστε νά μπορεῖ μέ πνευματικούς ὀφθαλμούς νά «δεῖ» τό μυστήριο πού περικλείει: τήν ἄπειρη ἀγάπη τοῦ Δημιουργοῦ πού δέν διστάζει, προκειμένου νά σώσει τό ἀγαπημένο πλάσμα Του, νά γίνεῖ ἄνθρωπος καί μάλιστα νά ὑποστεί τήν πιό ἐξευτελιστική τιμωρία καί τόν πιό ἀποτρόπαιο θάνατο, τόν σταυρικό. «Οὕτω γάρ ἠγάπησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον, ὥστε τὸν Υἱὸν

αὐτοῦ τὸν μονογενῆ ἔδωκεν, ἵνα πᾶς ὁ πιστευὼν εἰς Αὐτὸν μὴ ἀπόληται ἀλλ' ἔχῃ ζωὴν αἰώνιον». Κι ἀκόμη νά «δεῖ» μαζί μέ τήν ἀπειρία τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ καί τήν ἄβυσσο τῆς ἀνθρώπινης ἁμαρτίας, τέτοιᾳς πού ὁδήγησε σέ θάνατο τήν ἴδια τή Ζωή!

β. Μέ τόν Σταυρό τοῦ Κυρίου πού ἀποκορυφώνει τό Πάθος Του, ἡ ἁμαρτία τοῦ ἀνθρώπου αἴρεται, ἐξαφανίζεται, γιατί τή σηκώνει ἐπάνω Του ὁ ἐνανθρωπήσας Θεός. Ὁ Κύριος εἶναι «ὁ αἴρων τήν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου», πού θά πεῖ ὅτι ἐν Αὐτῷ τό χάσμα πού χώριζε Θεό καί ἄνθρωπο δέν ὑφίσταται πιά. Μέ τόν Χριστό πού μᾶς προσέλαβε στήν ἀνθρώπινη φύση Του ὁ ἄνθρωπος εἶδε καί πάλι Θεοῦ πρόσωπο. Ἄν μπορούμε νά ἀτενίσουμε τόν Θεό μας εἶναι γιατί ἦρθε Ἐκεῖνος πού ἔδωσε τά μάτια Του ὥστε νά γίνουν καί δικά μας μάτια – ἡ ὄραση Ἐκείνου συνιστᾷ καί τήν ὄραση τοῦ Θεοῦ Πατέρα: «ὁ ἑωρακὼς ἐμεῖ ἑώρακε τὸν Πατέρα». Μετά τόν Σταυρό καί τήν Ἀνάσταση δέν ὑπάρχει ἁμαρτία ἀσυγχώρητη. Ὅποιος ἐπικαλεστεῖ τό πλῆθος καί τό βάρος τῶν ἁμαρτιῶν του γιά νά μὴν προχωρήσει σέ σχέση μέ τόν Θεό βλασφημεῖ κυριολεκτικά τόν Κύριο καί τό Πάθος Του – ὅ,τι συνιστᾷ τήν (ἀσυγχώρητη) βλασφημία τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

Κι εἶναι τέλος ἡ πνευματική διάσταση τοῦ Σταυροῦ, χωρίς τήν ὁποία ἡ ὁποια θεολογική διακήρυξη καταντᾷ ἰδεολογική πρόταση. Τί ἐννοοῦμε; Ἄν ὁ Σταυρός δέν γίνει γεγονός τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου, ἂν ὁ πιστός δέν ζεῖ σταυρικά κατὰ τό πρότυπο τοῦ Κυρίου καί τῶν ἁγίων

Του, τότε ἡ πίστη δέν εἶναι χριστιανική. «Ὅστις θέλει ὀπίσω μου ἔλθειν, ἀπαρνησάσθω ἑαυτὸν καί ἀράτω τὸν σταυρὸν αὐτοῦ καί ἀκολουθεῖτω μοι», εἶπε Ἐκεῖνος. Χριστιανός σημαίνει σταυρωμένος ἄνθρωπος δηλαδή, ὅπως ἐξέφρασε τό βίωμά του αὐτό καί ὁ μέγιστος Παῦλος: «Χριστῷ συνεσταύρωμαι, ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγώ, ζῇ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός». Ἡ κεντρικὴ ἐντολὴ τοῦ Χριστοῦ ἄλλωστε, ἀπὸ τήν ὁποία ἐξαρτᾶται ἡ χριστιανικὴ ποιότητα καί αὐτοσυνειδησία μας, εἶναι τό «ἀγαπᾶτε ἀλλήλους». Κι αὐτὴ ἡ ἀγάπη μετριέται μέ τήν ἀγάπη τοῦ Ἰδιοῦ: «καθὼς ἐγώ σᾶς ἀγάπησα». Ὁ Σταυρός εἶναι τό μέτρο τῆς ἀγάπης τοῦ χριστιανοῦ, γι' αὐτό καί μόνον σταυρικά πορεύεται, κάτι πού πῆρε ὡς δύναμη ἐφαρμογῆς ἀπὸ τήν ὥρα πού βαπτίστηκε – μέ τό βάπτισμα ὁ ἄνθρωπος «δομήθηκε» πάνω στὸν «ἄξονα» τοῦ Σταυροῦ!

Χωρὶς σταυρωμένη πορεία ἡ ὁποια ἱστορικὴ ἢ θεολογικὴ γνώση τοῦ χριστιανοῦ μένει μετέωρη κι ἴσως καί δαιμονική. Διότι «καὶ τὰ δαιμόνια πιστεύουσιν καὶ φρίττουσιν».

*Ροτόντα (Ἅγιος Γεώργιος),
ἄποψη τῆς ἐξωτερικῆς ὀψης
τοῦ τμήματος τοῦ ἁμβωνα
μέ παράσταση τοῦ ταξιδιοῦ
τῶν μάγων (φωτὸ: R. Weir
Schultz - S.H. Barnsley,
1888-1890)*

Ἁγίου Δημητρίου

πρωτ. Βασιλείου Θερμοῦ
πρ. Καθηγητοῦ ΑΕΑΑ - Παιδοφυχιάτρου

Ἡ γιορτή τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, ἄδελφοί μου, μᾶς χαρίζει ἕνα ἀποστολικό ἀνάγνωσμα τό ὁποῖο διαθέτει τή δύναμη νά συγκλονίσει καί νά προβληματίσει βαθιά.

Σέ αὐτό ὁ ἀπόστολος Παῦλος παρομοιάζει τόν Χριστιανό μέ στρατιώτη καί μέ ἀθλητή. Ἡ Ἐκκλησία μας σκέφθηκε νά ἐπιλέξει αὐτή τήν περικοπή γιά νά τιμήσει ἕναν μεγαλομάρτυρα καί νά ὠφελήσει ὅλους ἐμᾶς.

Τί κοινό ἔχουν ὁ στρατιώτης καί ὁ ἀθλητής; Τόν δυναμισμό. Ἔτσι ἀλλάζει ἐντυπωσιακά ἡ εἰκόνα: ἀντί ὁ μάρτυρας νά εἶναι τό ἀδύναμο θῦμα ἀποδεικνύεται ὅτι χαρακτηρίζεται ἀπό ἐσωτερική δύναμη, ἡ ὁποία τόν ὠθεῖ νά ἀγωνίζεται καί νά πολεμᾷ.

Ὁ ἅγιος Δημήτριος, μάλιστα, διέθετε καί ἕνα ἄλλο εἶδος δυναμισμού: τό νοιάξιμο γιά τήν Ἐκκλησία. Δέν ἐφησυχάζε στό ἐπάγγελμά του, ἀλλά φρόντιζε νά μεταδώσει τήν πίστη σέ νέους. Ἔτσι μᾶς φανερώνει πῶς ἡ ἀγάπη ἀποτελεῖ ἐνεργητικότητα, μιᾶ δράση δηλαδή πού ἀναβλύζει ὅταν κάποιος συνειδητοποιήσει ὅτι ἀποτελεῖ μέλος ἑνός κοινοῦ Σώματος, τοῦ Σώματος τοῦ Χριστοῦ.

Μᾶς εἶπε ἡ περικοπή ὅτι χρειάζεται ἡ ἄθλησή μας νά εἶναι νόμιμη – τί νά σημαίνει αὐτό ἄραγε; Νά μὴν ὑπερφρανευόμαστε κατὰ τῶν συναθλητῶν

μας, νά μὴν ὑποτιμοῦμε ἢ προσβάλλουμε ἐκείνους πού ἀγωνίζονται στόν ἴδιο στίβο. Ἀκόμη καί ἂν φαίνεται μικρή ἡ προσπάθειά του (καί ποιός μπορεῖ νά τήν γνωρίζει, ἄλλωστε;) ἔχει τήν ἀξία της. Ὅπως γράφει ὁ ἅγιος Μάξιμος, ἐπειδὴ γίνεται μέ ὁλόκληρη τήν καρδιά ἐκείνου πού τήν προσφέρει, ἀλλά καί ἐπειδὴ φέρει ἐπάνω της τή μορφή τοῦ Χριστοῦ, δηλαδή γίνεται στό ὄνομά Του.

Γιατί ἄραγε μαρτυρία καί μαρτύριο μοιάζουν ὡς λέξεις; Αὐτό συμβαίνει ἐπειδὴ συνδέονται, τό δεύτερο ἔχει ὡς προϋπόθεση τήν πρώτη. Ἡ μαρτυρία, δηλαδή ὁμολογία καί φανέρωση, προηγεῖται, καί τότε ὁ Χριστιανός μιμεῖται τόν Χριστό ὁ ὁποῖος εἶπε πῶς ἦλθε «ἵνα μαρτυρήσω τῇ ἀληθείᾳ», νά φανερώσει τόν ἀληθινό τρόπο Ζωῆς. Μιά τέτοια στάση ἀπαιτεῖ φροντίδα, ἐπιμέλεια, ἄσκηση – «κακοπάθησον», συνέστησε ὁ ἀπόστολος Παῦλος.

Κάποιες φορές τό νά δίνεις μαρτυρία Χριστοῦ θά γίνεи μαρτύριο γιά ὀρισμένους. Ἐκεῖ ἡ κακοπάθεια φθάνει μέχρι τόν θάνατο, ἐκεῖ κορυφώνεται ἡ μίμηση τοῦ Χριστοῦ.

Ἡ προτροπή «κακοπάθησον» περιλαμβάνει καί τό ἐκούσιο (τήν ἄσκηση) καί τό ἀκούσιο (τούς διωγμούς). Ἀλλά πῶς ἀντέχεται αὐτό; Πῶς νά τά βγάλει

κανείς πέρα; Ἀδύναμοι καί ἁμαρτωλοί εἵμαστε ὅλοι. Ὁ Παῦλος ξέρει καί γι' αὐτό θυμίζει στόν μαθητή του ὅτι καί ἐκεῖνος κακοπαθεῖ: «Μέ δεσμά, σάν κακοῦργος» λέει.

Καί προσθέτει: «Νά θυμᾶσαι Ἰησοῦ Χριστό Ἀναστημένο». Ἀλλιῶς δέν γίνεται, εἶναι ἀνέφικτο. Μόνο μέ συνεχῇ μνήμη καί προσωπική σύνδεση μέ τόν Χριστό μπορούμε νά ἐπιτύχουμε τή μαρτυρία, πολύ περισσότερο τό μαρτύριο. Μόνο μέ τή χαρά καί τή βεβαιότητα τῆς Ἀναστάσεως γίνεται κάποιος ἱκανός νά κακοπαθήσει χωρίς νά διαλυθῇ, χωρίς νά ἀγανακτήσει.

Ἀδελφοί, ὁλόκληρος ὁ σημερινός ἀπόστολος εἶναι χριστοκεντρικός. Ἀρχίζει λέγοντας στόν Τιμόθεο: «Νά σέ δυναμώνει ἡ Χάρη τοῦ Χριστοῦ». Παρακάτω τόν ὀνομάζει καλὸ στρατιώτη τοῦ Ἰησοῦ. Στὴ συνέχεια τόν συμβουλεύει νά θυμᾶται ὅτι Αὐτός ἀναστήθηκε ὥστε νά παίρνει θάρρος καί ἐλπίδα. Καί κλείνει μέ τό προσωπικό του παράδειγμα: ἀναφέρει ὅτι ὁ ἴδιος κάνει ὑπομονή στίς δυσκολίες γιὰ νά κερδίσουν οἱ ἄλλοι τὴ σωτηρία καί τὴ δόξα τοῦ Χριστοῦ.

Μέ ἄλλα λόγια, στόν πνευματικὸ ἀθλητισμὸ μέσο γιὰ τὴ νίκη, ἀλλὰ καί ἔπαθλο, γίνεται ὁ ἴδιος ὁ Χριστός, κάτι πού ἀξίζει κάθε τίμημα καί κόπο. Ὁ ἀπόστολος πού ἀκούσαμε γιὰ τόν μεγάλο μάρτυρα σήμερα ἀπὸ τὴν ἀρχὴ μέχρι τό τέλος ὑμνεῖ τὴν ἀφοσίωση στόν Ἰησοῦ. Μόνο ἔτσι γίνεται πράξη ἡ αὐθεντικὴ χριστιανικὴ ζωὴ.

Τὴ νύχτα πρὶν Τὸν συλλάβουν ὁ Χριστός εἶπε στοὺς μαθητές Του ὅτι τό Ἅγιο Πνεῦμα, ὁ Παράκλητος, θά ἔλθει

γιὰ νά «μαρτυρήσει» γιὰ τόν Ἰησοῦ, δηλαδή νά φέρει μαρτυρία, μῆνυμα, γνώση, φανέρωση. Πράγματι, χωρίς Αὐτόν εἵμαστε φτωχοί καί ἀνεπαρκεῖς. Ὅμως ὁ Χριστός δὴλωσε μιάν ἄλλη στιγμή ὅτι πρέπει καί ἐμεῖς νά προσκομίσουμε καί τὴ δική μας μαρτυρία. Ὅχι μόνο τό Ἅγιο Πνεῦμα, ἀλλὰ καί ἐμεῖς θά φωτίσουμε τό σκοτάδι τοῦ κόσμου. Ὅχι μόνοι μας ἐμεῖς, ἀλλὰ μέ τό Ἅγιο Πνεῦμα...

Στὴν ἴδια γραμμὴ καί ὁ ἅγιος Γρηγόριος Παλαμᾶς, ἐξυμνώντας τόν ἅγιο Δημήτριο, τονίζει πὼς εἶχε ἔρωτα γιὰ τόν Χριστό. Θυμᾶται τό μύρο ἀπὸ τό ὅποιο εὐωδιάζει ὁ νυμφίος (ὁ γαμπρός) στό Ἄσμα Ἀσμάτων, μύρο πίσω ἀπὸ τό ὅποιο τρέχει ἡ νύφη (ἡ ψυχὴ) ἀναζητώντας αὐτόν πού ἀγαπᾷ καί πού τὴν ἀγάπησε. Καί ἔτσι, καθὼς ὁ Ἅγιος Δημήτριος εἶναι καί μυροβλήτης, μᾶς ἀπευθύνει μιὰ ὁλοκληρωμένη διδασκαλία σήμερα γιὰ τό πὼς μπορούμε νά καταθέσουμε καί τὴν δική μας μικρὴ μαρτυρία, ἐνδεχομένως καί μαρτύριο, ὅχι ἀπὸ φόβο, οὔτε ἀπὸ ὑποχρέωση, ἀλλὰ ἀπὸ βαθειὰ ἀγάπη.

Ὅπως δείχνουν τὰ πράγματα, ἀδελφοί μου, αὐτό μᾶς λείπει ἀπὸ τὴ σημερινὴ χριστιανωσύνη. Οἱ περισσότεροι ἀπὸ ἐμᾶς εἵμαστε πιστοὶ ἀπὸ συνήθεια, ἢ ἐπειδὴ πιστεύουμε πὼς εἶναι καλὸ πρᾶγμα νά εἶσαι κοντὰ στόν Θεό, ἢ μέ τὴν ἐλπίδα κάποιας ἀνταμοιβῆς. Φαίνεται νά ὑστεροῦμε ὅμως στὴν ἀγάπη. Ἄς παρακαλέσουμε τόν Χριστό νά ἀνᾶψει τὴ σπίθα της στὴν καρδιά μας καί ἅς προσευχηθοῦμε καί στοὺς ἁγίους νά μᾶς δυναμώσουν ὥστε κάπως νά τοὺς μοιάσουμε. Καί νά κερδίσουμε ἔτσι Ἐκεῖνον γιὰ τόν Ὅποιο δέν ὑπάρχει ἄξιο τίμημα.

Τό Κογκλάβιο – ιστορική εξέλιξη της έκλογής των παπών Ρώμης και η σημασία της

Δημητρίου Ν. Μόσχου

Καθηγητοῦ Θεολογικῆς Σχολῆς Ε.Κ.Π.Α.

Ἡμεγάλη δημοσιότητα πού δόθηκε αὐτῇ τῇ χρονιά στίς διαδικασίες ἐκλογῆς πάπα Ρώμης, ἔχουν μιά ἐνδιαφέρουσα διάσταση γιά κάθε ἄνθρωπο τῆς Ἐκκλησίας καθὼς μιά τέτοια ἐκλογή βασίζεται στίς ἀρχαίες διατάξεις ἐκλογῆς ἐπισκόπων τῆς ἀρχαίας ἀδιαίρετης Ἐκκλησίας κατὰ τήν πρώτη χιλιετία τίς ὁποῖες ὁμως ἐξελίσσει μέ ἰδιαίτερο τρόπο.

Ἡ ἐκλογή ἐπισκόπων ὅπως καί ὁ ρόλος τοῦ ἐπισκόπου ἔχουν ὑποστεί σημαντική ιστορική εξέλιξη μέσα ἀπό τίς πολιτιστικές καί πολιτικές συνθήκες καί ιδέες κάθε ἐποχῆς. Γεννημένη καί μεγαλωμένη μέ τίς ἀναμνήσεις τῆς ἐλληνορωμαϊκῆς δημοκρατικῆς παράδοσης, ἡ Ἐκκλησία ἀπό τήν πρώτη στιγμή χρησιμοποίησε τά στοιχεῖα τῆς ἐποχῆς δίνοντάς τους ὁμως πνευματικό νόημα σημαίνοντας τόν κόσμον τῶν ἐσχάτων. Τόσο γιά τήν ἐκλογή τῶν πρώτων διακόνων, τοῦ 12^{ου} ἀποστόλου στή θέση τοῦ Ἰούδα, ἀλλά καί ἀργότερα τῶν κληρικῶν καί κυρίως τῶν ἐπισκόπων ἡ Ἐκκλησία συνδύασε τή συμμετοχή τοῦ νέου λαοῦ τοῦ Θεοῦ, πού ὀνομάστηκε «Ἐκκλησία Χριστοῦ» καί ὅχι Ἐκκλησία τοῦ Δήμου, ἐκλέγοντας ἄμεσα τούς λειτουργούς της μέ τόν δεσμό τοῦ Πνεύματος πού δηλωνόταν μέ τήν ἐπίθεση τῶν χειρῶν ἀπό

τούς Δώδεκα. Ἀργότερα, ἡ ἐκλογή ἐπισκόπων γινόταν μέ τόν ἴδιο τρόπο, ἀλλά ἡ «κατάσταση» (ἡ σημερινή χειροτονία) γινόταν ἀπό τούς πλησιόχωρους συνεργόμενους ἐπὶ τό αὐτό ἐπισκόπους καί μετὰ τόν 4^ο αἰ. ἀπό τήν μητροπολιτική σύνοδο (τῇ σύνοδο ἐπισκόπων στά ὅρια μιᾶς διοικητικῆς ἐπαρχίας/*provincia* τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους). Αὐτό γενικά ἐφαρμοζόταν ἀκόμα καί στίς πολύ μεγάλες πόλεις, μέ ἐξωτερικές, ὁμως, παρεμβάσεις μεγάλων διοικητικῶν καί πολιτικῶν παραγόντων, ὅπως στήν περίπτωση τῆς Ρώμης ἢ τῆς Κωνσταντινούπολης. Ὡστόσο, δέν ἀκυρώθηκε ποτέ τελείως.

Μετά τήν κατάρρευση τοῦ ἐλληνορωμαϊκοῦ κόσμου στή Δύση ἀπό τόν 5^ο, ἀλλά κυρίως ἀπό τόν 7^ο αἰ. ἡ Ρώμη, μιά πολιτεία μέ ἔνδοξο παρελθόν, προσπαθοῦσε νά εὐαγγελιστεῖ καί νά διαποιμάνει ἕναν ἀκανόνιστα ἐκχριστιανισμένο κόσμον (ἀρειανόφρονες Γότθους, ἱροσκιτική ἱεραποστολή, βίαιο προσηλυτισμός Σαξόνων ἀπό τόν Καρλομάγνο ἀργότερα κ.λπ.) κι ἕνα διαλυμένο κρατικό σύστημα, ὅπου λειτουργοῦσε ἡ φεουδαρχία (δηλ. ἡ προσωπική ἐξουσία μέσα ἀπό σχετικά δίκτυα ἀριστοκρατῶν, μέλη τῶν ὁποίων ἦταν καί ἐπίσκοποι!). Ἡ κανονική αὐθαιρεσία ἀλλά καί ἡ δυσκολία τῶν αὐτοκρατόρων τῆς Κωνσταντινούπολης

νά επικοινωνούν, νά παρεμβαίνουν καί νά ἐγκρίνουν τήν ἐκλογή νέων παπῶν στή Ρώμη μέχρι τόν 8^ο αἰ., ὁδήγησαν τελικά τήν Ἐκκλησία τῆς Ρώμης νά ἀναπτύξει θεσμικές λύσεις γιά τήν ἐκλογή τῶν ἐπισκόπων τῆς. Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ρώμης ἀποτελοῦνταν ἀπό ἐπί μέρους ἐκκλησιαστικές κοινότητες σάν ἐνορίες (*tituli*) καί ὁ κλῆρος τους μαζί μέ τούς πλησιόχωρους ἐπισκόπους καί τό σύνολο τοῦ λαοῦ ἐξέλεγαν τόν νέο πάπα. Μέχρι ἐδῶ τό σύστημα εἶναι γνήσιο καί γενικά ἴδιο μέ αὐτό τῆς κατά τήν οἰκουμένην Ἐκκλησίας. Ὅμως, οἱ φεουδάρχες τῆς Ἰταλίας ἐπεδίωκαν νά ἐπιβάλλουν εὐνοομένους τους καί διέσπειραν παντοῦ διαφθορά καί φατριασμό. Ἀπό τίς ἀρχές τοῦ 10^{ου} αἰ. καί τό μεγαλύτερο μέρος τοῦ 11^{ου} αἰ., ἐμφανίζονται ἀντίπαλοι πᾶπες (ἀντίπαπες), λυσσώδεις διαμάχες μέ ἀφορισμούς, πᾶπες ἀκατάλληλοι (ἀνήλικοι, ἀνήθικοι κ.λπ.), ἐνῶ Φράγκοι καί Γερμανοί αὐτοκράτορες ἐπεδίωκαν νά ἐπιβάλλουν κάθαρση κάνοντας ὅμως πολλές φορές τά πράγματα χειρότερα.

Ἡ λύση πού δόθηκε ὁδήγησε τόν Δυτικό Χριστιανισμό σέ μιὰ θεσμική ἀνύψωση πού τοῦ ἔδωσε τήν πελώρια κοσμική καί πνευματική ἐξουσία πού ξέρουμε μετά τόν 11^ο αἰ. Ἡ κίνηση γιά μεταρρυθμίσεις πού θά ἀνύψωναν ἠθικά τήν Ἐκκλησία γενικά καί τόν παπικό θεσμό εἰδικά, εἶναι τό πλαίσιο γιά τίς ἀποφάσεις συνόδων, ἀρχῆς γενομένης ἀπό ἐκείνην του Λατερανοῦ τό 1059 μέ 113 ἐπισκόπους. Ἡ σύνοδος αὕτη ὅρισε ἕναν κλειστό ἀριθμό ἐκλεκτῶν κληρικῶν ἀπό τήν πόλη τῆς Ρώμης καί τούς πλησιόχωρους ἐπισκόπους ὀρίζοντας τήν ἔννοια τοῦ «Καρδι-

ναλίου» (ἀπό τή λέξη *cardo*, βραχίονας ἢ ἄξονας, πού χαρακτηρίζει τούς κληρικούς-στελέχη πού τοποθετοῦνταν σέ ἐφημεριακές θέσεις-κλειδιά στή Ρώμη γιά τήν ἐξυπηρέτηση τῆς παπικῆς αὐλῆς). Τό 1179 καί ἀφοῦ ὁ παπισμός ἔχει νικήσει στήν ἔριδά του μέ τόν Γερμανό αὐτοκράτορα, ἡ Γ' Σύνοδος τοῦ Λατερανοῦ ὅρισε ὅτι ἀρκοῦσε πλειοψηφία 2/3 καί ὅχι ὁμοφωνία γιά τήν ἐκλογή νέου πάπα. Ἔτσι, οἱ ἐκλογές γίνονταν γρηγορότερα καί ἀποτελεσματικότερα. Ὅλες οἱ ἐπόμενες ἐξελίξεις ἀφοροῦν τόν ἀριθμό, τή σύνθεση ἢ ἐπί μέρους διαδικασίες, ἐνῶ ἀπό τό 1911 καί μετά ὅλοι οἱ Καρδινάλιοι πρέπει νά εἶναι ἐπίσκοποι, ἀκόμη καί ἂν ἡ ὀργανική τους θέση στή Ρώμη μπορεῖ ἀκόμα τυπικά νά εἶναι θέση διακόνου ἢ πρεσβυτέρου – μιὰ μακρινή ἀνάμνηση τῆς ἀρχικῆς συμμετοχῆς ὅλου τοῦ κλήρου. Ἡ οὐσία τῆς ἱστορίας εἶναι ὅτι τό Κολλέγιο τῶν Καρδινάλιων δέν εἶναι μιὰ κλασική Σύνοδος ἐπισκόπων, Πατριαρχική ἢ ἄλλη, ἀλλά ἕνα εἰδικό σῶμα πού συνδυάζει στοιχεῖα συνόδου καί πατροπαράδοτης ἐκλογῆς ἐκ τῶν κάτω ἀπό τή Ρώμη, ἀλλά μόνο στά χαρτιά. Στήν πραγματικότητα εἶναι ἕνα σῶμα τοῦ ὁποῦ τῶν νέα μέλη ὀρίζονται ἀπό τόν κάθε πάπα, δημιουργώντας ἕνα σῶμα μέ θεσμική αὐτάρκεια πού ὅμως ἐπηρεάζεται καί ἀπό ἀρκετούς ἐξωτερικούς κυρίως πολιτικούς καί ἰδεολογικούς παράγοντες. Σέ μιὰ ὀρθή Ἐκκλησιολογία ἢ συμμετοχή τόσο τῆς τοπικῆς κοινότητας ὅσο καί τῆς συμφωνίας τῶν ὑπολοίπων ἐπισκόπων σέ κάθε εἶδος ἀποφάσεις κι ὅχι μόνο σέ ἐκλογές ἐπισκόπων πρέπει νά εἶναι ἐξίσου ἀδιαπραγμάτευτοι πυλώνες συνοδικότητος.

Ίχνηλατώντας τήν συνοδικότητα (XVIII) Ἡ συνοδικότητα στόν Ἅγιο Κυπριανό Καρθαγένης (Β')

Ἀρχιμ. Ἀμφιλοχίου Μήλτου
Δρος Θεολογίας

Ὁ Ἅγιος Κυπριανός Καρθαγένης χρησιμοποιεῖ τήν φράση «σύλλογος ἐπισκόπων» (στά λατινικά *sacerdotum collegium*) προκειμένου νά ἀναφερθεῖ στό σύνολο τῶν ἐπισκόπων, μαζί μέ τήν παρόμοια φράση τό «σῶμα τῶν ἐπισκόπων», *corpus episcoporum* (π. χ. Ἐπιστ. 55, 59 καί 68). Ἡ ἔννοια αὐτῆς τῆς ἔκφρασης ἔχει ἀπασχολήσει τούς μελετητές τοῦ ἔργου του, καί ἀναφορικά μέ τήν σχέση της μέ τό ρωμαϊκό δίκαιο ἀπό τό ὁποῖο προέρχεται. Ἡ διασάφηση αὐτῆς τῆς ἔννοιας θά μᾶς διαφωτίσει πάνω στήν ἐπισκοπική συνοδικότητα ἀλλά καί στήν προβληματική ρωμαιοκαθολική θεωρία τῆς συλλογικότητας τῶν ἐπισκόπων, ἡ ὁποία συνδέεται τουλάχιστον ὡς πρὸς τήν ὀρολογία μέ τήν φράση αὐτή τοῦ Ἁγ. Κυπριανοῦ.

Εἶναι δηλωτικό γιά τήν σημασία τῆς φράσης «σύλλογος ἐπισκόπων» τό γεγονός ὅτι χρησιμοποιεῖται ἀπό τόν ἐπίσκοπο Καρθαγένης κυρίως στήν συνάφεια τῆς κρίσης τοῦ νοβατιανοῦ σχίσματος στήν Ρώμη. Πράγματι, ἄν διαβάσουμε κυρίως τήν Ἐπιστολή 55, ὅπου ἀπαντώνται πιό συχνά οἱ λέξεις *collegium* (σύλλογος) καί *corpus* (σῶμα), παρατηροῦμε ὅτι οἱ δύο ὅροι συνδέονται μέ τήν ἰδέα τῆς ὁμοψυχίας ἢ συμφωνί-

ας – μιά ἰδέα πού ἐκφράζεται ἐπίσης ἢ πραγματοποιεῖται μέσα ἀπό τή σύναξη τῶν ἐπισκόπων. Ὁ Κυπριανός γράφει αὐτή τή μακροσκελῆ ἐπιστολή στόν Ἀντωνιανό, ἐπίσκοπο κάποιας μακρινῆς ἀπό ἐκεῖνον ἑδρας, ὅχι μόνο γιά νά τόν πληροφορήσει πληρέστερα σχετικά μέ τή νομιμότητα τῆς ἐκλογῆς τοῦ πάπα Κορνηλίου (ἡ ὁποία εἶχε ἀναγνωριστεῖ ἀπό τούς ἐπισκόπους), ἀλλά καί γιά νά τόν πείσει γιά τή σημασία τῆς διατήρησης τῆς συμφωνίας καί τῆς ἐνότητας (*concordia*). Αὐτή ἡ συμφωνία τοῦ ἐπισκοπικοῦ συλλόγου (*collegium episcopale*) ὑπονοεῖ μιά ἀπό κοινοῦ ἀπόφαση, εἴτε σέ σύνοδο, εἴτε σέ ἄλλη συναθροίση. Ὁ ὅρος *collegium* ἐπανεμφανίζεται στήν ἴδια ἐπιστολή γιά νά δηλώσει τό σύνολο τῶν ἐπισκόπων πού εἶχαν συγκεντρωθεῖ στή σύνοδο ἢ συναθροιστεῖ γιά τήν εἰς ἐπίσκοπον χειροτονία του Κορνηλίου. Ἡ ἐξέταση τοῦ συγκεκριμένου κάθε φορά πού χρησιμοποιοῦνται οἱ λέξεις σύλλογος ἢ σῶμα μᾶς δείχνει ὅτι στόχος τοῦ Ἁγίου Κυπριανοῦ εἶναι νά δείξει τόν βαθύ σύνδεσμο καί τήν ἐνότητα τῶν ἐπισκόπων, μιά ἐνότητα ταυτόσημη μέ τήν ἐνότητα πού ὑπάρχει μεταξύ τῶν τοπικῶν Ἐκκλησιῶν καί ὅχι ἡ ἰδέα τοῦ ἀνήκειν σέ μιά ξεχωριστή ὁμάδα.

Ὁ σύλλογος τῶν συνεπισκόπων (*coepiscopi, consacerdotes, collegae*) διαφέρει ἀπό τούς διάφορους ρωμαϊκούς συλλόγους ὡς πρὸς τὸ ὅτι οἱ κοινές ἀποφάσεις τοῦ συλλόγου τῶν ἐπισκόπων δέν ἐπιβάλλονται στὰ μέλη του, μέ τὴν ἔννοια τῆς ἐπιβολῆς ἑνὸς νόμου. Στὴν κάθε τοπική κοινότητα, ὁ ἐπίσκοπος ἀσκεῖ ἐλεύθερα τὴν ἐξουσία του, *potestas*, ἡ ὁποία δέν πηγάζει ἀπὸ τὸν σύλλογο, ὁ ὁποῖος ἀσκεῖ συνοδικὰ μία αὐθεντία μᾶλλον *autoritas*, παρὰ ἐξουσία, καὶ ἡ ὁποία αὐθεντία δέν περιορίζει τὸν ἐπίσκοπο. Αὐτὸ πού συνδέει τὸν ἐπισκοπικὸ σύλλογο δέν εἶναι μία ἐξωτερικὴ νομικὴ σχέση ἀλλὰ τὸ γεγονός ὅτι οἱ συμμετέχοντες στὸν ἐπισκοπικὸ σύλλογο μετέχουν ὁ καθένας στὴν ἀρχιερωσύνη, *episcopatus*. Ὁ λατινικὸς αὐτὸς ὅρος δέν ἐκφράζει στὸν Κυπριανὸ τὸ σύνολο τῶν ἐπισκόπων, ἀλλὰ τὸ ἐπισκοπικὸ ἀξίωμα.

Εἶναι φανερό στὶς ἐπιστολές τοῦ Κυπριανοῦ ὅτι ἡ ἔννοια τοῦ συλλόγου τῶν ἐπισκόπων δέν παραπέμπει στὴν κατοχή μίας ιδιότητος μέλους σέ ἕνα ξεχωριστό σύνολο ἀλλὰ στὴν συμφωνία, στὴν ὁμοφωνία ἢ ὁμοψυχία, μέ μία λέξη στὴν κοινωνία (μέ τὴν πιὸ βαθιὰ καὶ δυνατὴ σημασία τῆς λέξης) μεταξύ τῶν ἐπισκόπων. Στὴν ἐπιστολὴ 55 καλεῖ τὸν Ἀντωνιανὸ νά ἐνωθεῖ ἀκόμα περισσότερο μέ τὸν σύλλογο τῶν ἐπισκόπων, ἐννοώντας προφανῶς μέ τίς ἀποφάσεις τῆς Συνόδου, ἀφοῦ ἐκεῖνος ὄντας κανονικὸς ἐπίσκοπος ἀνῆκε δικαιοματικά στό σῶμα τῶν ἐπισκόπων. Στὴν ἐπιστολὴ 68 γράφει ὅτι ὁ Μαρκιανὸς πού ἀκολούθησε τὸν Νοβατιανὸ χωρίσθηκε ἀπὸ τὴν ἐνότητα τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας καὶ τὴν

ὁμόνοια τοῦ σώματος τῶν ἐπισκόπων (*a catholicae ecclesiae unitate atque a corporis nostri et sacerdotii consensione*) (CCSL, III, σ. 463). Ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας καὶ *consensio*, συμφωνία τοῦ συλλόγου τῶν ἐπισκόπων δέν εἶναι ἀπλῶς παράλληλες συνθήκες ἀλλὰ ἀπόλυτα συνδεδεμένα μεγέθη.

Τὰ παραπάνω ἐξηγοῦν τούς λόγους γιὰ τούς ὁποίους διαφέρει ἡ ἐπισκοπικὴ συνοδικότητα ὅπως τὴν ἀντιλαμβάνεται ὁ Ἅγιος Κυπριανὸς (δέν εἶναι γενίκευση νά ποῦμε καὶ ὅλη ἡ πατερικὴ σκέψη) ἀπὸ τὴν ἐπισκοπικὴ συλλογικότητα τῆς Β' Βατικανῆς Συνόδου πού περιγράψαμε στὰ πρῶτα σημειώματά μας. Τὸ διάταγμα *Lumen gentium* τῆς ἀνωτέρω Συνόδου ἀναφέρεται στὸν Κυπριανὸ ἀλλὰ οἱ διδασκαλίες τους πάνω σέ αὐτὸ τὸ θέμα δέν συμβαδίζουν.

Ὅταν ὁ Ἐπίσκοπος Καρχηδόνος περιγράφει τούς ἐπισκόπους ὡς σύλλογο ἢ σῶμα, ἀναφέρεται στὴν συμφωνία καὶ τὴ βαθιὰ ἐνότητα πού τούς ἐνώνει, καὶ ὄχι στό γεγονός ὅτι εἶναι ἕνα διοικητικὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας. Γιὰ τὴ Β' Βατικανή, τὸ σῶμα τῶν ἐπισκόπων δέν μπορεῖ νά ὑπάρξει χωρὶς τὴν κεφαλὴ του, τὸν ἐπίσκοπο τῆς Ρώμης (ὅπως οἱ Δώδεκα χωρὶς τὸν Πέτρο) καί, ἐπιπλέον, χάρις σέ αὐτὴ τὴν κεφαλὴ συγκροτεῖται τὸ σῶμα. Γιὰ τὸν Κυπριανὸ, ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, ὁ σύλλογος θεμελιώνεται θεολογικά στὸν Ἀπόστολο Πέτρο, τοῦ ὁποῖου τὸ ἀξίωμα ἢ τὴν καθέδρα μοιράζονται οὐσιαστικά ὅλοι οἱ ἐπίσκοποι (ἐδῶ ἔγκριται ἡ διαφορὰ). Τὸ κέντρο τῆς ἐνότητάς τους δέν εἶναι ἡ κεφαλὴ τους (ἡ ἰδέα μίας κεφαλῆς τοῦ σώματος τῶν ἐπισκό-

πων δέν ὑπάρχει στόν Κυπριανό), ἀλλά ἡ ταυτότητα ὧν μέ τόν Πέτρο! Συνεπώς, ὁ κάθε ἐπίσκοπος εἶναι ἐνωμένος μέ τούς ἄλλους ἀποκλειστικά μέσω τῆς τοπικῆς του Ἐκκλησίας, ὅπως δείχνει ξεκάθαρα ἡ περίφημη φράση του: ὁ ἐπίσκοπος ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καί ἡ Ἐκκλησία ἐν τῷ ἐπισκόπῳ. Γιά τόν Ἅγιο Κυπριανό, «ἐπισκοπικό σῶμα» σημαίνει τήν ἐνότητα τῶν ἐπισκόπων στήν ταυτότητα τοῦ ἀρχιερατικοῦ ἀξιώματός τους. Ἡ ἐνότητα αὐτή ἐκδηλώνεται ἰδίως στίς συνόδους, οἱ ὁποῖες ἐνσαρκώνουν τήν ὁμοφωνία τους καί ταυτόχρονα τήν ὁμοφωνία τῶν τοπικῶν Ἐκκλησιῶν. Ὁ ὅρος *collegium*, σύλλογος, λοιπόν, δέν πρέπει νά γενικεύεται ὡς τεχνικός ὅρος, οὔτε νά ἐρμηνεύεται μέ νομικό τρόπο. Οὔτε ὁ Ἅγιος Κυπριανός τόν χρησιμοποίησε ὡς τέτοιο, οὔτε ἡ μεταγενέστερη πατερική γραμματεία τόν συγκράτησε καί γενίκευσε.

Πρέπει, ἐπίσης νά ὑπογραμμίσουμε ὅτι σέ ἀντίθεση μέ τόν Ἅγ. Κυπριανό, ἡ Β' Βατικανή περιορίζει τή διαδοχή τοῦ Πέτρου μόνο στόν ἐπίσκοπο Ρώμης, χωρίς νά λαμβάνει ὑπ' ὄψιν τῆς τό γεγονός ὅτι κάθε ἐπίσκοπος εἶναι μέ τήν εὐρεῖα ἔννοια ὁ διάδοχος τοῦ Πέτρου στήν τοπική Ἐκκλησία του. Ὁ ἐπίσκοπος τῆς Ρώμης εἶναι βεβαίως ὁ διάδοχός τους στήν τοπική του Ἐκκλησία, τήν κατ' ἐξοχήν ἀποστολική Ἐκκλησία τοῦ Πέτρου καί τοῦ Παύλου (ὅπως μαρτυρεῖ σύνολη ἡ πατερική παράδοση), ἀλλά ὄχι διάδοχός του σέ μιὰ ὑποτιθέμενη παγκόσμια Ἐκκλησία, διότι ἡ «παγκόσμια» Ἐκκλησία (πιό σωστά ἡ ὅλη Ἐκκλησία) δέν εἶναι

τό ἄθροισμα τῶν τοπικῶν Ἐκκλησιῶν ἀλλά ἡ κοινωνία τους. Ἡ ἐκκλησιολογία τοῦ Κυπριανοῦ δέν εἶναι οὐνιβερσαλιστική (προτεραιότητα παγκόσμιας Ἐκκλησίας) ὅπως ἐν μέρει τήν θεωρεῖ ὁ π. Νικόλαος Afanassieff, ἀλλά εὐχαριστιακή ὅπως καί αὐτή τοῦ Ἁγίου Ἰγνατίου τοῦ Θεοφόρου.

Ἐπομένως, παρά τά φαινόμενα (ὁ ὅρος σύλλογος, ὁ κεντρικός ρόλος τοῦ Πέτρου), ὁ Κυπριανός δέν φαίνεται νά εἶναι ὁ πατέρας τῆς ρωμαιοκαθολικῆς ἔννοιας τῆς συλλογικότητος τῆς Β' Βατικανῆς. Ὁμολογουμένως, ὀρισμένα σημεία, κυρίως στό ἔργο του *De Unitate*, εἶναι πιθανό νά δώσουν ἀφορμή γιά παρανοήσεις: π.χ. ἡ ἀναλογία Πέτρου καί Ἑνδεκα ἢ ἡ ἔμφραση πού δίνεται στόν Πέτρο, θεωροῦνται ἀπό ὀρισμένους ἱστορικούς ὡς ὀρόσημα στή μετέπειτα ἐξέλιξη τοῦ ρωμαϊκοῦ πρωτείου. Ὡστόσο, οἱ ἱστορικοί αὐτοί δέν λαμβάνουν ὑπ' ὄψιν τους τό γεγονός ὅτι, ἀκόμη καί ἂν ὁ Κυπριανός ἀναγνωρίζει ἤδη σαφῶς ἕνα ὀρισμένο «πρωτεῖο στή Ρώμη» (μέ τήν ἔννοια μιᾶς ἐξέχουσας θέσης), ἀφοῦ εἶναι κατ' ἐξοχήν ἡ *cathedra Petri* καί τό *locus Petri* (ἴσως καί μιὰ κάποια αὐθεντία), ἡ θέση δέν μπορεῖ νά συνεπάγεται ὅποιαδήποτε δικαιοδοσία ἢ *potestas* πάνω ἀπό ἐκείνη τοῦ κάθε ἐπισκόπου. Ἡ ἐκκλησιολογία του ὄχι μόνο δέν περιέχει ἀλλά εἶναι ἐκ φύσεως ἀσυμβίβαστη μέ ἕνα δογματικό πρωτεῖο δικαιοδοσίας πάνω στούς ἄλλους ἐπισκόπους. Ὁ κάθε ἐπίσκοπος γι' αὐτόν εἶναι διάδοχος τῶν Ἀποστόλων ἀλλά καί τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου καί εἰς τύπον Χριστοῦ.

Πρός ένα όρισμό της Ποιμαντικής. Προκλήσεις

Ἀρχιμ. Χρυσοστόμου-Γρηγορίου Τύμπα
Ίατροῦ, Δρος Ψυχανάλυσης

Συναφές μέ τόν προβληματισμό τῆς θεολογικῆς βάσης γιά τήν ἐκκλησιαστική Ποιμαντική, θέμα τό ὁποῖο θίξαμε στό προηγούμενο σύντομο ἄρθρο, εἶναι τό καίριο ἐρώτημα γύρω ἀπό τόν ἀκριβέστερο ὅρισμό τῆς Ποιμαντικῆς. Εἶναι προφανές ὅτι ἀπό τόν τρόπο μέ τόν ὁποῖον «ὀρίζουμε» τήν ποιμαντική πράξη ἀπορρέουν πολλά στοιχεῖα γύρω ἀπό τήν γενικότερη ἐκκλησιολογική αὐτοσυνειδησία τῶν ποιμένων – οἱ ὁποῖοι καί ἐπιτελοῦν τό ἔργο αὐτό.

Ἀναφέρθηκε στά προηγούμενα ὅτι, ἡ θεολογία τῆς Ποιμαντικῆς μπορεῖ νά βασισθεῖ στήν θεολογία τῆς «κίνησης» τοῦ ὄντος πρὸς τόν Θεό, ἡ ὁποία δέν στηρίζεται μόνο στήν ἄνωθεν χάρη τῶν θείων μυστηρίων, ἀλλά βασικά ἀπαιτεῖ καί τήν ἐπιθυμητή συνέργεια ἐκ μέρους τοῦ ἀνθρώπου. Αὐτή ἡ δυναμική τῆς κίνησης ὅμως δέν ἀντανακλάται σέ ὁρισμούς τῆς Ποιμαντικῆς ἀπό διάφορες πηγές. Στό λῆμμα «ποιμαντική» στήν *Θρησκευτική καί Ἠθική Ἐγκυκλοπαιδεία*, αὐτή ὀρίζεται ὡς «κλάδος τῆς πρακτικῆς θεολογίας [...] πού ἀσχολεῖται μέ τήν ἱστορίαν καί θεωρίαν τοῦ ποιμαντικοῦ ἔργου, περί τήν θρησκευτικήν, ἠθικήν καί ἐκκλησιαστικήν μόρφωσιν τοῦ λειτουργοῦ τῆς Ἐκκλησίας» (τ. 10, στ. 484). Προφανῶς ἐδῶ περιορίζονται οἱ διαστάσεις τῆς Ποιμαντικῆς στήν «ἠθικήν μόρφω-

σιν» – ἂν καί καθόλου ἀμελητέα – χωρίς ὅμως ἀναφορά γιά τήν συμμετοχή τοῦ ποιμένα στήν πνευματική κίνηση-πρόοδο τῶν πιστῶν.

Ἑτυμολογικά, ὡς ἔννοια, ἡ Ποιμαντική προέρχεται ἐκ τῆς λέξεως «ποιμήν», ὅπως αὐτή συναντᾶται στήν ὁμηρικὴ γραμματεία – καί πιθανότατα ἀπό τό «πόα», πού σημαίνει «χόρτο πρὸς βοσκή» (*Ὀδύσσεια* ι, στίχ. 449). Συνεπῶς ἔχει τήν διάσταση τῆς «τροφῆς» πού παρέχεται ἀπό τόν ποιμένα πρὸς «ἀνάπτυξη» – ἄρα καί κίνηση – τοῦ ὄντος πρὸς τόν σκοπό του. Αὐτό ἀκριβῶς εἶχε μᾶλλον στό νοῦ του καί ὁ ἅγιος Νεκτάριος Πενταπόλεως στό δικό του σύγγραμμα, *Μάθημα Ποιμαντικῆς* (1898), ὅπου ἡ Χριστολογία καί ἐκκλησιολογία τῶν Μυστηρίων συναρμολογούνται ἀπαραίτητως μέ τήν «ἠθικήν μόρφωσιν» τῶν ποιμένων.

Σέ νεώτερες προσεγγίσεις ὡστόσο, κυρίως δυτικῶν συγγραφέων, παρατηροῦμε μία ἐπιπέδωση τῆς Ποιμαντικῆς γύρω ἀπό τήν «φροντίδα» τῶν ποιμένων πρὸς εἰδικές κατηγορίες πιστῶν, κυρίως ἀσθενῶν ἢ ἐνδεοῦντων. Πρόκειται γιά τήν «ἐκφραση τῆς ἀγάπης τῶν ποιμένων πρὸς τίς ἀνάγκες τῶν πιστῶν σέ πρακτικό ἐπίπεδο» (βλ. Donald K. McKim, *Westminster, Dictionary of Theological Terms*, 1996, 203). Παρά

τήν δυτική προέλευση τῆς ποιμαντικῆς αὐτῆς προσέγγισης, στό νοῦ τῶν περισσοτέρων ὀρθοδόξων ποιμένων ἡ Ποιμαντική ἐπίσης ταυτίζεται μέ τήν «φροντίδα» τοῦ πιστοῦ εἴτε σέ πρακτικό εἴτε σέ πνευματικό ἐπίπεδο, χωρίς ὅμως ἕνα συγκεκριμένο χαρακτήρα πού θά ἐνέχει τήν εἰδική μέριμνα γιά τήν οὐσιαστική «κίνηση» τοῦ πιστοῦ πρός τόν Θεό. Ὅτι, τήν «μετακίνηση» ἀπό τόν ἐγκεντρικό καί φίλαυτο τρόπο ζωῆς στόν ἐκκλησιαστικό τρόπο μοιράσματος τῆς ζωῆς καί τῶν ἐμπειριῶν ἐντός τῆς Ἐκκλησίας.

Σέ κάθε περίπτωση, ὁ ὀρισμός ὁ ὁποῖος ἀναφέρεται πληρέστερα τόσο στήν συμμετοχή τοῦ ποιμένου ὅσο καί στήν ἐγγενῆ δυσκολία τῆς ποιμαντικῆς, ἐξ αἰτίας τῆς πολυπλοκότητος τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, εἶναι ἐκεῖνος τοῦ Γρηγορίου Θεολόγου: «...τῷ ὄντι γάρ αὕτη μοι φαίνεται τέχνη τίς εἶναι τεχνῶν καί ἐπιστήμη ἐπιστημῶν ἀνθρώπων ἄγειν, τὸ πολυτροπώτατον τῶν ζώων καί ποικιλώτατον» (Ἀπολογητικός τῆς εἰς τόν Πόντον φυγῆς Β, 16, PG 35, 425a). Πρόκειται γιά τόν θεμελιώδη ὀρισμό τῆς ὀρθόδοξης θεολογίας γιά τήν Ποιμαντική, καί ταυτόχρονα ἀξεπέραστο, ὡς μιᾶς ἀληθινῆς ἐπιστήμης ἀλλά καί τέχνης τῆς «ὁδηγίας» (ἐκ τοῦ ἄγειν) καί μετάδοσης τῆς γνώσης καί ἐμπειρίας τοῦ Σώματος σέ κάθε πιστό. Ἐξ οὗ καί ἡ «ἀγωγή» τήν ὁποία λαμβάνει κάθε πιστός, ἐξαρτᾶται ἅμεσα ἀπό τήν ικανότητα τοῦ ποιμένου νά ὁδηγεῖ μέ

πνευματική τέχνη καί ἐπιστήμη τούς ποιμαινομένους.

Σήμερα ὥστόσο μάλλον κυριαρχοῦν οἱ ἐξατομικευμένες ἀντιλήψεις γιά τό ποιμαντικό ἔργο προσαρμοσμένες στίς «προτιμήσεις» τοῦ κάθε ποιμένου ἀλλά καί ποιμαινομένου, σέ βαθμό ὥστε νά μὴν εἶναι ὑπερβολή νά εἰπωθεῖ ὅτι ὁμιλοῦμε πλέον γιά μία κατακερματισμένη ποιμαντική πράξη, βασισμένη σέ ἀτομικές ἐκκλησιολογίες, πού προβάλλουν μάλλον τίς φίλαυτες ἐπιδιώξεις ὀρισμένων ποιμένων παρά τίς πνευματικές ἀνάγκες τῶν πιστῶν. Γι' αὐτό καί ἔχει γραφεῖ γιά τήν ποιμαντική ὅτι εἶναι «ὁ πλέον παρημελημένος κλάδος τῆς θεολογίας» (Κων. Μουρατίδης, Χριστοκεντρική ποιμαντική ἐν τοῖς «Ἀσκητικοῖς» τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, Ἀθήνα 1982, σ. 6-7).

Ἀναδεικνύεται καί πάλι ἡ ἀνάγκη νά στραφεῖ ἡ Ποιμαντική ὡς ἀληθινῇ ἐπιστήμῃ στίς θεολογικές ρίζες τῆς κίνησής τοῦ ἀνθρώπου πρός τόν Θεό, μακριά ἀπό μία στατική ἀντίληψη ἀντιμετώπισης καί «καλυτέρευσης» ἐπὶ μέρους ἀναγκῶν τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλά ἐγγύτερα πρός τήν ὄντολογικὴ ἀνάγκη τοῦ πιστοῦ νά ἐγκεντρισθεῖ στήν Ἑμπέλο Χριστό. Κι αὐτό μάλλον βρίσκεται μακριά ἀπό ἀτομικές ἀντιλήψεις καί φαντασιώσεις κάθε ποιμένου γιά «προσωπικό ἔργο» καί «προσφορά στήν κοινωνία» – ὅπως συχνά περιγράφουν πολλοὶ πιστοὶ-ἀκόλουθοι ποιμένων τό ποιμαντικό ἔργο τῶν τελευταίων. (συνεχίζεται)

Ἀρχιεπίσκοπος - Ἀσπασμός

π. Χρυσοβαλάντη Θεοδώρου

προϊστ. Ἱ.Ν. Κοιμήσεως Θεοτόκου Ἁγ. Στεφάνου Ἀττικῆς, Δρος Λειτουργικῆς

Ἀρχιεπίσκοπος. «Λέγεται κανονικῶς ὁ ἐπικεφαλῆς τῶν ἐπισκόπων μίας Μητροπόλεως. Στόν ἑλληνόφωνο χῶρο λέγεται ὁ ἐπικεφαλῆς μιᾶς ἐκκλησιαστικῆς περιφέρειας, π.χ. Ἀμερικῆς, Αὐστραλίας, Εὐρώπης, Κρήτης. Παλαιότερα, ὁ Ἀρχιεπίσκοπος ἦταν κάτω ἀπὸ τὴ δικαιοδοσία τοῦ Μητροπολίτη. Σήμερα, στὴν ἑλληνόφωνη Ὁρθόδοξη ἐκκλησία ὁ Ἀρχιεπίσκοπος εἶναι ὑπὲρ τὸν Μητροπολίτη. Τὸ ἀντίθετο συμβαίνει στίς Σλαβικές ὀρθόδοξες Ἐκκλησίες πού διατηροῦν τὴν ἱστορικὴ ἐξέλιξη τοῦ βαθμοῦ» (βλ. Γ. Βεργωτῆς, *Λεξικό λειτουργικῶν καί τελετουργικῶν ὅρων*, Θεσσαλονίκη 1925, σ. 29).

Ἀρχιερατικό(ν). Ὅπως λέγεται τὸ λειτουργικὸ βιβλίο, τὸ ὁποῖο περιέχει τὰ μέρη ἐκείνα τοῦ Εὐχολογίου, πού χρησιμοποιεῖ κατὰ τίς τελετές ὁ Ἀρχιερέας. Εἶναι παράλληλο πρὸς τὸ μικρὸ Εὐχολόγιο ἢ Ἱερατικό τοῦ Πρεσβυτέρου. Περιέχει τίς τρεῖς θεῖες λειτουργίες, τίς Ἀκολουθίες τῶν Χειροτονιῶν, τῶν ἄλλων Μυστηρίων καί διάφορες περιστατικές Εὐχές.

Ἀσπασμός. Ὁ χαιρετισμός, ὁ ἐναγκαλισμός, ἀλλὰ καί τὸ φίλημα. Πρόκειται γιὰ ὅρο πού μέσα στὴν Ἐκκλησία ἐκφράζει τὴν πνευματικὴ κοινωνία,

τὴν καθαρὴ καί ὁλόθερμη διάθεση τῶν ἀσπαζομένων μεταξύ τούς. Αὐτὸ ἐννοεῖ ὁ ἱερός Χρυσόστομος ὅταν λέει: «Γι' αὐτὸ στά Μυστήρια ἀσπαζόμεστε ὁ ἓνας τὸν ἄλλο, γιὰ νὰ γινόμεστε οἱ πολλοὶ ἓνα» (ΕΠΕ 14,525). Ὅπως καί ὁ ἅγιος Κύριλλος Ἱεροσολύμων στὴν ἐρμηνεία τῆς Θείας Λειτουργίας: «Μὴ νομίζεις ὅτι τὸ φίλημα αὐτὸ εἶναι ὅμοιο μὲ τούς ἀσπασμούς πού γίνονται στίς ἀγορές ἀπὸ τούς κοινούς φίλους. Ὅχι, δὲν εἶναι τέτοιο. Το φίλημα αὐτὸ ἐνώνει τίς ψυχές μεταξύ τους κι ἐξασφαλίζει σ' αὐτές ἀμνησιακία. Το φίλημα, λοιπόν, εἶναι σύμβολο ἀναμείξεως τῶν ψυχῶν καί ἀποβολῆς κάθε μνησιακίας» (ΕΠΕ 2, 381).

Καί ὄντας μὲ αὐτὴ τὴν ἀξία καί ἔννοια ὁ ἀσπασμός-φίλημα συνδέθηκε ἀπὸ τούς πρώτους χριστιανικοὺς χρόνους μὲ τίς ἱερώτερες τελετές κι ἐκδηλώσεις τῆς ζωῆς τῶν Χριστιανῶν, καί συγκεκριμένα:

1) Στὴν τέλεση τῆς Θ. Εὐχαριστίας ὁ ἀσπασμός δίδεται, ἀπὸ κληρικούς καί λαϊκούς, πρὶν ἀπὸ τὴν ἁγία Ἀναφορά καί συγκεκριμένα πρὶν ἀπὸ τὸ σύμβολο τῆς πίστεως, ὡς προϋπόθεση τῆς ὁμολογίας:

– Ἀγαπήσωμεν ἀλλήλους, ἵνα ἐν ὁμονοίᾳ ὁμολογήσωμεν.

– Πατέρα, Υἱὸν καί ἅγιον Πνεῦμα...

2) Ἀσπασμός διδόταν καί κατά τήν τέλεση τοῦ μυστηρίου τοῦ Βαπτίσματος ἀπό τόν Ἐπίσκοπο πρὸς ὅλους τοὺς Νεοφώτιστους, τοὺς ὁποίους στή συνέχεια τοὺς ἀσπάζονταν κι ὅλοι οἱ εὐρισκόμενοι στὸν νάο πιστοί.

3) Ἐπίσης, διδόταν ἀσπασμός στὸν νεοχειροτονηθέντα ἀπὸ τοὺς κληρικούς ὅλων τῶν τάξεων καί ἀπὸ τόν Ἐπίσκοπο πού τέλεσε τή χειροτονία.

4) Ἀκόμη καί σήμερα, ὅπως καί παλαιά, ὁ ἀσπασμός δίδεται κατὰ τή Νεκρώσιμη Ἀκολουθία πρὸς τὸν νεκρό.

5) Τὴν παλαιά ἐποχή τῶν διωγμῶν οἱ μάρτυρες πορευόμενοι πρὸς τὸν θάνατο ἀντάλλασσαν τὸν «ἐπιτελεύτιον ἀσπασμόν».

6) Ἀπὸ τὴν παλαιά ἐποχή ἐπίσης, καθιερώθηκε ὁ ἀσπασμός ἀπὸ τὴν ἡμέρα τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου μεταξὺ τῶν Χριστιανῶν.

«Εἴπωμεν ἀδελφοί, καὶ τοῖς μισοῦσιν ἡμᾶς· Συγχωρήσωμεν πάντα τῇ Ἀναστάσει, καὶ οὕτω βοήσωμεν· Χριστὸς ἀνέστη ἐκ νεκρῶν...».

Ἅγιοι Ἀπόστολοι, ἀποψη ἀπὸ τὰ νοτιοανατολικά
(φωτο: πιθ. W.S. George, 1907-1900/1910)

Κατὰ τὴν ἀναστάσιμη θ. λειτουργία μάλιστα, διδόταν καί πρὸς τοὺς νεοφώτιστους. Ἀσπασμό γιὰ συνδιαλλαγή ἔδιναν οἱ ἐν διαστάσει Χριστιανοί καί κατὰ τὴν ἑσπέρα τῆς Κυριακῆς τοῦ Πάσχα. Ἐκτός ὅμως τῶν ἀνωτέρω περιπτώσεων στὴν Ἐκκλησία μας ἔχουμε τὸν ἀσπασμό καί ἱερῶν ἀντικειμένων ὅπως:

1) Τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου, καί ἡ ἐκδήλωση αὐτὴ τῆς εὐλάβειας καί προσκυνήσεως ἀπευθύνεται στό πρόσωπο τοῦ Κυρίου, τοῦ Ὁποίου οἱ λόγοι ἀποθησαυρίζονται στό ἱερό Εὐαγγέλιο. Σήμερα, ὁ ἀσπασμός αὐτός γίνεται μετὰ τὴν ἀνάγνωση τοῦ Ἑωθινοῦ Εὐαγγελίου καθὼς φάλλεται ὁ πεντηκοστός (Ν') ψαλμός.

2) Ἐπίσης, στὴν Ἐκκλησία μας ἀσπαζόμαστε τὸν Σταυρό, τίς ἱερές Εἰκόνες, τὰ ἅγια Λείψανα καί οἱ Κληρικοί τὴν ἁγία τράπεζα.

3) Τέλος, οἱ λαϊκοί ἀσπαζόμαστε τὸ δεξιὸ χέρι τῶν Κληρικῶν, σὲ ἔνδειξη σεβασμοῦ καί τιμῆς πρὸς τὴν ἱερωσύνη τους καί διότι αὐτὸ ἀξιῶνεται νὰ ἐγγίξει τὰ Τίμια Δῶρα.

Παναγία τῶν Χαλκῶν, ἀποψη ἀπὸ τὰ δυτικά
(φωτο: R. Weir Schultz - S.H. Barnsley, 1888-1890)

Ββ. Ἡ ἀποστολή, οἱ πηγές

Ἀρχιμ. Παντελεήμονος Τσορμπατζόγλου
Δρος Θεολογίας - Ἱερ. Προϊστ. Ἱ.Ν. Ἀγίων Ἀναργύρων Ψυρρή

Οπρεσβύτερος Μεθόδιος –ἄγνωστο εἶναι ἂν ἐξαρχῆς αὐτό ἦταν τό ὄνομά του, ἢ τό ἔλαβε μετά τήν χειροτονία του– ἀκολούθησε διαφορετική πορεία ἀπό τόν ἀδελφό του καί σταδιοδρόμησε στήν αὐτοκρατορική ὑπηρεσία καί ἀνέλαβε ἀξιόλογες πολιτικές θέσεις. Μετάξυ τῶν ἄλλων διετέλεσε διοικητής μιᾶς σλαβικῆς «ἀρχοντίας», δηλ. μίας περιοχῆς, ἀταύτιστης, ὅπου οἱ Σλάβοι ἔποικοιζοῦσαν ὑπό καθεστώς ἐσωτερικῆς αὐτοδιοικήσεως μέ Βυζαντινό κυβερνήτη. Παρ' ὅλες, ὅμως, τίς ἐπιτυχίες ἡ πολιτική ζωή φαίνεται νά μήν ἔθελγε τόσο πολύ τόν Μεθόδιο, ὥστε νά τήν ἐγκαταλείψει γιά νά ἀποσυρθεῖ ὡς μοναχός στόν Ὀλυμπο τῆς Βιθυνίας. Πλησίον τοῦ Μεθοδίου, ὅχι ὅμως ὡς μοναχός, θά καταφύγει ἀργότερα καί ὁ Κωνσταντῖνος ὅταν ὁ προστάτης του λογοθέτης Θεόκτιστος δολοφονήθηκε (25 Νοεμβρίου 855) καί ἡ πολιτική κατάσταση ἄλλαξε· ἡ αὐτοκρατορία Θεοδώρα παραγκωνίσθηκε ἀπό τόν καίσαρα Βάρδα, ὁ ὁποῖος ἀνέλαβε καί ἐπίτροπος τοῦ νεαροῦ Μιχαήλ Γ'.

Παρά τήν πολιτική ἀλλαγὴ ἡ ἐκτίμηση τῶν δύο ἀδελφῶν παρέμενε ἀμείωτη· οἱ γνώσεις, ἡ γλωσσομάθεια καί οἱ εὐρύτερες ἱκανότητές τους ἦταν δύσκολο νά ἀγνοηθοῦν. Οἱ βιογράφοι τους ὁμιλοῦν γιά μία κοινὴ ἀποστολή στήν χώρα τῶν

Χαζάρων τό φθινόπωρο τοῦ 860. Οἱ Χάζαροι, λαός τουρκικῆς καταγωγῆς, κατοικοῦσαν βορείως τῆς Κασπίας καί συνδέονταν μέ συμμαχία μέ τό Βυζάντιο. Τό ἀξιοπεριέργο εἶναι ὅτι εἶχαν ἀσπασθεῖ, ἄγνωστο πῶς καί πότε, τόν Ἰουδαϊσμό. Τήν ἐποχὴ αὐτή, μετά τήν ἐπίθεση τῶν Ρῶς στήν τεῖχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως τό 860, ἔπρεπε νά ὁργανωθεῖ ἐκ νέου τό πλέγμα τῶν συμμαχιῶν τοῦ Βυζαντίου μέ προσανατολισμό τήν ἀποδυνάμωση τῶν Ρώσων. Γιά τόν λόγο αὐτό ὁργανώθηκε ἡ ἀποστολή στούς Χαζάρους τῆς Χερσώνας (Κριμαίας), στήν ὁποία ἔλαβαν μέρος καί οἱ δύο ἀδελφοί. Πέρα ἀπό τό πολιτικό σκέλος τῆς ἀποστολῆς, ὁ Κύριλλος στήν Χερσώνα εἶχε τήν εὐκαιρία νά ἀσχοληθεῖ συστηματικότερα μέ τήν ἐβραϊκὴ γλῶσσα, τήν ὁποία χρησιμοποιοῦσαν οἱ Χάζαροι ἀφότου υἱοθέτησαν τόν Ἰουδαϊσμό. Ἐπίσης εἶχαν τήν ἀνέλπιστη χαρά νά ἀνακαλύψουν τό λείψανο τοῦ ἁγίου Κλήμεντος πρώτου ἐπισκόπου Ρώμης (88-97), ὁ ὁποῖος εἶχε ἐξοριθεῖ ἐπὶ Τραϊανοῦ στήν Χερσώνα, καί τό ἔφεραν μαζί τους στήν Κωνσταντινούπολη.

Μέ τήν ἐπιστροφή τους στήν Κωνσταντινούπολη, οἱ δύο ἀδελφοί ἀλλάξαν καί πάλι κατευθύνσεις. Γιά τόν Κύριλλο ὁ βιογράφος λέγει ὅτι «ὁ φιλόσοφος

πήγε στην βασιλεύουσα και αφού είδε τον αυτοκράτορα, ζούσε στον ναό των αγίων Αποστόλων»¹, υπαινισσόμενος προφανώς ότι παρέμεινε στην αυτοκρατορική υπηρεσία και απασχολούνταν με διδακτικά καθήκοντα. Ο Μεθόδιος συνέχισε την πορεία του για τον προσφιλή του Όλυμπο της Βιθυνίας, στο μοναστήρι του. Με κοινή απόφαση του αυτοκράτορος Μιχαήλ Γ' και του πατριάρχου Φωτίου ο Μεθόδιος, μίας και αρνήθηκε να αναλάβει ανώτερα εκκλησιαστικά αξιώματα, εξελέγη ηγούμενος της μονής του Πολυχρονίου του Όλύμπου.

γ) Η αποστολή στην Μ. Μοραβία
Ήταν στά 862, όταν έφθασε μία πρεσβεία στην Κωνσταντινούπολη από τον Ραστισλάβο ηγεμόνα της μακρινής Κεντροευρωπαϊκής χώρας της Μ. Μοραβίας. Τό αίτημα του Ραστισλάβου προς τον αυτοκράτορα Μιχαήλ Γ' μπορεί να ακουγόταν λίγο παράξενο, αλλά ταυτόχρονα ήταν πολύ σαφές, όπως διασώζει ο *Βίος Κυρίλλου*: «αφότου ο λαός μας απαρνήθηκε την ειδωλολατρία και κρατιέται από τον χριστιανικό νόμο, δεν έχουμε διδάσκαλο τέτοιον, πού αυτήν την ίδια πίστη να μάς πεί στην δική μας γλώσσα, ώστε βλέποντας αυτό και άλλες χώρες να μάς μιμηθούν. Γι' αυτό, στείλέ μας, δέσποτα τέτοιον επίσκοπο και διδάσκαλο, γιατί από σᾶς εκχέεται πάντοτε προς ὅλες τίς χώρες ο καλός νόμος»². Ανάλογη μαρτυρία καταγράφει και ο *Βίος Μεθοδίου*: «συνέβηκε σ' ἐκεῖνες τίς ἡμέρες νά στείλουν ὁ Ραστισλάβος καί ὁ Σβεντοπλόκ, ἀπό τήν Μοραβία ἐπιστολή πρὸς τόν αὐτοκράτορα Μιχα-

ήλ καί νά λένε τά ἑξῆς: Μὲ τό ἔλεος τοῦ Θεοῦ εἴμαστε ὑγιεῖς καί ἔχουν ἔρθει σ' ἐμᾶς πολλοί χριστιανοί διδάσκαλοι ἀπό τοὺς Λατίνους (Βλάχους), τοὺς Ἑλλήνες καί τοὺς Γερμανούς, οἱ ὅποιοι μᾶς διδάσκουν διάφορα. Ἐμεῖς οἱ Σλάβοι εἴμαστε ἄνθρωποι ἄπλοοι καί δέν ἔχουμε ποῖον νά μᾶς ὀδηγήσει στήν ἀλήθεια καί νά μᾶς διδάξει τήν γνώση. Γι' αὐτό, δέσποτα ἀγαθέ, στείλε τέτοιον ἄντρα πού νά μᾶς διδάξει ὅλη τήν ἀλήθεια»³.

Πράγματι, ἡ μέχρι τότε ἱεραποστολή στους Σλάβους ἦταν καρπὸς κυρίως τῶν προσπαθειῶν τῶν Ἰρλανδῶν (Σκώτων) μοναχῶν, διότι λόγω τῆς λατινοφωνίας τῶν Γαλατῶν καί τῶν Κελτῶν ἦταν γιὰ αὐτοὺς πολὺ εὐκολο νά ἀπευθύνονται σέ φιλικό περιβάλλον⁴, γιὰ νά ἐκτοπισθοῦν ἀργότερα ἀπὸ τοὺς Φράγκους. Ἡ ὅλη προσπάθεια περιῆλθε στά χέρια τῶν κληρικῶν τῆς ἀρχιεπισκοπῆς τοῦ Σάλτσμπουργκ, οἱ ὅποιοι προωθοῦσαν τήν γερμανικὴ πολιτικὴ. Ἀσχέτως, ὅμως, τῶν φορέων τῆς ἱεραποστολῆς, ἡ γλῶσσα παρέμενε πάντοτε ἡ λατινικὴ καί ὅλες οἱ προσπάθειες πού ἔγιναν γιὰ μιὰ πιὸ «σλαβικὴ» λειτουργικὴ γλῶσσα περνοῦσαν μέσα ἀπὸ τά λατινικά. Σῶζεται ἓνα ἀπόσπασμα χειρογράφου, τὸ ὁποῖο περιελάμβανε τρία σύντομα κείμενα λατρευτικῆς χρήσεως, σέ παλαιοσλαβικὴ γλῶσσα τοῦ ιδιώματος τῆς Σλοβενίας γραμμένα, ὅμως, μὲ λατινικούς χαρακτήρες⁵.

Κάτω ἀπὸ αὐτές τίς ἀπλοϊκὲς ἐκφράσεις τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Ραστισλάβου θά πρέπει νά διαβλέψουμε μιὰ σαφῆ καί ὀξυδερκῆ πολιτικὴ προοπτικὴ μεγάλης ἐμβελείας, διότι ἂν, ἡ προφανῆς

ἐπιθυμία τοῦ Ραστισλάβου ἦταν ἡ ἐνίσχυση τῶν δεσμῶν του μέ τήν Βυζαντινή αὐτοκρατορία, ὡς ἀντιπερισπασμός στίς ἀσφυκτικές πιέσεις τῶν Φράγκων καί τῶν Βουλγάρων στό κράτος του, ἡ ἀπώτερη ἐπιδιώξή του ἦταν ἄλλη· πέρα ἀπό τήν συμμαχία, ζητεῖ τήν οὐσιαστική διαφοροποίηση καί ἀνεξαρτοποίηση τοῦ λαοῦ του ἀπό τίς ἐπιδράσεις καί τόν ἔλεγχο τῶν Φράγκων τῆς Κ. Εὐρώπης καί τήν ἔνταξη στήν σφαῖρα ἐπιρροῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ ἐξάρτη-

ση τῶν Σλάβων ἀπό τόν χριστιανισμό τῶν Γερμανῶν εἶχε σάν ἄμεση συνέπεια καί τόν ἔλεγχο τῆς καθόλου πολιτιστικῆς, κοινωνικῆς καί πολιτικῆς ζωῆς τοῦ κράτους. Συνεπῶς, δέν μπορεῖ κανεῖς νά μή θαυμάσει τήν λεπτότητα τῆς διατυπώσεως τοῦ αἰτήματος καί τήν σοφία μέ τήν ὁποία ὁ Σλάβος ἡγεμόνας ἀναγνωρίζει τίς πραγματικές ἀνάγκες τῆς χώρας του καί τόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο ἐπιδιώκει τήν κατάκτηση τοῦ ἀπωτέρου στόχου του.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ. 1. *Βίος Κυρίλλου*, κεφ. 13. 2. *Βίος Κυρίλλου*, κεφ. 14. 3. *Βίος Μεθοδίου*, κεφ. 5. 4. Βλ. A. Kuhar, *The Conversio of the Slovenes and the German-slavs Ethnic Boundary in the Eastern Alps*, N. York-Washington 1959. G. Moravcsik, "Christianity and Magyars", *American Slavic and East European Review* 5/14-15 (1946) 29-45, 6, 18-19 (1947) 134-151. 5. Κριτική ἔκδοση μέ ὑπόμνημα στόν τόμο, *Freisinger Denkmäler*, München 1968.

Τό Τόξο τοῦ Γαλερίου, ἡ λεγόμενη «Καμάρα»
(φωτο: P. Zepáji)

Ἰ. Καλβίνος: Μία ὑποτιμητική ἀναφορά στό Σύμβολο Πίστεως τῆς Α΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου

Πρωτ. Βασιλείου Ἀ. Γεωργόπουλου
Ἀναπλ. Καθηγητοῦ Θεολογικῆς Σχολῆς Α.Π.Θ.

Ὁ Ἰωάννης Καλβίνος ἦταν μία ἀπό τίς ἡγετικές προσωπικότητες τῆς Προτεσταντικῆς Μεταρρύθμισης στήν Ἑλβετία καί ὁ κύριος ἐκπρόσωπος τῆς Μεταρρυθμισμένης (Reformed) θεολογίας. Σέ θεολογικά κείμενά του ἀναφέρεται θετικά καί ἐπιλεκτικά στίς ἀποφάσεις μόνο τῶν τεσσάρων πρώτων Οἰκουμενικῶν Συνόδων. Δέν θεωροῦσε ὅμως ὅτι δεσμευόταν ἀπολύτως ἀπό αὐτές, δέν ἀποδεχόταν κάποιο ἀναμφισβήτητο κῦρος τους καί δέν ἀντιμετώπιζε τίς δογματικές ἀποφάσεις τους ὡς ἀλάθητες. Ἀναγνώριζε τήν ἀξία τους, ἰδίως σέ θεμελιώδη ζητήματα ὅπως ἡ Τριαδολογία ἢ ἡ Χριστολογία, ἀλλά δέν τίς ἀποδεχόταν ἀπροϋπόθετα. Θεωροῦσε ὅτι, ἂν μία ἀπόφαση Συνόδου δέν συμφωνεῖ μέ τή Βίβλο, πρέπει νά ἀπορρίπτεται καί υἱοθετοῦσε μόνο ὅσα στοιχεῖα ἔκρινε ὅτι εἶναι σύμφωνα μέ τό περιεχόμενο τῆς Ἀγίας Γραφῆς, τῆς ὕψιστης καί μοναδικῆς αὐθεντίας, κατ' αὐτόν.

Ι. Ὁ Ἰ. Καλβίνος καί Ἀ΄ Οἰκουμενική Σύνοδος. Ἡ στάση τοῦ Ἰ. Καλβίνου ἀπέναντι στήν Α΄ Οἰκουμενική Σύνοδο ἐκδηλώνεται στό πλαίσιο τῆς ἀντιπαράθεσής του μέ τοὺς Ἰταλοὺς Ἀντιτριαδικούς, οἱ ὁποῖοι στά χρόνια τῆς Μεταρρύθμισης ἀναβίωναν ἀρχαίες ἀνιτριαδικές δοξασίες. Ὁ Καλβίνος ἀντέδρασε ἔντονα καί

τόνισε ὅτι ἡ θεολογική διδασκαλία τῆς Α΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου τῆς Νίκαιας εἶναι ὀρθῶς θεμελιωμένη, καθότι, κατὰ τή γνώμη του, συμμορφωνόταν μέ τήν Ἀγία Γραφή. Ὑπερασπίστηκε τό ὁμοούσιον, ὅπως τό διατύπωσε ἡ Σύνοδος, καί ὑποστήριξε πῶς οἱ Ἀνιτριαδικοί τῶν χρόνων τοῦ ἀναβίωναν τήν αἵρεση τοῦ Ἀρείου. Ὑπογράμμισε ὅτι ἡ δογματική διδασκαλία τῆς Συνόδου δέν βασίστηκε σέ ἀνθρώπινους συλλογισμούς, ἀλλά στή σωστή ἐρμηνεία τῆς Ἀγίας Γραφῆς, κάτι πού ἀναδεικνύει τό ἀναντικατάστατο κῦρος τῆς. Σημείωσε, ἐπίσης ὅτι οἱ ἀποφάσεις τῆς Νικαίας ἀποτελοῦν ἓνα πρότυπο «ὀρθῆς συνάθροισης» τῆς Ἐκκλησίας, κατὰ τό ὁποῖο ἡ ἀνθρώπινη συνεργασία μπορεῖ νά ἀποτυπώσει θεόπνευστες ἀλήθειες μόνον ὅταν ἀκολουθεῖ αὐστηρά τή μαρτυρία τῆς Ἀγίας Γραφῆς.

ΙΙ. Μία θλιβερή ἐξαίρεση: Ἡ περίοδος τῆς πρώιμης Μεταρρύθμισης χαρακτηρίζεται καί ἀπό ἔντονες θεολογικές ἀντιπαραθέσεις, πού περιλάμβαναν καί συγκρούσεις ἐντός τοῦ εὐρύτερου μεταρρυθμιστικοῦ κινήματος. Μία τέτοια χαρακτηριστική σύγκρουση ἦταν μεταξύ τοῦ Ἰ. Καλβίνου καί τοῦ Petri Caroli, ἑνός πρώην ρωμαιοκαθολικοῦ θεολόγου πού ἐντάχθηκε στίς τάξεις τῶν Μεταρρυθμιστῶν. Ὁ P. Caroli κατηγόρησε τοὺς Καλ-

βίνο καί G. Farel γιά Ἀρειανισμό, γιατί δέν ἔκαναν ρητή χρήση τῆς ἐκκλησιαστικῆς Τριαδικῆς ὁρολογίας στά δημόσια κηρύγματα καί στίς ὁμολογίες πίστεώς τους. Τούς ζήτησε μάλιστα, δημοσίως στή Λωζάνη, νά υπογράψουν καί νά ἐπιβεβαιώσουν τό θεολογικό περιεχόμενο τῶν τριῶν ἀρχαίων Συμβόλων Πίστεως, Ἀποστολικοῦ, Νικαίας-Κωνσταντινουπόλεως καί τοῦ λεγομένου Ἀθανασιανοῦ.

Ὁ Καλβίνος ἀρνήθηκε, ἀπαντώντας ὅτι τέτοιες κατηγορίες ἦταν κακοήθειες καί θεολογικά ἀβάσιμες, καθώς ἡ διδασκαλία τους γιά τήν Ἁγία Τριάδα ἦταν ἀπολύτως ὀρθόδοξη καί δέν ὑποχρεώνονταν σέ μία φορμαλιστική ἐπανάληψη ὅρων ἐκκλησιαστικῶν συνόδων καί δογματικῶν τύπων. Μέ τό γνωστό δηλητηριῶδες ὕφος του χαρακτήρισε τόν P. Caroli «χοράκι», «γουρούνι» καί «σκύλο πού γαυγίζει». Ἡ σύγκρουση παραπέμφθηκε σέ σύνοδο Γαλλόφωνων μεταρρυθμιστῶν, ἡ ὁποία τελικά ἀπάλλαξε τόν Καλβίνο καί καταδίκασε τόν P. Caroli γιά τίς ἐπιθετικές καί διχαστικές του πρακτικές. Ὁ P. Caroli ὑποχρεώθηκε νά ἐγκαταλείψει τή Γενεύη καί τελικά ἐπανῆλθε στή Ρωμαιοκαθολική Ἐκκλησία, συνεχίζοντας τίς ἐπιθέσεις του ἐναντίον τοῦ Καλβίνου.

Σέ μεταγενέστερο θεολογικό ἔργο ἐναντίον τοῦ P. Caroli (*Adversus Petri Caroli Calumnias*, 1545, CR 35, 293-340), ὁ Ἱ. Καλβίνος τονίζει ὅτι δεσμεύεται μόνο ἀπό τήν Ἁγία Γραφή καί ὄχι ἀπό συνοδικές ἐκκλησιαστικές διατυπώσεις καί προβαίνει στόν ὑποτιμητικό χαρακτηρισμό ὅτι ἡ διατύπωση τοῦ Συμβόλου τῆς Νίκαιας «φῶς ἐκ φωτός, Θεὸν ἀληθινόν

ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ» εἶναι βαττολογία (!!!) πού θυμίζει πιό πολύ τραγούδι (CR 35, 315-316). Ἐν προκειμένῳ, ὁ Καλβίνος ὑποπίπτει σε ἀντίφαση, διότι ἀφ' ἑνός θεωρεῖ τό Σύμβολο τῆς Νίκαιας ὡς ἀποτύπωση τῆς βιβλικῆς διδασκαλίας, καί ἀφ' ἑτέρου χαρακτηρίζει τμῆμα τοῦ περιεχομένου του ὡς βαττολογία. Μεταρρυθμισμένοι θεολόγοι, θαυμαστές τοῦ Καλβίνου, δικαιολογοῦν αὐτόν τόν ἀπαράδεκτο χαρακτηρισμό του μέ τό ἐπιχείρημα ὅτι ἡ ἄρνησή του νά υπογράψει τά ἀρχαία Σύμβολα ἀλλά καί τέτοιου εἴδους τοποθετήσεις του συνδέονται μέ τό γεγονός ὅτι ἀπορρίπτει τήν ἀντίληψη, ὅτι ἡ πίστη κάποιου πρέπει νά ἐξεταστεῖ καί νά μετρηθεῖ μέ τά κατασκευασμένα ἀπό τήν Ἐκκλησία ὁμολογιακά πρότυπα.

III. Συμπεράσματα. Ὁ Ἱ. Καλβίνος, ἀποδέχεται πλήρως τή δογματική διδασκαλία τῆς Α' Οἰκουμενικῆς Συνόδου τῆς Νίκαιας, καθώς θεωρεῖ ὅτι ἐναρμονίζεται πλήρως μέ τήν Ἁγία Γραφή. Στήν ἀντιπαράθεσή του μέ τούς Ἱταλούς Ἀντιτριαδικούς, χρησιμοποίησε ἐπιχειρήματα τῆς Συνόδου, ὅχι λόγῳ αὐθεντίας τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καθ'αυτῶν, κάτι πού ἀρνεῖται, ἀλλά ἐπειδὴ συνιστοῦσε ἱστορική ἐπικύρωση καί θεολογική ἀποτύπωση τῆς βιβλικῆς πίστεως. Στή σύγκρουσή του μέ τόν P. Caroli ἐμπράκτως τόνισε ὅτι ἡ Μεταρρύθμιση δέν ἦταν ἀπλῶς μία διορθωτική κίνηση, ἀλλά ἓνας ριζικός ἐπαναπροσδιορισμός τῆς πίστεως μέ ἀπόλυτο κριτήριο μόνο τήν Ἁγία Γραφή, χωρίς πιστοποιήσεις ἀπό θεσμικά πλαίσια θεολογικοῦ φορμαλισμοῦ (Συνόδους, Ὁμολογίες Πατέρων Ἐκκλησίας).

Ἡ ἀρχαία αἵρεση τῶν «ἀντιδικομαριαμιτῶν» καί οἱ σύγχρονες αἰρετικές ἀμφισβητήσεις τῆς ἀειπαρθενίας τῆς Παναγίας

Ἀρχιμ. Θεοφίλου Λεμοντζή
Δρος Θεολογίας

Ο ἅγιος Ἐπιφάνιος Σαλαμῖνος Κύπρου στά ἀντιαιρετικά του ἔργα ἀναφέρει μία αἵρεση τῆς ἐποχῆς του, τοὺς «Ἀντιδικομαριαμίτας», οἱ ὅποιοι ὑποστήριζαν ὅτι ἡ Θεοτόκος «μετὰ τὸν Σωτῆρα γεγεννηκέναι τῷ Ἰωσήφ συνῆφθαι». Πρέσβευαν δηλαδή ὅτι μετὰ τὴν γέννηση τοῦ Ἰησοῦ, ἡ Μαρία συνῆψε συζυγικές σχέσεις μέ τόν μνήστορα Ἰωσήφ, ἀπέκτησαν ἀπογόνους καί ἀρνοῦνταν τὴν ἀειπαρθενία τῆς Παναγίας.

Σύγχρονοι αἰρετικοί ὅπως οἱ μάρτυρες τοῦ Ἰεχωβά ἀλλά καί ὀρισμένες προτεσταντικές παραφυάδες, ὅπως οἱ Πεντηκοστιανοί, οἱ Ἀντβεντιστές, κ.ἄ., ἀρνοῦνται καί αὐτοί τὴν ἀειπαρθενία τῆς Θεοτόκου Μαρίας, ὑποστηρίζοντας ὅτι νάί μέν ἡ γέννηση τοῦ Ἰησοῦ ἔγινε μέ ὑπερφυσικό τρόπο, ἀλλά μετὰ τὴ γέννηση τοῦ Ἰησοῦ ἡ Παναγία εἶχε συζυγικές σχέσεις μέ τόν Ἰωσήφ.

Αὐτό τό χωρίο πού ἐπικαλοῦνται γιά νά στηρίξουν τίς ἀπόψεις τους εἶναι τό *Ματθ* 1,25: «καί οὐκ ἐγένωσκεν αὐτήν ἕως οὗ ἔτεκε τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότοκον». Τό χωρίο ὅμως δέν ὑποστηρίζει τίς αἰρετικές ἀπόψεις διότι ὁ χρονικός σύνδεσμος «ἕως» θέλει νά δώσει ἔμφαση στήν ἀλήθεια ὅτι ἡ γέννηση τοῦ Ἰη-

σοῦ ἔγινε «ἐκ Πνεύματος Ἁγίου» (*Ματθ* 1,18), ἄνευ συνδρομῆς ἀνδρός. Καί σέ ἄλλα χωρία, ἡ ἁγία Γραφή χρησιμοποιεῖ μέ τὴν ἴδια ἔννοια τόν χρονικό σύνδεσμο «ἕως», ὥστε νά δώσει ἔμφαση ὅτι κάτι συμβαίνει σέ μία χρονική περίοδο χωρίς νά σημαίνει ὅμως ὅτι μετὰ τὴν περίοδο αὐτὴν ὑπάρχει μεταβολή τῆς καταστάσεως. Ἔτσι στό *Β΄ Βασ* 6,23 διαβάζουμε ὅτι ἡ θυγατέρα τοῦ Σαούλ Μελχόλ δέν γέννησε «παιδίον ἕως τῆς ἡμέρας τοῦ ἀποθανεῖν αὐτήν», χωρίς νά σημαίνει ὅτι γέννησε παιδί μετὰ τόν θάνατό της! Ἐπίσης στό *Ματθ* 28,20 ὁ Ἰησοῦς ὑπόσχεται στοὺς μαθητές Του: «καὶ ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος», χωρίς νά ὑπονοεῖ ὅτι μετὰ τὴν συντέλεια θά τοὺς ἐγκαταλείψει. Ἀλλά καί ἐμεῖς στήν νεοελληνική γλῶσσα χρησιμοποιοῦμε πολλές φορές ἐμφαντικά το «ἕως» μέ αὐτὴν ἔννοια. Ἔτσι π.χ. λέμε γιά κάποιον: «μέχρι πού πέθανε δέν ἀπέκτησε δικό του αὐτοκίνητο», χωρίς νά ὑπονοοῦμε ὅτι τό ἀπέκτησε μετὰ τόν θάνατό του!

Ὅσον ἀφορᾷ τὴ λέξη «πρωτότοκος» τοῦ *Ματθ* 1,25 πού ἐπικαλοῦνται οἱ αἰρετικοί γιά νά ἀποδείξουν ὅτι ἡ

Παρθένος Μαρία γέννησε παιδιά μέ τόν Ἰωσήφ, πρέπει νά ποῦμε ὅτι ἡ συγκεκριμένη λέξη δέν ὑποδηλώνει τήν ὑπαρξη ἄλλων ἀδελφῶν πού γεννήθηκαν μεταγενέστερα ἀλλά σημαίνει τό ἀγόρι, τό «διανοίγον μήτραν», τό πρῶτο δηλαδή ἀγόρι, ἄσχετα ἐάν ἀκολουθοῦν ἄλλα ἀδέλφια μετά ἀπό αὐτό: «ἀγίασόν μοι πᾶν πρωτότοκον πρωτογενές διανοίγον πᾶσαν μήτραν ἐν τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ ἀπό ἀνθρώπου ἕως κτήνους· ἐμοί ἐστίν», ἐντέλλεται ὁ Θεός (Ἐξ 13,2). Ἔτσι ἕνα πρωτότοκο παιδί εἶναι δυνατόν νά ἔχει κι ἄλλα ἀδέλφια καί νά μήν εἶναι μονογενές, ἀλλά εἶναι δυνατόν νά μήν ἔχει ἄλλα ἀδέλφια καί ταυτόχρονα νά εἶναι καί πρωτότοκο καί μονογενές, ὅπως ὁ Ἰησοῦς ὁ ὁποῖος ἦταν καί πρωτότοκος καί μονογενής Υἱός ταυτόχρονα.

Οἱ ἀδελφοί τοῦ Ἰησοῦ πού ἀναφέρονται στό Εὐαγγέλιο (Ματθ 13,55-56) εἴτε ἦταν παιδιά ἀπό τόν πρῶτο γάμο τοῦ Ἰωσήφ, εἴτε παιδιά τοῦ Κλωπᾶ πού ἦταν ἀδελφός του, διότι σύννητες ἦταν ἐκεῖνη τήν ἐποχή οἱ στενοί συγγενεῖς νά ὀνομάζονται ἀδελφοί. Δέν ἦταν συγγενεῖς λοιπόν τοῦ Ἰησοῦ ἀπό βιολογικῆς ἀπόψεως ἀλλά ἀπό νομικῆς ἀπόψεως.

Ἡ Θεοτόκος Μαρία, ἃν καί γέννησε τόν Χριστό ὅμως παρέμεινε Παρθένος. Ἐάν ὁ Ἰησοῦς ἦταν ἕνα κοινός ἄνθρωπος, ὅπως ἐμεῖς, ἀσφαλῶς αὐτό θά ἦταν παράλογο. Ὁ Ἰησοῦς ὅμως δέν ἦταν ἕνας κοινός καί ἀπλός ἄνθρωπος, ἕνας προφήτης, ἕνας φιλόσοφος, ἀλλά ὁ προαιώνιος Λόγος καί Υἱός τοῦ Θεοῦ. Ὅταν ἀναγνωρίζουμε τήν ἀειπαρθενία τῆς Παναγίας αὐτό δέν σημαίνει ὅτι ἀποδοκιμάζουμε τόν γάμο καί τήν τεκνοποιία,

τά ὁποῖα ἔχει εὐλογήσει ὁ Θεός, ἀλλά ὁμολογοῦμε ὅτι ὁ Ἰησοῦς εἶναι ἐνανθρωπήσας Θεός.

Ἡ εὐλογημένη Μαρία, «ἡ Παρθένος ἦν πρὸ τόκου Παρθένος, καί ἐν τόκῳ Παρθένος, καί μετὰ τόκον πάλιν Παρθένος διέμεινε», διότι ὅπως μᾶς διδάσκει ὁ ἅγιος Νεκτάριος, «ὅτιδήποτε ἔχει ἀφιερωθεί στόν Θεό παραμένει ἱερό καί ἅγιο αἰωνίως, πόσω μᾶλλον ἡ Παναγία, «ἡ ἐκλελεγμένη ἐκ πασῶν τῶν γενεῶν», ἡ ἀφιερωμένη στό σχέδιο τοῦ Θεοῦ γιὰ τή σωτηρία τοῦ κόσμου.

Τό μυστήριο αὐτό εἶναι μέν παράδοξο καί ὑπέρλογο, δηλαδή ὑπερβαίνει τίς δυνατότητες τοῦ μυαλοῦ μας νά τό κατανοήσει, ἀλλά δέν εἶναι παράλογο, διότι παραλογισμός εἶναι μόνο ἡ ἁμαρτία τήν ὁποία εἰσήγαγε ὁ διάβολος στόν κόσμο καί τήν κατήγγησε ὁ Υἱός τῆς ἀειπαρθένου Θεοτόκου Μαρίας, διά τοῦ σταυρικοῦ Του θανάτου καί τῆς τριημέρου Ἀναστάσεως, ὁ Θεάνθρωπος Ἰησοῦς Χριστός.

Ταξίαρχεις, ἀποψη ἀπό τά νοτιοανατολικά
(φωτο: W. Harvey, 1907-1908)

«Κάκειθεν εἰς Φιλίππους» (Πράξ 16.12-40): Πρώτη ἀποστολική Ἐκκλησία στή ρωμαϊκή Εὐρώπη

Σταύρου Γουλούλη
Δρος Βυζαντινῆς Τέχνης

Μετά τό “πεδίο βολῆς” στήν Τροία, πού ἦταν ἤδη ἀξιοθέατο στρατιωτικό (καί τουριστικό!), ἦλθε ὥρα γιά πραγματική μάχη. Πρῶτο κήρυγμα στήν Εὐρώπη: Φίλιπποι, ρωμαϊκή «πόλις κολωνία» (Πράξ 16.12), πρώτη χριστιανική κατάκτηση στόν παλαιό ἐλληνικό κόσμο! Ὁ «παρακαλῶν Μακεδόν» (16.9) ἔχει δομικό ρόλο. Ἡ ἐπέμβαση Ρωμαίου στρατηγοῦ σέ ξένη χώρα γινόταν κατόπιν αἰτήματός της γιά ἐπιβολή τοῦ Δικαίου. Ἡ ρωμαϊκή τακτική ἐτηροῦσε τήν νομική-ἠθική ἐπιταγή: ἐκπολιτισμός, ἐκδημοκρατισμός, ἐκδίωξη ἐκμεταλλευτῶν, τυράννων, κ.ο.κ.. Ἡ Δημοκρατική κίνηση προϋποθέτει ἀπαιτούμενη σύμφωνη γνώμη τῆς ομάδας: πρώτη φορά χρησιμοποιεῖται τό «ἡμεῖς» (16.10).

Ἡ ἱεραποστολή εἰς Φιλίππους λαμβάνει τά χαρακτηριστικά ἡγετικής ἐμφάνισης τοῦ Παύλου. Μάλιστα εἶχε τόση σημασία ὅταν μιά πόλη τῆς Ἀνατολῆς δεχόταν ἕναν Ρωμαῖο στρατηγό, πού συντόνιζε τήν πολιτική ἐξάρτηση (ἐνταξη στό ρωμαϊκό κράτος), σέ σημεῖο νά εἶναι γι’ αὐτή ἀρχή νέας χρονολογίας. Ο Λουκάς ἐπενδύει σέ μία τυπική ἀφιξη σέ πόλη ἐκφράσεις πού δηλώνουν μία ποιητική κατασκευή, παράλληλα μέ τήν

ἀκριβῆ ἐξιστόρηση. Τά γεγονότα κατατάσσονται μέ τρόπο ὥστε νά ἀποτελοῦν τέτοια δομή. Ο ἀκροατής εἶχε ἤδη ἀνάλογα ἀκούσματα, παραστάσεις.

α) Ὑποδοχή (*adventus* τοῦ “ἡγεμόνα”), ἀλλά καί ἀποδοχή στό κήρυγμα, κάνουν γυναῖκες μέ πρώτη τήν πορφυροπώλιδα Λυδία «ἔξω τῆς πύλης παρὰ τὸν ποταμόν». Σάν νά ἄπλωσε τίς πορφύρες της σέ βασιλική ὑποδοχή! Ἀλλά ἀντί γιά προσφώνηση εἰς τό «ὑπαντήσαι», ἦλθε πλαγίως ὁμολογία ἀπό «παιδίσκη» «τοῖς κυρίοις μαντευομένη»: εἶναι «δοῦλοι τοῦ Θεοῦ Ὑψίστου», καταγγέλλοντες «ὁδὸν σωτηρίας». Πλησιάζαν τότε δύο αἰῶνες ἀπὸ τήν κατάταξη τῆς Μακεδονίας σέ ἐπαρχία καί τήν δημιουργία τῆς Ἐγνατίας (148 π.Χ.). Ἕνας ἡγεμόνας εἰσερχόμενος σέ πόλη ἐτιμᾶτο ὡς «Σωτήρ». Ὁ Παῦλος ἀρχίζει μάχη στό πρῶτο ἀδίκημα, τήν ἐκμετάλλευση τῆς κόρης ἀπὸ «κυρίους» (πβ.: «ἐξῆλθεν ἡ ἐλπὶς τῆς ἐργασίας αὐτῶν»): «παραγγέλλει» ὡς στρατιωτικός «ἐξελθεῖν» τό «πνεῦμα Πύθωνος» (16.16-17). β) Ἀντίστροφη ἀναγόρευση ἀπὸ τοὺς «στρατηγούς» τῆς πόλεως πού πράττουν τό ἐπόμενο ἀδίκημα δέρονοντας δημόσια ἕναν Ρωμαῖο πολίτη: ἀντί γιά τό Πραιτώριο,

σέ θρόνο μέ ὑποπόδιο, τούς εἰσάγουν στήν «ἐσωτέρα φυλακή», «τοὺς πόδας ... εἰς τὸ ξύλον»! Ὁ Ὑψιστος ὁμως τελεσιδικεῖ: «Σεισμός»! Ὁ βασανισθεὶς Παῦλος, τραυματίας σάν σέ μάχη, ἀλλὰ νικητῆς, θά βαπτίσει τόν «δεσμοφύλακα» (θά τελοῦσε τὸ τρίτο ἀδίκημα ἂν αὐτοκτονοῦσε. Ὁ καλὸς στρατιώτης δὲν δειλιάζει στά προβλήματα, ἀντιμετωπίζει εὐθύνες!), πού θά τοῦ παραθέσει νικητήριο «τράπεζα». Οἱ «στρατηγοί» «παρακαλοῦν», ὑποκλίνονται ἐπὶ τέλους! γ) Νικητήρια κατευόδωση γίνεται ἀπὸ Λυδία καὶ ἄλλους «ἀδελφούς».

Ὁ ὅρος «Πύθων» εἶναι λέξη ἅπαξ στήν Ἀγία Γραφή. Στό χωρίο Πράξ 19.15, 16 (ἐξορκιστές Ἐφέσου) λέγεται «πνεῦμα πονηρόν», ἀλλοῦ «ἀκάθαρτον». Στά εὐαγγέλια καὶ τίς Ἐπιστολές «δαιμόνιον», «δαιμονίζεσθαι».¹ Ὁ Λουκᾶς ὁμως δὲν ἀντιπαρατίθεται εὐθέως μέ τόν Δελφικό Ἀπόλλωνα (ἢ τόν Παλατῖνο Ἀπόλλωνα τῶν Ἀνακτόρων τῆς Ρώμης ὅπου τὰ σιβυλλικά βιβλία). Ἀντίθετα, μέ βάση τήν ποιητική λογική τοῦ κειμένου τόν ἐντάσσει στόν δικό του Λόγο, ἀφοῦ ὁ Ἀπόλλων ἐξόντωσε τόν δράκοντα Πύθωνα τῶν Δελφῶν (ὅπως οἱ δρακοντοκτόνοι, στή μυθολογία ὁ Περσέας καὶ στή λαϊκή παράδοση ὁ ἅγιος Γεώργιος). Ἔτσι ὁ Παῦλος συνεχῶς μέ ἐμπόδια θά σημειώνει νίκες σάν Ρωμαῖος στρατηγός, μετά τούς Φιλίππους στήν ὑπόλοιπη Ἑλλάδα.

Οἱ Χριστιανοὶ συγγραφεῖς δὲν ἐμποδίζονταν νά προβαίνουν σέ τέτοιες τολμη-

ρές ἀναγωγές. Μέχρι νά τακτοποιηθοῦν συνοδικῶς διάφορες ἐξαρτήσεις στήν ἐκασταχοῦ περιρρέουσα ἀτμόσφαιρα, τὰ παλαιὰ σύμβολα χρησιμοποιήθηκαν, ἢ παρεισέφρησαν ἀπὸ πρώην πολυθεῖστες. Στήν τέχνη ὁ Ἰησοῦς ἀναπαραστάθηκε ὡς Ἀπόλλων-Ἥλιος, ἢ θεωρήθηκε Νέος Διόνυσος. Ἐκχριστιανίσθηκαν καὶ οἱ σιβυλλικοὶ χρησμοί. Ἄλλωστε ἡ δελφική Σίβυλλα ἔδινε χρησμούς γιὰ θέματα πόλεων (ἱδρυση, θεσμοί), καὶ ὄχι γιὰ ἐκμετάλλευση νεαρῶν κοριτσιῶν. Στὴ Ρώμη, ὑπῆρχε εἰδικό 15μελές Σῶμα τηρήσεως σιβυλλικῶν χρησμῶν. Ἐξέφραζαν τὸ γραπτὸ Παρελθόν ἀλλὰ καὶ τὸ Πεπρωμένο της, ὅπως τὸ ἐρμήνευαν. Ἐνδιέφερε ἡ πρόβλεψη τοῦ μέλλοντος βάσει κειμένων, κάτι διαφορετικό ἀπὸ ραδιοῦργες τεχνικές (πβ. Πράξ 19.19). Μέσα ἀπὸ τόν παγανισμό ἐκφράζεται ἕνας ἀρχετυπικός Λόγος (γι' αὐτὸ ἐπαναλαμβάνόμενος, μελλοντολογικός) πού δοκιμάσθηκε καὶ ὡς ἐκχριστιανισμένος, γιὰ ὑπέρβαση τῶν διαφορῶν.

Ἡ περιγραφή ἀντιπαραβάλλεται πρὸς τὸ τυπικὸ ἱδρύσεως (ἀνανεώσεως) οἰκισμοῦ: α) θεόσταλτο σημεῖο: ὄραμα Μακεδόνος ἀνδρός, ἐνῶ στήν ἐπόμενη (Γ') περιοδεῖα στίς ἴδιες ἐλλαδικές πόλεις ἀπλῶς «ἔθετο ἐν Πνεύματι», Πράξ 19.21-22), β) (συμβολική) θυσία ζώου, ἐδῶ τοῦ δράκοντα Πύθωνα, ἀγώνας-νίκη κατὰ τοῦ χάους, γ) καταληκτικὴ εὐωχία. Οἱ Φίλιπποι, τιμοῦν τόν ἐλευθερωτὴ τους.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ. 1. Β. Στογιάννος, «Πνεῦμα Πύθωνα» (Πρ. 16.16), ΔΒΜ 1 (1980), 99-114.

Τελετουργικά θέματα 5. Ειδικές διατάξεις και υποχρεώσεις

Μακαριστού Μητροπ. Ζιχνών και Νευροκοπίου Νικοδήμου

Μετά τις προεκτεθεισες γενικότερες τελετουργικές προϋποθέσεις, ή δεοντολογία άφορᾷ ειδικότερες διατυπώσεις, τίς όποϊες πρέπει νά ἔχουν ὑπ' ὄψιν οἱ κληρικοί πού μετέχουν στίς τελετουργίες, ἀνάλογα μέ τόν ιερατικό τους βαθμό καί τίς ἐπιμέρους περιπτώσεις. Συγκεκριμένα:

α) Οἱ κατώτεροι κληρικοί. Πρόκειται γιά τούς ψάλτες καί τούς νεωκόρους. Οἱ πρῶτοι μετέχουν ἐνεργότερα στήν τελετουργία καί οἱ δεύτεροι ἐπικουρικότερα. Καί γιά τούς δύο ἰσχύει ὡς ἀπαράβατος κανόνας ὅτι πάντα ὀφείλουν νά ἐξαρτοῦν τήν πρωτοβουλία τους ἀπό τήν ἐντολή τοῦ «προεστῶτος». Δέν εἶναι ὀρθό νά ἐπαφίεται στήν κρίση τους ἡ διεξαγωγή τῆς ἱερᾶς ἀκολουθίας, ὅπως συχνά συμβαίνει. Ἔτσι, βλέπουμε τούς ψάλτες νά ἐπισπεύδουν ἤ νά ἐπιβραδύνουν τήν ψαλμωδία, κατά τή δική τους ἀντίληψη, ἤ νά τροποποιοῦν τήν τυπική διάταξη ὅπως τους ἀρέσει, καί τούς νεωκόρους νά ρυθμίζουν κατά βούληση τόν διάκοσμο καί ἄλλα εὐχρηστα στίς τελετουργίες ἐπιπλα καί σκεύη, καθῶς καί τό ἐπικουρικό προσωπικό (π.χ. τά παιδιά πού ὑπηρετοῦν στό ἅγιο Βῆμα, τήν ἀμφίεσή τους κ.λπ.). Προϋποτίθεται, βεβαίως, ὅτι ὁ «προεστῶς» θά εἶναι σέ θέση νά ἔχει ἔγκυρη γνώμη, γιά νά

παρέχει σωστές κατευθύνσεις στά ἔργα τῶν κοπιῶντων καί ψαλλόντων στήν Ἐκκλησία. Δέν θά εἶναι ἐποικοδομητικό γιά τό κῦρος του, ἄν ἐκφέρει γνώμη, π.χ. γιά θέματα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς τήν ὁποία ὁ ἴδιος ἀγνοεῖ. Μπορεῖ πάντως καί ὀφείλει νά προσδιορίζει αὐτός τή διάρκεια καί τήν ὥρα λήξεως τῆς ἱερᾶς ἀκολουθίας (ἐνῶ ἡ ἐπιλογή τῶν ψαλλόμενων μουσικῶν ψαλμάτων ἐπαφίεται στόν εἰδήμονα ἱεροφάλη). Ὁ προεστῶς ἐπίσης δικαιουῖται νά ἔχει γενικῶς τόν λόγο περί ἀργῶν ἤ σύντομων μελῶν (Καταβασίων, Δοξολογίας, «Δύναμις» τοῦ τρισαγίου, Χερουβικοῦ, Ἄξιόν ἐστι κ.λπ.), ἀνάλογα μέ τήν περίσταση, παραγγέλλοντας τά δέοντα στούς ψάλτες, πάντα ἐγκαίρως καί ἀθορύβως. Μέ ἀμοιβαία συνεννόηση ἱερέων καί ψαλτῶν κανονίζεται καί ὁ χαμηλότερος ἢ ὑψηλότερος τόνος-βάση τοῦ μέλους (γιά νά ἀποφεύγονται δυσανάλογες καί δυσάρμοστες πιέσεις τῆς φωνῆς) καί τό ὕφος ἢ ὁ ἦχος τῶν «λειτουργικῶν» ψαλμάτων καί ἐκφωνήσεων. Εἶναι βέβαιο ὅτι ἡ ἱκανότητα τοῦ καλῶς καταρτισμένου ψάλτη μπορεῖ ἀμέσως νά προσαρμόσει, στίς ἐκφωνήσεις τῶν ἱερέων καί διακονων, τήν καταλληλότερη καί ἀρμονικῶς ἀνταποκρινόμενη βάση καί τῶν ἦχο τῶν παρεμβαλλόμενων ψαλμάτων,

ὅποτε ὁ ἱερέας ἢ ὁ διάκονος δέν ἔχει τήν εὐχέρεια νά ἀκολουθήσει τόν ψάλτη. Σέ τέτοια ζητήματα, ἡ προσωπικότητα τοῦ τελετουργοῦντος καί ἡ προσωπικότητα τοῦ ψάλτη διασταυρώνονται καί, ἀνάλογα μέ τά πρόσωπα, τό κῦρος καί τήν κατάρτισή τους, δημιουργεῖται καί ἐπιβάλλεται ἓνα ἀμοιβαῖο προβάδισμα, πού ἐναρμονίζει τήν ὑπερέχουσα αὐθεντία τοῦ προεστῶτος μέ τά τάλαντα καί χαρίσματα τῶν ψαλτῶν, κληρικῶν κ.λπ., πού συμπράττουν στίς τελετουργίες.

Οἱ ψάλτες (ὅπως καί οἱ νεωκόροι) πρέπει νά φοροῦν ράσο κατά τή διακονία τους στόν ναό. Καί, ὅταν, σέ ἔκτακτες περιπτώσεις, παρίστανται χωρίς ράσο, ἐπιβάλλεται νά εἶναι σεμνά ἐνδεδυμένοι, ἐνῶ θεωρεῖται ἀπαράδεκτο νά βγάξουν τό ἐπανωφόρι (καί νά ἐμφανίζονται μέ τό πουκάμισο! καί μάλιστα μέ κοντά μανίκια τό καλοκαίρι!) ἢ νά ψάλλουν ἔχοντας χαλαρώσει ἢ καί ἀφαιρέσει τόν λαιμοδέτη, ὑπηρετώντας ἔτσι ἀντιαισθητικῶς καί ὄχι μέ κόσμια περιβολή.

Οἱ ψάλτες ὀφείλουν, ἀκόμη, «νά ἀποφεύγουν ἄτακτες καί ἀνάρμοστες κινήσεις, νά ἐκτελοῦν τό ἱερό τους ἔργο μετά φόβου καί τρόμου, νά στέκονται μέ εὐλάβεια καί νά μὴν παρεκκλίνουν καθόλου ἀπό τή σεμνότητα καί τήν ἱεροπρέπεια, καί νά ἐκπέμπουν εὐσχημόνως τή φωνή τους ὥστε νά μὴν παρουσιάζουν οἰκτρή ὄψη κατά τήν ἐκτέλεση τῆς ἱερᾶς ὑμνωδίας καί κατά τήν ἐξαγωγή τῆς φωνῆς, προσβάλλοντας τήν καλαισθησία. Νά δίνουν τό σύνθημα τῆς προσευχῆς καί τῆς εὐλαβικῆς στάσης, κατεβαίνοντας ἀπό τά στασίδια τους κατά τίς ὁρισμένες ὥρες τῆς θείας λατρείας.

(1. Κατά τήν εἴσοδο τοῦ Ἀρχιερέα. 2. Μετά τό Ἑωθινό Εὐαγγέλιο κατά τόν 50^ο Ψαλμό μέχρι τοῦ «Ἴδου γάρ ἀληθείας ἡγάπησας». 3. Κατά τήν «Τιμωτέραν». 4. Κατά τή Δοξολογία μέχρι καί τήν ἀπαγγελία τοῦ «Εὐλογημένη ἡ βασιλεία». 5. Κατά τή Μεγάλη Εἴσοδο τῶν Τιμίων Δώρων. 6. Κατά τό «Τὰ Σὰ ἐκ τῶν Σῶν» μέχρι τοῦ «ἐν πρώτοις μὴν-σθητι». 7. Πρὶν ἀπό τό «Πρόσχωμεν» μέχρι τό «Τὰ Ἅγια τοῖς ἀγίοις». 8. Στό «Μετὰ φόβου Θεοῦ...»)» (βλ. Ε. Φαρλέκας, *Τριῶδιον*, σ. ια').

Οἱ ψάλτες πρέπει ἀπαραιτήτως νά ἔχουν κανονική χειροθεσία ἀπό τόν οἰκεῖο Ἀρχιερέα.

Ἁγία Σοφία, ὁ Ἀμβωνας, κύρια ὄψη
(φωτο: R. Weir Schultz - S.H. Barnsley, 1888-1890)

Έπίπεδα τεχνολογικής ανάπτυξης (γ)

Κώστα Τσιαντῆ

Καθηγητοῦ Παν. Δυτ. Ἀττικῆς

5. Έπίπεδο τῶν Βιο-Νευρο-Νανο-Τεχνολογιῶν, τῆς Τεχνητῆς Νοημοσύνης (TN) καί τῆς Κβαντικῆς τεχνολογίας. 4^η Βιομηχανικὴ Έπανάσταση (2000-σήμερα). Περιγραφή: Κατὰ τίς πρῶτες δεκαετίες τοῦ 21^{ου} αἰ. ἡ ἀνάπτυξη τῆς ὑπολογιστικῆς ἰσχύος τῶν Η/Υ καί ἡ διαθεσιμότητα μεγάλων συνόλων δεδομένων ἐπέτρεψαν στήν TN νά ἀναπτύξει πολυεπίπεδα νευρωνικά δίκτυα (*deep learning*), τά ὁποῖα μιμούνται τόν ἀνθρώπινον ἐγκέφαλο καί χρησιμοποιοῦνται σέ ἐφαρμογές ὅπως ἡ ἀναγνώριση προσώπου, ἡ αὐτόνομη ὁδήγηση καί ἡ κατανόηση φυσικῆς γλώσσας (*Natural Language Understanding*). Σημειωτικὴ καί Σημαντικὴ ἀποδείχνονται καθοριστικὸς παράγοντας στήν ἐξέλιξη αὐτὴ τόσο μέ τήν ἀνάπτυξη τοῦ σημασιολογικοῦ παγκόσμιου ἰστοῦ (*semantic web*) ὅσο καί μέ τά νέα μοντέλα ἐπεξεργασίας φυσικῆς γλώσσας (*Transformers*) ὅπως: α) τό GPT (*Generative Pre-trained Transformer*), τό ὁποῖο μπορεῖ νά παράγει πλήρες κείμενο καί ν' ἀπαντᾷ σέ ἐρωτήσεις, καί β) τό BERT (*Bidirectional Encoder Representations from Transformers*), πού μπορεῖ νά κατανοεῖ τή σημασία μιᾶς λέξης μέσα στό πλαίσιο στό ὁποῖο τίθεται. Ἡ ἔρευνα στά ζητήματα τῆς φυσικῆς γλώσσας συνεχίζεται μέ ἔντονους ρυθμούς καί μοντέλα ὅπως τό GPT-3

(2020) καί GPT-4 (2023) χρησιμοποιοῦνται σέ πλῆθος ἐφαρμογῶν, ἐγείροντας τελικά σοβαρά ἠθικά, κοινωνικά καί πολιτικά ἐρωτήματα. Ἡ Ρομποτικὴ προχωρᾷ στήν ρομποτικὴ χειρουργικὴ καί τήν ἀνάπτυξη αὐτόνομων ρομπότ καί ὀχημάτων, ἐνῶ μετὰ τό 2010 ἀξιοποιώντας τήν TN φτάνει στή δημιουργία πιό ἔξυπνων καί προσαρμοστικῶν ρομπότ πού ἐκτελοῦν πολύπλοκες ἐργασίες.

Παράλληλα, ὁ 21^{ος} αἰ. ἀνατέλλει μέ θεαματικὴ πρόοδο στοὺς τομεῖς τῆς Γενετικῆς, Νανοτεχνολογίας καί Βιοτεχνολογίας. Στὴ Γενετικὴ ὀλοκληρώνεται (2022) ἡ ἀποκωδικοποίηση καί χαρτογράφηση τοῦ ἀνθρώπινου γονιδιώματος, πού ἀποτελεῖται ἀπὸ περίπου 3 δισεκατομμύρια ζεύγη βάσεων DNA. Οἱ σχετικὲς ἀνακαλύψεις βρίσκουν ἐφαρμογὴ σέ πολλοὺς τομεῖς, ἐπηρεάζοντας τήν ἱατρικὴ, τὴ γεωργία, τὴ βιοτεχνολογία καί τήν ἐπιστημονικὴ ἔρευνα. Στὴ Νανοτεχνολογία ἀνακαλύπτονται (2004) τά νανοῦλικά (νανοσωματίδια, νανοσωλῆνες ἄνθρακα, γραφένιο, νανοπορώδη ὕλικά), πού συχνά παρουσιάζουν ιδιότητες τίς ὁποῖες δέν ἔχουν τά ἴδια ὕλικά σέ μεγαλύτερη κλίμακα. Τά νανοσωματίδια βρίσκουν ἐφαρμογὴ (2010) στήν φαρμακολογία καί τήν ἱατρικὴ (στοχευμένη θεραπεία καρκίνου), ἐνῶ ἄλλα νανοῦλικά (2020) στή βιοτεχνολογία, τήν ἐνεργειακὴ τε-

χνολογία και την ηλεκτρονική (συσκευές αποθήκευσης ενέργειας και ήλιακές κυψέλες). Στη Βιοτεχνολογία αναπτύσσεται ή τεχνολογία: α) των βλαστοκυττάρων (αδιαφοροποιήτων κυττάρων που έχουν την ικανότητα να διαιρούνται και να δημιουργούν νέα κύτταρα, αλλά και να εξελίσσονται σε διαφορετικούς τύπους κυττάρων του σώματος), β) των γενετικά τροποποιημένων οργανισμών μέσω της γονιδιωματικής επεξεργασίας CRISPR (2013), του λεγόμενου “μοριακού ψαλιδιού” με το οποίο οι επιστήμονες μπορούν να προσθέσουν, να αφαιρέσουν ή να τροποποιήσουν με ακρίβεια συγκεκριμένα τμήματα του DNA, και γ) νέων μεθόδων ανοσοθεραπείας (2020) με αναστολείς σημείων έλέγχου και θεραπείες CAR-T (γενετικά τροποποιημένων T-κυττάρων από το αίμα του ασθενούς) που έχουν φέρει επανάσταση στη θεραπεία του καρκίνου και άλλων ασθενειών.

Η 4η Β.Ε. σημαδεύεται από την ανάπτυξη της κβαντικής τεχνολογίας, ή όποια μέχρι τότε είχε εφαρμογές στα τρανζίστορ και τα λέιζερ (στην επανάσταση της πληροφορικής και της επικοινωνίας). Μετά το 2000 ή κβαντική τεχνολογία εισήλθε σε νέα εποχή αξιοποιώντας δυο προγενέστερες επαναστατικές ανακαλύψεις: α) την υπέρθεση καταστάσεων (τή δυνατότητα ενός συστήματος να βρίσκεται σε διαφορετικές καταστάσεις συγχρόνως), και β) την κβαντική διεμπλοκή: *entanglement* (τή ιδιότητα δυο σωματιδίων που είχαν συζευχθεί κάποτε να παραμένουν συζευγμένα ανεξάρτητα από την απόσταση που τά χωρίζει). Οι ιδιότητες αυτές

χρησιμοποιήθηκαν στην ανάπτυξη των κβαντικών υπολογιστών προσφέροντας μεγαλύτερη υπολογιστική ισχύ και ταχύτητα για πολύπλοκες υπολογιστικές διαδικασίες. Η κβαντική τεχνολογία επιτρέπει την ανάπτυξη ασφαλών δικτύων επικοινωνίας και μορφών κρυπτογράφησης, και ανοίγει μιά νέα εποχή για τους Η/Υ, την ΤΝ και την επιστημονική έρευνα (όπως ή προσομοίωση μορίων στη βιολογία και την ιατρική).

Κριτήρια διάκρισης επιπέδου: 1. Ένέργεια: Κατά την 4^η Β.Ε. ή καταβαλλόμενη μυϊκή δύναμη από ανθρώπους και ζώα πέφτει στο 15% περίπου (των άλλων ζώων είναι μικρότερη του 1%), ή ηλεκτρική ενέργεια κυμαίνεται στο 50%, ή αιολική (άνεμογεννήτριες) στο 9%, ή ήλιακή (φωτοβολταϊκά) στο 10%, ή υδροηλεκτρική στο 10%, και ή πυρηνική στο 5%, ενώ ή έρευνα επικεντρώνεται στην αξιοποίηση της πυρηνικής σύντηξης. 2. Όργανα χειρισμού Τεχνολογίας: α) Ανθρώπινα μέσα: Χέρια, μάτια, φωνή, χειρονομίες, έγκεφαλικά κύματα-νευροτεχνολογίες: χειρισμός συσκευών μέσω της διεπαφής έγκεφάλου-υπολογιστή (BCI), β) Μηχανικά μέσα: Αυτόνομα ρομπότ και όχημα που λαμβάνουν αποφάσεις χωρίς ανθρώπινη παρέμβαση. 3. Όργανα Έλέγχου Τεχνολογίας: α) Ανθρώπινα μέσα: Χέρια, μάτια, φωνή, έγκέφαλος, β) Τεχνολογικά μέσα: Συστήματα Αυτόματου Έλέγχου (Σ.Α.Ε.), Η/Υ, ΤΝ (αυτόματη απογείωση και προσγείωση, αυτόνομη οδήγηση και έλεγχος πολύπλοκων συστημάτων), γ) Κβαντική ΤΝ (προηγμένη ανάλυση δεδομένων και λήψη αποφάσεων).

**Ἀρχιμανδρίτης Φίλιππος Χαμαργιάς, *Μιά φιλία... διὰ μελάνης καὶ χάρτου. Ἀνέκδοτη ἀλληλογραφία τοῦ Μητροπολίτου Μεσσηνίας Χρυσοστόμου Θέμε-
λη με τὸν Ἀρχιεπίσκοπο Κύπρου Μακάριο Γ΄. Πρόλογος Σεβ. Μητροπολίτου
Μονεμβασίας καὶ Σπάρτης κ. Εὐσταθίου, ἔκδ. Ἱερᾶς Μητροπόλεως Μεσσηνίας,
Καλαμάτα 2024.*** Ἡ ἀλληλογραφία τῶν δύο ἱεραρχῶν ἀπὸ τὸ 1948 ἕως τὸ 1977,
ἡ ὁποία, πέραν τῆς ἀνταλλαγῆς τῶν καθιερωμένων εὐχῶν γιὰ τὶς ἐορτές τῶν Χρι-
στουγέννων, τοῦ Πάσχα κ.ἄ., ἀναφέρεται σέ ποικίλα ἐκκλησιαστικά καὶ πολιτικά
ζητήματα.

**Καίτη Χιωτέλλη, *Ποιήματα 1961-2018*, ἐπίμετρο Θανάσης Ν. Παπαθανασί-
ου, Πρέβεζα: Ἰωνάς 2025.** Ἡ Καίτη Χιωτέλλη (1928-2020), μέ σπουδές στή Φαρ-
μακευτικὴ Σχολή τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, σταδιοδρόμησε ὡς μεταφράστρια,
καθηγήτρια τοῦ Ἰονίου Πανεπιστημίου καὶ ἐπιμελήτρια κειμένων (ἐν οἷς, τῶν με-
ταφράσεων τῆς Ἀγίας Γραφῆς τῆς Ἑλληνικῆς Βιβλικῆς Ἑταιρείας), ἐνῶ ὑπῆρξε συ-
νεργάτις θεολογικῶν περιοδικῶν (Ἀκτῖνες, Σύναξη κ.ἄ.). Ἐξέδωσε δύο ποιητικές
συλλογές (Ἀνατολικοὶ δρόμοι, 1961 καὶ Ἐπιστρέφουν, 2018), οἱ ὁποῖες περιλαμ-
βάνονται στὸν τόμο. Στὸ ἐπίμετρο, ὁ Θ.Ν. Παπαθανασίου προσεγγίζει τὰ βασικά
χαρακτηριστικά τοῦ ποιητικοῦ της λόγου.

Βιβλία καὶ περιοδικὰ πού λάβαμε - Νέες κυκλοφορίες

Μητρ. Αργολίδος Νεκτάριος, *Αναζητώντας την ποιότητα ζωής. Η αγάπη και η
καλοσύνη*, Ναύπλιο: Επιστροφή 2025

Ἀρχιμ. Ἀστέριος Σ. Χατζηνικολάου, *Ἀνάσταση. Ὁ θρίαμβος τῆς ζωῆς*, Ἀθήνα:
Ἀδελφότης Θεολόγων «Ὁ Σωτὴρ» 2025

Ἀρχιμ. Ἀπόστολος Χ. Τσολάκης, *Τὸ μαρτυρικὸ ἦθος ὡς ἀντίσταση στὴν παγκό-
σμια ἐπιβολὴ τοῦ ψεύδους*, Ἀθήνα: Ἀδελφότης Θεολόγων «Ὁ Σωτὴρ» 2025

π. Θεοδόσιος Μαρτζούχος, *Ἅγιος Ἀλέξανδρος του Σβιρ*, (Μικρά Φύλλα Κατήχη-
σης / 3), Πρέβεζα: Ἰωνάς 2024

Ἀβραὰμ Μ. Κόκαλης, *Ὁ Χριστὸς διδάσκει ἀπὸ τὸν Σταυρό. Οἱ ἑπτὰ λόγοι τοῦ
Κυρίου ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ*, Ἀθήνα: Ἀδελφότης Θεολόγων «Ὁ Σωτὴρ» 2025

Σταῦρος Ν. Μποζοβίτης, *Πάνω στὸ τρένο τῆς ζωῆς*, Ἀθήνα: Ἀδελφότης Θεολόγων
«Ὁ Σωτὴρ» 2025

Περί προσωπικής διαφοράς

Πρωτ. Γεωργίου Βαμβακίδη
Γεν. Αρχιερ. Ἐπιτρ. Ἱ.Μ. Ζιχνῶν καί Νευροκοπίου
Ἀντιπροέδρου Ι.Σ.Κ.Ε.

Ἀπό τό παρόν τεύχος τοῦ Ἐφημερίου καί σύμφωνα μέ τήν ὑπ' ἀριθμ. 2/40812/ΔΕΠ/29-05-2025 παροχή ὁδηγιῶν τοῦ Ὑπουργείου Οἰκονομίας καί Οἰκονομικῶν ἐνημερώνουμε τοὺς ἀγαπητοὺς ἐν Χριστῷ ἀδελφοὺς μας σχετικά μέ τήν προσωπική διαφορά στόν βασικό μισθό, ὅπως αὐτό καθορίστηκε μέ τό ἄρθρο 206 του ν. 5193/2025, βάει τοῦ ὁποίου ὅλοι οἱ δημόσιοι ὑπάλληλοι συμπεριλαμβανομένων καί τῶν κληρικῶν ἔλαβαν ἀπό τόν Ἀπρίλιο τοῦ 2025 τίς σχετικές αὐξήσεις πού ἤδη εἶχαν προαναγγελεθῇ ἀπό τήν Κυβέρνηση. Σύμφωνα λοιπόν μέ τόν παραπάνω νόμο ὁρίζεται ἡ προσωπική διαφορά τῶν ὑπαλλήλων - κληρικῶν. Τό ποσό τῆς προσωπικῆς διαφοράς πού συμφηφίζεται, σύμφωνα μέ τό συγκεκριμένο ἄρθρο, ἰσοῦται μέ τό μικρότερο μεταξύ τοῦ 50% τῆς προκαλούμενης αὐξησης τοῦ βασικοῦ μισθοῦ καί τοῦ ποσοῦ τῆς προσωπικῆς διαφοράς πού ὑπερβαίνει τό ποσόν τῶν 300 εὐρώ, δέν ἐπέρχεται συμφηφισμός της μέ τήν αὐξηση τοῦ βασικοῦ μισθοῦ. Ἐνδεικτικά ἀναφέρουμε ἕνα παράδειγμα τῆς ἐφαρμογῆς:

Κληρικός μέ προσωπική διαφορά μικρότερη ἀπό 300 εὐρώ, ὁ ὁποῖος βρίσκεται στό ΜΚ 14 τῆς ΠΕ Μισθολογικῆς Κατηγορίας καί λαμβάνει βασικό μισθό 1.959 εὐρώ, ἔχει προσωπική διαφορά 250 εὐρώ. Μετά ἀπό τήν προώθησή του στό ἐπόμενο Μ.Κ. δηλαδή τό 15, θά λαμβάνει Βασικό Μισθό 2.018 εὐρώ, ἡ προσωπική αὐτή διαφορά τῶν 250 εὐρώ θά παραμείνει ἀμετάβλητη καθὼς δέν ὑπάρχει περίπτωση συμφηφισμοῦ. Βάσει τῶν παραπάνω οἱ ἀποδοχές τοῦ συγκεκριμένου κληρικοῦ διαμορφώνονται ὡς ἑξῆς:

Καταβαλλόμενες ἀποδοχές 1959,00 εὐρώ, προσωπική διαφορά 250,00 εὐρώ, σύνολο ἀποδοχῶν: 2.209,00 εὐρώ.

Μετά τήν αὐξηση τοῦ Βασικοῦ Μισθοῦ:

Ἀποδοχές 2.018,00 εὐρώ, προσωπική διαφορά 250,00 εὐρώ, σύνολο ἀποδοχῶν: 2.268 εὐρώ.

Στό ἐπόμενο τεύχος θά παρουσιαστοῦν περίπτωσεις προσωπικῆς διαφοράς ἴσης ἢ μεγαλύτερης τῶν 300,00 εὐρώ.

Έκπομπές που προτείνουμε:

Καθημερινά:

22.00: ΓΝΩΡΙΜΙΑ ΜΕ ΤΗΝ ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΠΙΣΤΗ (Ε)

Προσεγγίσεις στους όρους της πίστεως.

Μέ τον Δημήτρη Μαυρόπουλο

12.00: ΤΟ ΑΛΑΤΙ ΤΗΣ ΓΗΣ

Παραδοσιακή μουσική.

Μέ τον Λάμπρο Λιάβα.

20.00: ΑΦΙΕΡΩΜΑΤΑ ΤΟΥ 89,5.

23.00: ΡΑΔΙΟΦΩΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΟΥ 89,5.

00.00: ΜΕ ΛΟΓΙΑ ΑΚΡΙΒΑ ΚΑΙ ΟΜΟΡΦΕΣ ΜΟΥΣΙΚΕΣ.

Άποσπάσματα από κείμενα Πατέρων με μουσικές γέφυρες.

Μέ την Κυριακή Αϊλιανού.

Οι εκπομπές του Ραδιοφωνικού Σταθμού της Έκκλησίας της Ελλάδος 89,5 αναμεταδίδονται από τους δικτυωμένους σταθμούς των Ίερων Μητροπόλεων.

ΠΛΗΡΩΜΕΝΟ ΤΕΛΟΣ
Ταχ. Γραφείο Κ.Ε.Μ.Π. ΚΡ
Αριθμός Άδειας 10

ΕΛΤΑ
Hellenic Post

ΚΩΔΙΚΟΣ ΕΛΤΑ 21 2355

ΙΕΡΑ ΣΥΝΟΔΟΣ
ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ (Ε.Μ.Υ.Ε.Ε.)
Άθηνās 30 10551 Άθηναι
Τηλ. 211-1825298 Fax: 211-1824317
ISSN 1105-7203